

Fryske literatuer, oars!

Hoekstra, E.; Salverda, R.

published in

It Beaken. Tydskrift fan de Fryske Akademy
2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY-NC-SA

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Hoekstra, E. (Guest ed.), & Salverda, R. (Guest ed.) (2017). Fryske literatuer, oars! It Beaken 2016 (3-4). *It Beaken. Tydskrift fan de Fryske Akademy*, 185-292.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
pure@knaw.nl

Fryske literatuer, op oare wize lêzen

Reinier Salverda en Eric Hoekstra

Summary

This article provides an introduction to the seven papers which were presented at the 1st Day of Frisian Literary Studies and which are reproduced here in this special issue of It Beaken.

Letterkunde is yn syn praktyk it wittenskiplik bestudearjen fan literatuer. Mar wat is it úteinlike doel fan 'e letterkunde, en mear yn it algemien, fan 'e geasteswittenskippen? Sjogge wy nei de matearjewittenskippen, dan sjogge wy dêr as ultym ûnderyksdoel it befiemjen fan 'e essinsje fan hielal en matearje. Foar de geasteswittenskippen leit it dan as fansels yn 'e reden, dat wy de minsklike geast befiemje wolle. De minsklike geast is foaral foarme en beskaat troch de taal, en literatuer is wol it meast komplekse brûken fan taal: sels boeken fan deade auteurs hawwe de macht om kultueren en persoanlijkheden te fieden en te (mis)foarmjen.

Wat wy minsk en ús libben te witten komme, hawwe wy foar it measte-part fan oaren heard of lêzen. Hoe't soks yn syn wûrk giet, stiet bekend as 'kommunikaasje'. Efter dy ienfâldige alledeiske neamer giet in manniche oan prosessen beskûl, fan it ferwurkjen fan 'e allerienfâldichste ynformaasje oant djip yn 'e keunst fan it begripen, mei syn ûneinige diminsjes en de hegere feardichheden dy't wy nedich hawwe om 'e meast komplekse ynterpretaasjes produsearje te kennen. En dat allegear yn in wrâld fan 7,5 miljard minsk, en yn sa'n sântûzen ûnderskate talen. Wy hawwe it hjir dus oer myriaden wizen fan kennen, kenber meitsjen en buorkundich meitsjen.

De Fryske letterkunde is mar in túchje op 'e rôk fan dat ûnbidige geastes-universum. De Fryske literatuer is de literatuer fan in lytse minderheidstaal. Dy literatuer hat in eigenens, mar krûpt dêrnjonken ek op 'en nausten de Nederlânske literatuer oan, krekt sa't de Fryske taal dat doch. Fryske skriuwers binne net allinne twatalich, mar ek biliterêr, as wy, krekt as Barokdichters, dat wurd sa brûke meie. Der kin praat wurde fan in dûbele struktuer: bekend wêze mei de Nederlânske literatuer en bekend wêze mei de Fryske. Dy twa beynfloedzje inoar en biede gelegenheid ta allerhanne ynteraksjes.

Likernôch de helte fan alle bewenners fan 'e provinsje Fryslân praat regeldwei Fryske. Dat binne sa'n 300.000 minsk. Mar in hiel lyts part

fan dyen lêst geregeldwei Frysk. Mar oft in literatuerer grut of lyts is, makket foar de letterkunde oer 't generaal neat út. Nammers, sels fan in yn ferhâlding lytse literatuerer lykas de Fryske docht bliken, dat dy hieltyd wer in *Fundgrube* is, dêr't net-ferwachte rauwe diamanten yn oantroffen wurde, dy't oant dan ûnbekend wiene. Op sa'n wize wolle wy dêrom net allinne ús Fryske lêzers, mar ek ús Nederlânske en bûtenlânske kollegerletterkundigen yn 'e kunde komme litte mei de Fryske literatuer en letterkunde. Net (allinne) om it moaie derfan, en ek net wakker om it Frysk-eigene. Mar oars: vrij, ûndersykjend, mei ferbylding, mei each foar it bysûndere en mei omtinken foar it ûngewoane en ferrassende fan dy Fryske literatuer.

Op dit plak konsintrearje wy ús op 'e sân lêzers dy't yn dizze *Beaken*-bondel oan it wurd binne en op 'e delslach fan harren letterkundich lêsundersyk sa't dat presintearre is op 'e *Letterkundededei* te Ljouwert fan 7 oktober 2016.

Piet Gerbrandy makket Gysbert Japicx en syn wurk fris en nij, troch tige sekuer te lêzen en saken nei foaren te heljen dy'tst net samar fansels eefkes sjochst (yn syn bydrage mei as titel: *Temmen en inbedden. Op zoek naar de ziel van Gysbert Japicx*). Hy set it skynljocht op vrijheid en konvinsjes, en wiist derop, dat it wurk fan Gysbert Japicx gauris hybride fan aard is. Troch sa'n dûbele struktuer binne ynteraksjes en ynterpretaasjes mooglik, dy't de bestjurrens fan 'e Renêssânsefoarmen trochbrekt, dy't oars klisjees wurde soene. Wy helje aan:

Vervolgens barst hij los in een tiental Psalmen, die echter steeds worden afgewisseld met persoonlijke beschouwingen die men deels aan onze dichter, deels aan de herder zou kunnen toeschrijven. ... Zouden we kunnen stellen dat de dichter zijn hartstochtelijkste lyriek het liefst omfloerst door er een wat meer objectief kader omheen te plaatsen? Wil hij soms aangeven dat wat ons ten diepste beroert nooit losgekoppeld kan worden van zijn maatschappelijke context? Of benadrukt hij juist dat diep verborgen in het leven van alledag permanent een vuur brandend wordt gehouden?

Alpita de Jong past in folslein oare wurkwize ta (*De wet van de voorwaartse bûtensprong*). Sy lêst anno no hiel oars wat yndertiid skreaun en tocht waard. Hiel oars ek as wat sûnt wizânsje wurden is troch tradysje en gewoante, konvinsje en kanon; hiel oars foaral ek, om't dat wolris goed wêze kinne soe foar de takomst fan 'e Fryske literatuer. Yn it spoar fan Halbertsma makket sy har hjir sterk foar it op-in-oare-wize-lêzen; ûnbefongen, nijs gjirrich en fernijend: Fryske literatuer sjoen as de Oare,

kwantitatyf ûnlykweardich, mar yn syn unisiteit lykweardich aan elke oare literatuer. Wy sitearje:

Gysbert Japicx, het Fries en de Friezen waren voor Halbertsma hulp-middelen om een tegengeluid te laten horen. Hij speelde ermee maar deed er tegelijk ook veel onderzoek naar. Voor hemzelf was dat onderzoek een poging om grip te krijgen op vooroordelen en tegenstrijdigheden, over fatsoen en gekunsteldheid, cultuur en beschaving.

Abe de Vries lit sjen troch hokker histoaryske ûntjouwings en persoan-like foaroardielen oft it wurd fan 'e dichter Marten Hepkes Bakker (1848-1927) bûten de kanon set waard, dy't ûnder ynfloed fan 'e globalisearjende Jongfriezen ta stân kaam (*In korreksje op de kanon. Libben en poëzij fan Marten Hepkes Bakker (1848-1927)*). Yn syn stûdzje is te lêzen hoe't de Fryske literatuer ek foar kenners in *Fundgrube* is, dêr't nijs gjirrich wurd yn ûntdutsen wurde kin, as men alteast in ûnbefoaroardiele en begripende lêzer wêze wol. Wolle wy each krije kinne foar de orale kwaliteiten, de maatskiplike belutsenens en 'e naturalistyske eigenskippen fan Bakker syn poëzy, dan is mar ien ding nedich: goed lêze en begripe kinne. De Vries seit it sa:

Dy nasjonale taalpolitiqe bril moat ôf, in betingst foar goed lêze, dan blykt Bakker likegoed in persoanlik taalkeunstner. Syn poëzij leit op de oergong fan in kollektif nei in persoanlik perspektif yn de literatuer, in ûntjouwing dy't yn Nederlân mei de Tachtigers al ynsette.

Piter Boersma nimt in assosjative, ûndersykjende wize fan lêzen foar kar, dêr't in soad yn tastien is (*Friesche Tjerne is gewoan in minske*). Hy ferdige net it psycho-analytyske proefskrift dêr't Hein de Jong op promovearre, in suver noveleske analyze fan wat faaks wol Gysbert Japicx syn bêste wurd hjiitte mei: *De Friesche Tjerne*. Wat him boeit is hoe't De Jong wiist op it foarmlik hybride karakter fan dat wurd; hoe't de ûnderskate en ûngelikense ûnderdielen fan dat koarte stik inoar beljochtsje en ferhelderje, sadat se yn harren ynterpretaasje as gehiel dochs noch in unike ienheid útmeitsje, dy't foar in grut part mei help fan psycho-analyze oan it ljocht brocht wurde kin. Of, sa't De Jong it ûnder wurden bringt:

Gysbert heeft op dichterlijke wijze Tjerne in al zijn creatieve kracht en menselijke zwakheid beschreven en daarmee een echt mens neergezet, die als eerste held in de Friese literaire canon beschouwd moet worden. Een simplificatie of idealisering van de figuur Tjerne kan de ontwikkeling van de literaire wereld in Friesland niet dienen.

Marc van Oostendorp lêst Tsjêbbe Hettinga út syn saakkundigens op it mêd fan 'e klankstruktuer fan taal en poëzy wei (*Dual metrics in Tsjêbbe Hettinga's poetry*). Hy lit sjen hoe't wy by Tsjêbbe Hettinga nei de foarm in dûbele struktuer oantreffe. Oan 'e iene kant telt Hettinga it tal wurdlijden fan syn rigels, oan 'e oare kant leit it tal plakken dêr't clam op leit ek fêst, mar dy beide struktueren steane alhielendal los fan inoar en lykje ûnderskate doelen te tsjinjen. Van Oostendorp toant oan, dat Hettinga it tellen fan wurdlijden nei alle gedachten ûntliend hat oan Nobelpriis-winner Dylan Thomas, fan wa't Hettinga poëzy oerset hat. De plakken mei clam binne fansels wichtich yn ferbân mei it foardragen, mar wat de wurdlijdestruktuer oanbelanget seit Van Oostendorp:

What could be the reason behind this use of dual metrics? One hypothesis we may consider is that they serve two different functions of Hettinga's poetry. The syllable count seems a hidden organizing principle that is at best 'seen' on the written page. It is unlikely that any listener would ever detect it when Hettinga was performing his poems: the lines are too long, and the difference between odd and even-numbered lines too subtle.

Friduwih Riemersma dêrfoaroer, ûndersiket de polityk-ideologyske diminsje dy't yn elke tekst apart oan 'e oarder is, yn alle wurden dy't ien skriuwt of lêst, yn 'e wize dêr't skriuwerskip en ynterpretaasje op ynfolle wurde en opboud (*Wa't skriuwt dy bliuwt. Jelle Brouwer en de politisearring fan de Fryske literatuer*). Se lit sjen, dat it wark fan heechlearaar en skriuwer J.H. Brouwer somtiden skaaimerke wurdt troch in tige depolitisearre, harmony sykjend skriuwerskip. Se heakket deroan ta:

De twa fûnemintele, tsjinoerstelde foarmen fan polityk, depolitisearje en (re)politisearje, binne neat oars as in formulearring fan de oerâlde politike dichotomyen fan konsensus en 'dissensus', oarder en vrijheid, en harmony en kontroverze.

Henk van der Liet besjocht it Fryske wark fan Jelle Brouwer as skandianivist en makket, al mar lêzend, taljochtsjend en kommentariearjend, iepenings nei wêr't it by oersettings op delkomt: kultuerkontakt en de fiersichten dy't dat opleveret ('Frijem en dochs eigen?' *Overdenkingen bij de vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied van J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke*). Van der Liet giet yn op 'e aard fan 'e kar dy't de Brouwers maken, doe't dy in stikmannich oersettings út it Skandinavysk taalgebiet ferskine lieten. Soks liedt ûnder oare ta de folgende konklúzje:

Wat nadrukkelijk in het oog springt, is dat de keuze niet gebaseerd is op bestaande Nederlandstalige keuzes en vertalingen. Daardoor kon het gebeuren dat literatuur-historisch gezien belangrijke novelles uit het oeuvre van bijv. Johs. V. Jensen, al wel in het Fries werden vertaald, maar (nog) niet in het Nederlands.

De ferskillende wizen fan lêzen dy't yn 'e bydragen fan dit nûmer fan *It Beaken* op 't aljemint komme, bejouwe har bûten de bewende paden en stappe it frije fjild yn. Mei as sintraal boadskip: skuor it lêzen fan Fryske literatuer – krektlyk as it skriuwen – wei út it byntliiff fan tradysje, konvinsje en kanonisaasje. Hjir past ynienen de lêste sin fan Friduwih Riemersma har artikel hiel goed by dy fan Alpita de Jong har bydrage: helje de Fryske literatuer wei út 'e eptigens fan bestjoerlike goedkarring en prize-takkennerij, en jou him syn vrijheid werom. Want de Fryske literatuer is fan syn skriuwers en syn lêzers, en fan net ien oars! Jou dêrom alle romte oan it wylde lêzen – of better: it frije, ûndersykjende lêzen, mei ferdach en ferbylding, mei ynsjoch en hertstocht – sa't de sân skriuwers ús dat yn dit nûmer foardogge, dêr't se ús mei oer 't mad komme en ús útdaagje om soks sels ek te ûndernimmen.

Friese literatuur, anders gelezen

Reinier Salverda en Eric Hoekstra

Summary

This article provides an introduction to the seven papers which were presented at the 1st Day of Frisian Literary Studies and which are reproduced here in this special issue of It Beaken.

Letterkunde is in zijn praktijk de wetenschappelijke bestudering van literatuur. Maar wat is het uiteindelijke doel van de letterkunde, en meer in het algemeen, van de geesteswetenschappen? Kijken we naar de materiewetenschappen, dan zien we daar als ultiem onderzoeksdoel het doorgronden van de essentie van heelal en materie. Voor de geesteswetenschappen dringt zich dan als vanzelf op dat wij de menselijke geest willen doorgronden. De menselijke geest is in hoge mate gevormd en bepaald door de taal, en literatuur is wel het meest complexe gebruik van taal: zelfs boeken van dode auteurs hebben de macht om culturen en persoonlijkheden te voeden en te (mis)vormen.

Wat wij mensen in ons leven te weten komen hebben we voor het grootste deel van anderen gehoord of gelezen. Hoe dat in zijn werk gaat, staat bekend als ‘communicatie’. Achter die simpele alledaagse noemer gaat een veelheid aan processen schuil, van het verwerken van de allereenvoudigste informatie tot diep in de kunst van het begrijpen met zijn oneindige dimensies en de hogere vaardigheden die we nodig hebben om de meest complexe interpretaties te kunnen produceren. Dit alles in een wereld van 7,5 miljard mensen, en in zo’n zevenduizend verschillende talen. We hebben het hier dus over myriaden manieren van kennen, kenbaar maken en kennis delen.

De Friese letterkunde is maar een stofje op de rok van dit immense geestesuniversum. De Friese literatuur is de literatuur van een kleine minderheidstaal. Die literatuur heeft een eigenheid, maar schurkt daarnaast ook nauw tegen de Nederlandse literatuur aan, net zoals de Friese taal dat doet. Friese schrijvers zijn niet alleen tweetalig, maar ook biliterair, als we, net als Barokdichters, dat woord mogen munten. Er is sprake van een dubbele structuur: kennis van de Nederlandse literatuur en kennis van de Friese. Die twee beïnvloeden elkaar, maken allerlei interacties mogelijk. Ongeveer de helft van alle bewoners van de provincie Fryslân spreekt Fries op regelmatige basis, zo’n 300,000 mensen. Slechts een heel klein

deel daarvan leest Fries op regelmatige basis. Maar of een literatuur groot of klein is, maakt voor de letterkunde over het algemeen niet uit. Trouwens, zelfs een relatief kleine literatuur als de Friese blijkt toch telkens weer een *Fundgrube* waar onverwacht ruwe diamanten worden aangetroffen, die tot dan niet bekend waren. Zo willen wij dan ook niet alleen onze Friese lezers maar ook onze Nederlandse en buitenlandse collega-letterkundigen laten kennismaken met de Friese literatuur en letterkunde. Niet (alleen) om het mooi ervan, en ook niet zozeer vanwege het Fries-eigene. Maar anders: vrij, onderzoekend, met verbeelding, met oog voor het bijzondere en met aandacht voor het ongewone en verrassende van die Friese literatuur.

Hier concentreren wij ons op de zeven lezers die in deze bundel aan het woord zijn en op de neerslag van hun letterkundig leesonderzoek zoals gepresenteerd op de *Letterkundedag* te Leeuwarden van 7 oktober 2016.

Piet Gerbrandy maakt Japicx en zijn werk fris en nieuw door heel aandachtig te lezen en dingen naar voren te halen die je niet zomaar vanzelf even ziet (in zijn bijdrage getiteld: *Temmen en inbedden. Op zoek naar de ziel van Gysbert Japicx*). Hij zoomt in op vrijheid en conventies, en wijst erop dat het werk van Japicx vaak hybride van aard is. Door zo'n dubbele structuur zijn interacties en interpretaties mogelijk die de starheid van de Renaissancevormen doorbreekt, die anders in clichés zouden ontaarden. We citeren:

Vervolgens barst hij los in een tiental Psalmen, die echter steeds worden afgewisseld met persoonlijke beschouwingen die men deels aan onze dichter, deels aan de herder zou kunnen toeschrijven. ... Zouden we kunnen stellen dat de dichter zijn hartstochtelijkste lyriek het liefst omfloert door er een wat meer objectief kader omheen te plaatsen? Wil hij soms aangeven dat wat ons ten diepste beroert nooit losgekoppeld kan worden van zijn maatschappelijke context? Of benadrukt hij juist dat diep verborgen in het leven van alledag permanent een vuur brandend wordt gehouden?

Heel anders gaat Alpita de Jong te werk (*De wet van de voorwaartse bûtensprong*). Hoe anders leest zij anno nu wat toen geschreven en gedacht werd; hoe anders ook dan sindsdien gebruikelijk is geworden door traditie en gewoonte, conventie en canon; hoe anders vooral ook, omdat dat wel eens goed zou kunnen zijn voor de toekomst van de Friese literatuur. In het spoor van Halbertsma breekt zij hier een lans voor het andere lezen, onbevangen, nieuwsgierig en vernieuwend: Friese literatuur gezien als de Ander, kwantitatief ongelijkwaardig, maar in zijn uniciteit gelijkwaardig aan elke andere literatuur. We citeren:

Gysbert Japicx, het Fries en de Friezen waren voor Halbertsma hulp-middelen om een tegengeluid te laten horen. Hij speelde ermee maar deed er tegelijk ook veel onderzoek naar. Voor hemzelf was dat onderzoek een poging om grip te krijgen op vooroordelen en tegenstrijdigheden, over fatsoen en gekunsteldheid, cultuur en beschaving.

Abe de Vries laat zien door welke historische ontwikkelingen en persoonlijke vooroordelen het werk van de dichter Marten Hepkes Bakker (1848-1927) buiten de canon geplaatst werd, die onder invloed van de globaliserende Jongfriezen tot stand kwam (*In korreksje op de kanon. Libben en poëzij fan Marten Hepkes Bakker (1848-1927)*). Zijn studie laat zien hoe de Friese literatuur ook voor kenners een *Fundgrube* is waarin interessant werk kan worden ontdekt, als men zich een onbevooroordeelde en begrijpende lezer toont. Willen we oog kunnen krijgen voor de orale kwaliteiten, de maatschappelijke betrokkenheid en de naturalistische eigenschappen van Bakkers poëzie, dan is maar één ding nodig: goed kunnen lezen en begrijpen. Zoals De Vries schrijft:

Dy nasjonale taalpolitiqe bril moat ôf, in betingst foar goed lêze, dan blykt Bakker likegoed in persoanlik taalkeunstner. Syn poëzij leit op de oergongfan in kollektif nei in persoanlik perspektifyn de literatuer, in ûntjouwing dy't yn Nederlân mei de Tachtigers al ynsette.

Piter Boersma kiest een associatieve, onderzoekende manier van lezen waarin veel mag (*Friesche Tjerne is gewoan in minske*). Hij verdedigt het psycho-analytische proefschrift waar Hein de Jong op promoveerde, een bijna noveleske analyse van wat misschien wel Gysbert Japicx zijn beste werk mag heten: *De Friesche Tjerne*. Wat hem boeit is hoe De Jong wijst op het vormelijk hybride karakter van dit werk, hoe de verschillende en ongelijke onderdelen van dit korte werk elkaar belichten en verhelderen zodat ze in hun interpretatie als geheel alsnog een unieke eenheid vertonen, die goeddeels met behulp van psychoanalyse aan het licht kan worden gebracht. Of, zoals De Jong het onder woorden brengt:

Gysbert heeft op dichterlijke wijze Tjerne in al zijn creatieve kracht en menselijke zwakheid beschreven en daarmee een echt mens neergezet, die als eerste held in de Friese literaire canon beschouwd moet worden. Een simplificatie of idealisering van de figuur Tjerne kan de ontwikkeling van de literaire wereld in Friesland niet dienen.

Marc van Oostendorp leest Tsjèbbé Hettinga vanuit zijn deskundigheid op het gebied van de klankstructuur van taal en poëzie (*Dual metrics in*

Tsjêbbe Hettinga's poetry). Hij laat zien hoe we bij Tsjêbbe Hettinga naar de vorm een dubbele structuur aantreffen. Enerzijds telt Hettinga het aantal lettergrepen van zijn regels, anderzijds is er ook een vast aantal klemtonen, maar deze beide structuren staan geheel los van elkaar en lijken verschillende doelen te dienen. Van Oostendorp laat zien dat Hettinga het tellen van lettergrepen vermoedelijk ontleend heeft aan Nobelprijs-winnaar Dylan Thomas, wiens poëzie door Hettinga vertaald werd. De klemtonen zijn natuurlijk belangrijk bij de voordracht, maar aangaande de lettergrepstructuur zegt Van Oostendorp:

What could be the reason behind this use of dual metrics? One hypothesis we may consider is that they serve two different functions of Hettinga's poetry. The syllable count seems a hidden organizing principle that is at best 'seen' on the written page. It is unlikely that any listener would ever detect it when Hettinga was performing his poems: the lines are too long, and the difference between odd and even-numbered lines too subtle.

Friduwih Riemersma daartegenover, onderzoekt de politiek-ideologische dimensie die in elke tekst aan de orde is, in elk woord dat iemand schrijft of leest, in de manier waarop schrijverschap en interpretatie worden ingevuld en opgebouwd (*Wa't skriuwt dy bliuwt. Jelle Brouwer en de politisearring fan de Fryske literatuer*). Ze laat zien dat het werk van hoogleraar en schrijver J.H. Brouwer soms gekenmerkt wordt door een sterk gedepolitiseerd, harmonie zoekend schrijverschap. Ze voegt eraan toe:

De twa fûnemintele, tsjinoerstelde foarmen fan polityk, depolitisearje en (re)politisearje, binne neat oars as in formulearring fan de oerâlde politike dichotomyen fan konsensus en 'dissensus', oarder en vrijheid, en harmony en kontroverze.

Henk van der Liet bekijkt het Friese werk van Jelle Brouwer als scandinavist, en maakt al lezend, toelichtend en commentariërend openingen naar waar het bij vertalingen op aankomt: cultuurcontact en de vergelijkingen die dat open ('Frjemd en dochs eigen?' *Overdenkingen bij de vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied van J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke*). Van der Liet gaat in op de aard van de keus die de Brouwers maakten toen zij een aantal vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied lieten verschijnen. Dit leidt onder andere tot de volgende conclusie:

Wat nadrukkelijk in het oog springt, is dat de keuze niet gebaseerd is op bestaande Nederlandstalige keuzes en vertalingen. Daardoor kon het

Reinier Salverda en Eric Hoekstra

gebeuren dat literatuur-historisch gezien belangrijke novelles uit het oeuvre van bijv. Johs. V. Jensen, al wel in het Fries werden vertaald, maar (nog) niet in het Nederlands.

De uiteenlopende manieren van lezen die de bijdragen in dit nummer van *It Beaken* laten zien, gaan buiten de gebaande paden, het vrije veld in. Met als centrale boodschap: haal het lezen van Friese literatuur – net als het schrijven – weg uit het keurslijf van traditie, conventie en canonisatie. Hier rijmt opeens de slotzin van Friduwih Riemersma op die van Alpita de Jong: haal de Friese literatuur weg uit de deftigheid van bestuurlijke goedkeuring en prijstoeckening, en herstel haar vrijheid. Want de Friese literatuur is van haar schrijvers en haar lezers, en van niemand anders! Dus bevorder het wilde lezen – of beter: het vrije, onderzoekende lezen, met aandacht en verbeelding, met kennis van zaken en hartstocht – zoals de zeven schrijvers ons dat in deze bundel voordoen, waarmee ze ons verrassen en ons uitdagen om dit zelf ook te ondernemen.

Temmen en inbedden Op zoek naar de ziel van Gysbert Japicx

Piet Gerbrandy

Summary

Poetry is an art in which physical and conceptual forces, viz. sound and thought, may be seen to simultaneously collaborate and undermine each other. In this respect, it perfectly illustrates the tension between nature untamed and cultural constraints which lies at the heart of civilisation. In the poetry of Gysbert Japicx (1603-1666) this tension manifests itself in that the poet gives the impression of trying to discipline strong emotions by poetic techniques on the levels of prosody and structure (of both single poems and his collection in its entirety). Typical of Japicx' compositional strategy is a technique of embedding, in which heterogeneous elements are combined into a more or less coherent but essentially hybrid whole. To demonstrate the slightly paradoxical nature of Japicx' poetry, five (parts of) poems will be discussed.

Inleiding

Beschaving is beknotting, het goede leven is een polder waarin onstuimig water zo gekanaliseerd wordt dat de voeten droog blijven en de bodem gebruikt kan worden om dieren te laten grazen, gewassen te verbouwen en huizen te grondvesten. We behoeven geen beroep te doen op Sigmund Freud om te beseffen dat ieder leven een preair compromis behelst tussen constructieve plannen, duistere oerkrachten en door de maatschappij opgelegde normen. Dat het ik klem zit tussen lust en wet is misschien te kras uitgedrukt, maar ieder van ons schippert dagelijks tussen luiheid en plichtsbesef, sportieve energie en gulzigheid, tolerantie en xenofobie, of huwelijksstrouw en de onuitroeibare drang tot promiscuïteit. Wil je dat je tuin overvloedig vrucht draagt, dan zul je de natuur moeten sturen door duchtig te maaien, te wieden en te snoeien. Als er naast het edele vak van de hovenier één kunstvorm is waarin de tweespalt tussen orde en chaos fundamenteel genoemd mag worden, is het wel de poëzie, die een verheviging of condensatie van het normale spreken behelst. Aan de ene kant is er het fysieke ritme van adem en hartslag dat een uitweg zoekt in spraakkanken die worden voortgebracht door borstkas, strottenhoofd en mondholte, aan de andere kant tracht het denken een conceptuele orde op te leggen aan een bestaan dat

zich slechts gebrekkig laat vangen in taal. Omdat we in ons dagelijks leven maar zo'n beetje langs elkaar heen praten, hebben we doorgaans weinig last van de paradox van de spraak, maar in poëzie wordt die op de spits gedreven en uitgebuit. Rijn en metrum forceren een zekere regelmaat om het zien en denken te ondersteunen, maar zullen als ze op stoom zijn gekomen juist afleiden van de betekenis. De opgelegde puls verstoort het denken dat die klankstructuur had uitgedacht om zichzelf te disciplineren. De wildheid laat zich nooit volledig temmen.

Indien het waar is dat het gevecht tussen systeem en wanorde de basis vormt van poëzie, is het niet verrassend dat dichters al duizenden jaren metaforen ontlenen aan de natuur, alsof ze haar hanteerbaar willen maken door haar in te bedden in een discours over sociale of psychologische betrekkingen. De natuur is het ongrijpbare andere, jazeker, maar we maken haar dienstbaar aan ons eigen verhaal. In dat kader vertegenwoordigt bucolische poëzie, stevast geschreven door hoogopgeleide stedelingen, de ultieme poging tot domesticatie van krachten waartegen we domweg niet zijn opgewassen. De dichter van de pastorale denkt te verlangen naar het landleven dat hij in werkelijkheid verafschuwtt, daarom schildert hij het af als paradijselijk, totdat hij zich geconfronteerd ziet met de dood die hem bruusk op zijn nietigheid wijst: *et in Arcadia ego*. Juist in poëzie uit de Renaissance speelt de spanning tussen techniek en oerkraft vaak de boventoon, althans bij goede dichters als Hooft, Huygens en Vondel. In handen van tweederangs dichters is de techniek niets meer dan een trucje om een overigens onbeduidend gevoelsleven op te tuigen. Sinds de Romantiek, en zeker sinds de avantgarde-bewegingen van honderd jaar geleden, hebben we de schijnbaar ongecontroleerde uitbarsting leren waarderen, van de gekte van DADA tot de drippings van Jackson Pollock, van *Le sacre du printemps* tot de freejazz van Albert Ayler. Maar afgezien van het feit dat in de genoemde gevallen techniek een niet te verwaarlozen rol speelt, moeten we misschien vaststellen dat literatuur zich niet leent tot de oerkreet. Poëzie komt immers ook voort uit reflectie en contemplatie, en vergt dus bij de lezer of toehoorder, naast fysieke ontvankelijkheid, tevens denkwerk. Poëzie werkt daardoor altijd minder direct dan muziek of beeldende kunst.

Ik ben geïnteresseerd in poëzie die laat zien dat ze voortkomt uit krachten die tegen elkaar in werken. Een van de relevante technieken die we in de literatuurgeschiedenis keer op keer zien opduiken, is die van de hybride, de montage, de combinatie van elementen die eigenlijk niet bij elkaar willen horen. Een voorbeeld is het *prosimetrum*, waarin poëzie en proza elkaar afwisselen. Een andere techniek is het vervormen van vocabulaire en zinsbouw, hetgeen de lezer er voortdurend aan herinnert dat het maken van kunst een bed van Procrustes behoeft. Zo celebreerde de

dichter Kees Ouwens ooit ‘de gewrongenste zegging’. Het spreekt vanzelf dat je al je lezers wegjaagt als je hierin te ver gaat. Ook wat dat betreft is poëzie de kunst van het compromis. In het vervolg hoop ik te laten zien dat Gysbert Japicx die kunst voorbeeldig beheerste, hetgeen vooral blijkt op die momenten waarop hij zichzelf niet meer in de hand lijkt te hebben.

Leven en schrijverschap

Dat Japicx een gedreven dichter was staat buiten kijf, maar het is lettervorschers tot nu toe niet gelukt dit dichterschap een gedegen biografische basis te geven.¹ Ik ontleen mijn gegevens aan het buitengewoon goede, sensitiieve, overzichtswerk van Haantjes en natuurlijk aan het monnikenwerk van Philippus Breuker.² Wat we zeker weten is in een paar woorden verteld. De dichter werd in 1603 in Bolsward geboren, bezocht de Latijnse school, was na 1624 een jaar of elf schoolmeester te Witmarsum, trad vervolgens in het huwelijk en vestigde zich in 1647 weer in zijn geboorteplaats, waar hij tot zijn dood in 1666 onderwijzer en voorzanger was. Van zijn vijf of zes kinderen was op dat moment in elk geval nog zijn zoon Salves in leven, een losbol die dankzij connecties van vader arts was geworden op Ameland. Belangrijk voor Japicx’ schrijverschap was vanaf halverwege de jaren vijftig zijn contact met Simon Abbes Gabbema (1628-1688), die niet geheel terecht bekendstond als een groot geleerde, een kwarteeuw jonger was dan Japicx en bovendien in Leeuwarden woonde, zodat de wat vormelijke communicatie zich voornamelijk op schrift afspeelde. Gabbema was de gene die in 1668 de eerste editie van Japicx’ werk bezorgde, zonder twijfel op basis van een manuscript waaraan de dichter jaren had gesleuteld. De enige poëtische tekst in het Fries die Japicx bij leven had gepubliceerd, voor zover wij weten, is het lange gedicht ‘Friesche Tjerne’ (1640). Een andere naam die genoemd moet worden is die van de taalgeleerde Franciscus Junius (1591-1677), die het Fries als een van de voornaamste bronnen van kennis voor de ontwikkeling van Europese talen beschouwde, en rond 1650 gesprekken met Japicx voerde om zijn vocabulaire aan te vullen. De dichter voorzag hem bovendien van commentaar op zijn eigen gedichten, en Junius’ aantekeningen bij afschriften van Japicx’ werk,

-
- 1 Ik zal de dichter, zoals tegenwoordig gebruikelijk is, steeds met zijn patronymicum aanduiden alsof dit zijn achternaam was. Voor de spelling ervan houd ik mij aan die van de standaardeditie van Japicx’ werk.
- 2 Dr. J. Haantjes, Gysbert Japicx (Amsterdam 1929); Ph.H. Breuker, *It wark fan Gysbert Japix*, 2 delen in 3 banden (Leeuwarden 1989). Ik heb ook gebruikgemaakt van G. Japix, *Een keuze uit zijn werk*. Toegelicht door Ph.H. Breuker (red.) en vertaald door D.A. Tamminga en A. Bosch in het Nederlands en K. Bruinsma en J. Popkema in het Fries (Bolsward/Leeuwarden 2003).

die in Oxford bewaard worden, vormen nog steeds een onontbeerlijk getuigenis voor de interpretatie van Japicx' eigenzinnige Fries.

Taal

Dat Japicx' taal voor moderne lezers, ook voor moedertaalsprekers, een obstakel vormt, valt toe te schrijven aan verschillende factoren.³ In de eerste plaats was het Fries in de zeventiende eeuw al geruime tijd geen officiële voertaal meer in het openbare leven, zodat er niet zoets bestond als standaard-Fries, laat staan dat er uitgekristalliseerde spellingconventies waren. Japicx was niet de eerste en enige, maar misschien wel de voornaamste auteur die het Fries weer geschikt wilde maken voor de literatuur. We weten niet welke taal er in huize Japicx werd gesproken toen de dichter opgroeide, maar op straat en op school in Bolsward kwam hij in aanraking met ten minste twee Friese dialecten, met het Nederlands, het Frans en het Latijn. Niet alleen uit zijn poëzie, maar ook uit zijn brieven kan opgemaakt worden dat de taal die hij schrijft zijn eigen schepping is. Het is, net als het standaard-Nederlands van de Statenvertaling, maar ook bijvoorbeeld het rijke idioom van Homeros, een literaire kunsttaal, waarvan men zich niet moet voorstellen dat die ooit in werkelijkheid werd gesproken. En het voordeel van een kunsttaal is dat men er veel hardhandiger mee kan omspringen dan met de omgangstaal, aangezien er geen moedertaalsprekers zijn die je erop kunnen wijzen dat je je onzorgvuldig uitdrukt. Om die reden laat bijvoorbeeld het Middeleeuws Latijn allerlei creatieve vondsten toe waarvan Cicero en Vergilius zouden hebben gegruwd.

In de tweede plaats, ik merkte het al op, hebben dichters uit de Renaissance, en zeker hun opvolgers uit de Barok, de neiging om nooit iets gewoon uit te drukken. Natuurlijkheid wordt niet op prijs gesteld, of liever: juist door de natuur te vervormen toont men wat zij vermag. Misschien is het Fries van Japicx moeilijk, maar laten we vooral niet vergeten dat het Nederlands van Huygens er ook mag zijn.

Een derde factor is het feit dat Fries al eeuwen een 'kleine' taal is. Het aantal echt grote Friese dichters is betrekkelijk gering, en wie zich tot het Fries beperkte, verkleinde daardoor zijn kansen op literaire roem en verspreiding van zijn werk. Het duurde dan ook tot in de negentiende eeuw voor er zoets als een samenhangende literaire traditie in het Fries

³ Voor mijn visie op de positie van het Fries heb ik o.m. gebruikgemaakt van T. Opewal, B. Gezelle Meerburg, J. Krol en T. Steenmeijer-Wielenga, *Zolang de wind van de wolken waaït. Geschiedenis van de Friese literatuur* (Amsterdam/Leeuwarden 2006) en van K. Dykstra, en B. Oldenhof, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer. Taheakke: de resinte Fryske literatuer* (Leeuwarden 1977).

ontstond, en toen was ook voor de meeste Friezen het werk van Gysbert Japicx inmiddels al te ondoorgrondelijk geworden – de moeizame arbeid van Joast Hiddes Halbertsma getuigt daarvan. Daar komt bij dat Japicx' bereik in eigen tijd vrij klein is geweest, want op het platteland las men niet en in de grote stad las en schreef men overwegend Nederlands, Frans en Latijn, zodat zijn werk in Nederland en omringende taalgebieden onbekend bleef en er voor niet-Friezen dus geen aanleiding was om zich erin te verdiepen. Het deed me overigens bijzonder veel genoegen dat de mij dierbare Bilderdijk, die contact had met Halbertsma, gedichten van Japicx heeft vertaald.

Frivoliteit, sociaal engagement, religiositeit

Het wordt tijd om naar Japicx' werk te kijken. De eerste editie van zijn *Friesche Rymlyrye* verscheen, zoals gezegd, in 1668, twee jaar na het overlijden van dichter, maar wel gebaseerd op een nagelaten handschrift. Het is blijkens het titelblad opgezet als een drieledig geheel, waarbij de eerste afdeling erotische en grappige *mingel-deuntjens* bevat, het middendeel gewijd is aan dialogen van de gewone man, en dan vooral op het platteland, en het laatste deel bewerkingen van een groot aantal Psalmen behelst. Lijkt dit op het eerste gezicht een nogal bonte verscheidenheid, uit de opeenvolging van de delen valt al een ontwikkeling op te maken van frivoliteit via sociaal engagement naar religiositeit. Ik denk meteen aan Ovidius' *Ars amatoria*, die min of meer wordt herroepen door zijn *Remedia amoris*: de liefdesdichter keert zich af van wat hem veel gedoe heeft opgeleverd. Maar de driedeling van Japicx kan ook anders gelezen worden. Het boek begint en eindigt met muziek, waarbij de Psalmen gezien zouden kunnen worden als een vergeestelijkte versie van de vroege lyriek; laten we niet vergeten dat de dichter de meeste van die gedichten ook expliciet bedoeld heeft om te worden gezongen. De gesprekken tussen landlieden, die geassocieerd mogen worden met de in die dagen immens populaire bucolische poëzie, vormen een soort nuchter intermezzo.

Het is van belang hierbij drie kanttekeningen te maken. In de eerste plaats representeert de ordening geen strikte chronologie, al zijn de liefdesgedichten overwegend vroeg en dateert de religieuze poëzie grotendeels uit Japicx' latere periode. In de tweede plaats blijkt de indeling niet consequent te zijn doorgevoerd, want het eerste deel opent met 'Friesche Tjerne', dat thematisch gezien misschien in het middeldeel thuishoort, terwijl die tweede afdeling ook gedichten bevat die we eerder in het eerste deel zouden verwachten. Het is alsof de gedichten proberen te ontsnappen aan het stramien dat ze is opgelegd. In de derde plaats kunnen we er niet helemaal zeker van zijn dat Gabbema niet aan de volgorde heeft gesleuteld – al zou je eerder verwachten dat hij een rommelig

Piet Gerbrandy

manuscript gestroomlijnd zou hebben dan dat hij een strakke thematische structuur zou hebben verstoord. Ik ga er dus maar vanuit dat de opzet van de *Rymlyrye* die van Japicx zelf is.

Ik heb hier geen gelegenheid om uitvoerig in te gaan op alle aspecten van Japicx' poëzie, maar wil graag de aandacht vestigen op vier punten die mij van belang lijken. Ik begin met de besprekking van een gedicht met een erotische ondertoon; dan bekijk ik de structuur van enkele bucolica; dat brengt ons, ten derde, bij de opzet van *Friesche herder*, waarmee het laatste deel van de bundel begint; en ten slotte zal ik iets zeggen over klankspel en woordstapelingen.

Sibylla van Jongstal

In 1656 schreef Gabbema een Nederlandstalig gedicht over de toen veertienjarige Sibylla van Jongstal, van wier vaardigheid in het paardrijden hij, twee keer zo oud als zij, zeer onder de indruk was.⁴ Het is een conventioneel gedicht vol obligate mythologie, maar getuigt wel van Gabbema's erotische belangstelling voor deze blijkbaar vroegrijpe Amazone, die het gedicht zelf op rijm beantwoordde. Op verzoek van Gabbema schreef Japicx, die halverwege de vijftig was en het meisje helemaal niet kende, een gedicht in het Fries over hetzelfde onderwerp.⁵ Het gedicht kwam in het middendeel van de *Rymlyrye* terecht. Hier volgt de fraaie vertaling van Willem Bilderdijk:⁶

Op het paarddrillen van Jonkvrouw Sibilla van Jongstal

Zoo springt op 't snuivend paard, de wakkre Raadheers spruit,
De roem der jufferschap, de aanminnige Sibille;
Zoo glinstert ze in den zaâl by duizend schoonheên uit,
Als eer by Turnus vaan de Etrurische Camille.

Zoo prest en stuwt zy 't ros ter rechte of slinker zij';
Tot telstap of galop of vleugeltartend rennen;
En streeft door 't wolkend stof den hazenwind voorby
Wien 't wild door stroom of lucht vooruit streeft op zijn pennen.⁷

4 Haantjes, *Gysbert Japicx*, pp. 127-131.

5 J.H. Brouwer, J. Haantjes† en P. Sipma† (eds.), *Gysbert Japicx, Wurken* [1936] (Bolsward 1966) deel 1, pp. 86-88.

6 Mr. W. Bilderdijk, *Dichtwerken* (Haarlem 1859) deel XIII, pp. 47-48.

7 In het Fries: 'Om leck're bout' t'eyn-miinjen to sijn prôay" (om als prooi een lekkere bout te verschalken).

Dan prangt zy 't dier den nek ten steigerenden sprong
Met opgerigte borst, op trippende achterhoeven:
Één strook slechts van de hand die muil en hals verwrong,
En de afgepaste tred doet long en keel ontschroeuen.

Dan leidt zy 't in het rond door krommen draai by draai,
Naar de ongelijkbre kunst den teugel weet te dwingen;
Nu zacht, dan hard, nu schuin; met schilderschoonen zwaai;
Één spoorslag doet hem heg en heuvels over springen.

Maar nooit vergrijnst haar 't oog met stuursche onmenschelijkheid,
Nooit met Camillaas woeste en Helsche Furieblikken,
Die 't Laurentijnsche veld met lijken heeft bespreid,
Tot Arruns pijl heur 't hart in 't stroomend bloed deed stikken.

Deze edele Amazon bedreigt geen dolk of leed:
Verwonnen ligt het al, waar zy heur oogstraal wende.
Kniel Arruns, geef u op! uw kluisters zijn gesmeed,⁸
Smeek slechts om lijfsbehoud, uw vrijheid is ten ende.

De vergelijking van Sibylla met Turnus' bondgenote Camilla, de Volscische heldin uit Vergilius' *Aeneis* die in Boek XI door Arruns wordt gedood, is een vondst van Gabbema, maar in diens gedicht wordt de parallel niet uitgewerkt. Bij Japicx wel. Doordat Camilla in drie van de zes strofen expliciet aanwezig is, ligt het voor de hand ook bij de naam Sibylla aan Vergilius te denken.⁹ Zij is de priesteres en zieneres die Aeneas door het Dodenrijk leidt, hetgeen Japicx' gedicht een licht macabere ondertoon geeft. De vergelijking met de hazewind in de tweede strofe roept eveneens een atmosfeer van dood en verderf op.

De erotische lading van het gedicht is evident. Ik hoef slechts te wijzen op het feit dat juffrouw Van Jongstal het paard dat zij tussen haar benen klemt tot stokstijve rechtstandigheid beweegt ('Den tockleteamm't S'e oer beck, mey ljeapp'e op ljeppjen, / Steeg, rjuecht oer eyn'; / Den det S'e im stôak-stil stean') en dat Camilla tot bloedens toe geraakt wordt door de pijl van Arruns. Eric Hoekstra heeft Sibylla terecht een 'dominatriks'

8 In feite verwijst Japicx naar de door Schikgodinnen gesponnen levensdraad.
9 De laatste regel van de vierde strofe kan ook in verband gebracht worden met Camilla, die volgens Vergilius zo snel kon rennen dat haar voeten de aarde niet raakten.

genoemd (Hoekstra 2015: 119), want in de slotstrofe weet zij, anders dan in de *Aeneis*, iedere Arruns van zijn vrijheid te beroven.¹⁰

Of Japicx zich van de seksuele implicaties bewust is geweest, weten we niet, maar een eenentwintigste-eeuwse lezer ontkomt er niet aan het gedicht te zien als de sublimatie van een ternauwernood verdrongen verlangen naar overgave, waarbij Sibylla zowel lustobject als straffende instantie vertegenwoordigt. Ze geleidt de dichter door de Onderwereld van zijn erotische obsesies.¹¹

Bucolische gedichten

Stappen wij over op de ‘landelijke boerenkout’ (zoals Tamminga de titel van het tweede deel vertaalt).¹² In navolging van Theokritos, Vergilius en hun latere epigonen schreef Japicx enkele bucolische gedichten, waarin Friese boeren de plaats hebben ingenomen van Arcadische of Siciliaanse herders. Zoals in het genre gebruikelijk gaat het om enigszins competitieve gesprekken in de openlucht, in sommige waarvan ook een erotisch element meespeelt. Ik noem er hier twee, die een opmerkelijke vorm vertonen.

In ‘Friesche Tjerne’ is, in alexandrijnen, een pachter aan het woord die het bruiloftsfeest van zijn landheer bezoekt.¹³ Niet alleen is hij zeer onder de indruk van alle heerlijkheden die er te eten en te drinken zijn, maar hij wordt ook herinnerd aan de tijd waarin hij verliefd was op zijn eigen Yntske, vele jaren geleden. Hij onderbreekt zijn licht beschonken geratel met een lied in een andere versmaat. Het gaat om een imaginaire beurtzang tussen Tjerne en Yntske. Hij probeert haar te versieren, zij houdt in eerste instantie de boot af. Dat is misschien niet verrassend, want Tjerne is wel erg direct:¹⁴ ‘Ik kan niet genezen / Dan in de hemel van jouw lieve schoot.’ Maar aan het eind van de beurtzang geeft Yntske zich gewonnen.

Waar het mij om gaat is dat de liefdesdialoog als herinnering is ingebed in een groter geheel, waardoor de erotische energie als het ware gekanaliseerd en gerelativeerd wordt. De montage van een lied, en dan nog wel een lied waarin twee stemmen klinken, binnen het kader van een bucoli-

10 E. Hoekstra, *Midfrysk Goud. It bêste út 'e 17^e iuw yn goed lêsber Frysk* (Leeuwarden 2015) p. 119.

11 Ik ga hier niet in op de ‘To-haecke’ (appendix), een korte paratekst waarin de eruditie van de ‘nymph’ (het woord bevestigt de associatie met een genadeloze Lolita) wordt geprezen. De combinatie van gedicht en toevoeging kan hybride genoemd worden.

12 G. Japicx, *Gedichten*. Keuze uit zijn poëzie met vertalingen en commentaar door D.A. Tamminga (Leeuwarden/Baarn 1989).

13 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, pp. 5-11.

14 Japicx, *Gedichten*, p. 53.

sche monoloog, maakt het geheel echter tot een gedicht dat in meer dan één genre participeert, als wilde de dichter aangeven dat de rijkdom van het volle leven zich nooit geheel laat indammen tot één vast stramien. Evenals het gedicht voor Sibylla heeft ‘Friesche Tjerne’ een toegift. Japicx was klaar, had zijn kunstwerk afgerekend, maar bleek bij nader inzien toch niet helemaal uitgepraat te zijn. Soms laat de stof zich niet in één keer bedwingen.

In ‘Sjolle Kreamer in Tetke’ zien we een vergelijkbare techniek. Sjolle is een marskramer die liever rondhangt en wat muziek maakt dan dat hij met zijn handel de boer op gaat, hetgeen zijn vrouw Tetke een doorn in het oog is, want het echtpaar leeft met een huis vol kinderen in armoe-de.¹⁵ Sjolle poogt haar te paaien door haar te herinneren aan de jaren waarin hij haar, nog voor hun huwelijk, ’s nachts clandestien bezocht, maar Tetke laat zich niet vermurwen: Sjolle moet aan het werk, of hij zin heeft of niet. Ook dit gedicht, ditmaal een dialoog, wordt onderbroken door een lied. Hier gaat het om een tekst waarin een zekere Tiete, blijkbaar een jonge herder of veehouder, aan het woord komt, die terugdenkt aan zijn Rôntske, die hem heeft verlaten voor een ander. Geheel in de stijl van Theokritos’ boerse Polyphemos (*Idylle 11*) stelt hij zich voor hoe hij de opbrengst van zijn bedrijf aan haar zou schenken. In zeven van de acht strofen spreekt Tiete de afwezige Rôntske rechtstreeks aan.

Het is duidelijk dat Sjolle zijn eigen huwelijksproblemen transformeert tot een lied waarin Tiete, zijn alter ego, zijn onvrede kan toeschrijven aan de trouweloosheid van zijn vriendinnetje. Evenals in het geval van Tjerne wordt het liefdesdrama ingekapseld in een raamvertelling met een sociaal-economische lading. Maar waar Tjerne en Yntske na al die jaren nog van elkaar houden, is het bij Sjolle en Tetke misgegaan. In beide gevallen toont Japicx ons met enige weemoed de herinnering aan een verlangen.

‘Friesche herder’

Ook de laatste afdeling van de *Rymlyrye* zou men bucolisch kunnen noemen, althans het eerste gedeelte daarvan, dat ‘Friesche herder’ heet.¹⁶ Na een opdracht aan de Leeuwarder uitgever Claude Fonteyne verhaalt het eerste gedicht over een Friese herder die naar zijn vee kijkt en bedenkt hoezeer mensen van dieren verschillen. Vervolgens barst hij los in een tiental Psalmen, die echter steeds worden afgewisseld met persoonlijke

¹⁵ Sjolle speelt doedelzak, een instrument dat traditioneel een seksuele connotatie heeft.

¹⁶ Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, pp. 93-123.

beschouwingen die men deels aan onze dichter, deels aan de herder zou kunnen toeschrijven. Dit personage leeft in een pastorale wereld, maar mag zeker ook in verband gebracht worden met de psalmdichter David. Zijn naam blijkt Goadsfruen (Godsvriend) te zijn. Misschien is dat een vertaling van Theophilus, de naam van de beschermheer van de evangelist Lucas.

Opnieuw constateren we dat Japicx gebruikmaakt van een techniek van inbedding. Het is alsof hij de Psalmen tussen aanhalingsstekens zet en slechts gedeeltelijk voor eigen rekening neemt, wellicht uit bescheidenheid. In elk geval is de overeenkomst met wat hij bij de 'landelijke boerenkout' doet, opvallend. Zouden we kunnen stellen dat de dichter zijn hartstochtelijkste lyriek het liefst omfloert door er een wat meer objectief kader omheen te plaatsen? Wil hij soms aangeven dat wat ons ten diepste beroert nooit losgekoppeld kan worden van zijn maatschappelijke context? Of benadrukt hij juist dat diep verborgen in het leven van alledag permanent een vuur brandend wordt gehouden? Ik durf er niet over te speculeren.

Passen en meten

Ik kom aan bij mijn vierde en laatste punt. Renaissancistische literatuur is doortrokken van genreconventies, hetgeen nogal wat poëzie van die tijd voor ons ongenietbaar maakt. De dichters kennen hun klassieken en hun Petrarca, ze houden zich aan formele voorschriften, maar waar is binnen al die keurig getimmerde en dichtgemetselde bouwwerken nog de ziel van de maker te vinden? Het antwoord schuilt juist in die drang tot construeren. Deze dichters, althans de goede onder hen, laten zien dat culturele, psychologische en religieuze verheffing een kwestie van hard werken is, van zorgvuldig passen en meten, in de hoop greep te krijgen op het weerbarstige materiaal waaruit het leven bestaat. Waar die constructies perfect geslaagd zijn, zoals in nogal wat sonnetten van P.C. Hooft, lijkt veel van de levenskracht te zijn weggeplamuurd. Het interessantst zijn die dichters die weliswaar streven naar formele volmaaktheid maar als het ware overweldigd worden door krachten die zich moeilijk laten beheersen.

In het voorafgaande heb ik gesuggereerd dat Japicx gebruikgemaakt heeft van technieken om het al te driftmatige in te dammen. Het ging daar om grotere structuren waarin de ene tekst in de andere wordt geïncorporeerd, paradoxaal genoeg met als gevolg een enigszins hybride eindproduct. Op microniveau zien we iets vergelijkbaars. Japicx is vaak gekaptijd om zijn soms extreme woordsamenstellingen. Ik geef slechts één voorbeeld. Vers tien van Psalm 97 luidt in de NBV als volgt:

U die de heer bemint: haat het kwade.
Hij behoedt het leven van wie hem trouw zijn,
uit de greep van de goddelozen bevrijdt hij hen.

Bij Japicx wordt dit een complete strofe van negen regels:¹⁷

Trouw' fromm' ljeafhabbers Goads
(Opp' heer' festge', az opp' Roats')
Litt' litt' ijn wol-dwaen blijckje
Dat jiemme' fen 't quea werz-wijckje.
d' Heer' tjocht sijn gunst'-genoat'
Uwtt' schoer-sjeack-neyll'-kloer'-pôat',
Uwtt' kners-knijpp'-knoarr'-kneag' tânn',
Uwtt' goadleaz' schelmsch' moard'-hânn'
Dy dolckjet ney sijn strôat'.

Ik waag een vertaling:¹⁸ "Trouwé, vrome lieden die God liefhebben, ge-
grondvest op de Heer als op een rots, laat, o laat toch in goede daden blij-
ken dat jullie je met weerzin afkeren van het kwaad. De Heer trekt hem
die deelt in zijn gunst ("gunstgenoot") uit de scheurziek-genagelklauwde
poot, uit de knarsknijpend-botknagende tand, uit de goddeloze misda-
dige moordhand die zijn keel met een dolk belaagt." Ik wil best toegeven
dat Japicx hier te ver gaat, al kun je dit soort stapelingen ook aantreffen
bij Aischylos en Bilderdijk. Ik lees deze regels als een poging het ultieme
kwaad samen te ballen in zo kort mogelijk bestek, een poging die mis-
lukt doordat het ene adjetief onwillekeurig het andere oproept en het
fysieke genot van de alliteratie het wint van helder nadenken. Het kwaad
laat zich onderdrukken maar niet uitroeien.

Electriserende oscillatie

Dit verhaal begon met de eeuwige spanning tussen chaos en orde, tus-
sen lichaam en geest, die ten grondslag ligt aan poëzie. Een enkele keer
slaagt een dichter erin klank en betekenis zo met elkaar te verbinden,
dat ze elkaar niet zozeer opheffen als wel versterken, in die zin dat de
muziek de betekenis nér niet overvleugelt en de inhoud het lichaam nér

17 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, p. 235.

18 Ik dank Marko van der Wal voor zijn advies bij de weergave.

niet onhoorbaar maakt. Dat precaire evenwicht, of liever: die electriseerde oscillatie treffen we aan in het bekende gedicht ‘Nacht-rest-bejerte’ of ‘Juwn-bede’, een van de gedichten uit ‘Friesche herder’:¹⁹

Nacht-rest-bejerte, æf Juwn-bede
[it klinget op 't Saphische]

Nu iz de Dey forronn' mey uwre' in stuwne,
Oermits de Sinn' dol-duwck't, ijnn' wetters gruwne.
Meyts' uwz nu Sliep (fen God, om restjen, juwne)
Deys lest onbuwne.

Komm', swiete sliep, uwz eagen firddig binne,
Dat swierlijck Droagjen naet ontstjoergje' uwz sinne',
Dat sorgge' in ængste' uwz rest-njue naet oer-rinne
Nogg' free forwinne.

Komm' swiete sliep. Mar wezze' uwz feste borge,
Dat nin Nacht-grijmme' uwz fettet bye lorge,
Dat wy naet reytsje' ijnn' Fijnne wæse' in forge,
Hadd' wachte' in sorge.

Mar Y, boppe al, *Tjercke'-Haed*, jôn Weytsers seyne,
Woll-sillige' Ing'len, dats all' on-rie weyne,
Dat Jon Schiep Jo, fenne' Hol, naet wirdde' onteyne
Ontschæke' æf scheyne.

Az den trogg' sliep forquicke (ljeave heere)
Wy firddig, moarn-yer t' uwz berop weer-keere,
Holp' dat uwz dvvaen in litten, to Jon eere,
Wol vvirt rejear.

Het rustgevende karakter komt voort uit de bijna overdadige klankherhalingen; interessant is het woordspel van *juwn* ('avond') en *juwne* (r. 3, 'gegeven'), als om te benadrukken dat de avond tot het domein van de genade behoort.²⁰ Knap is ook de paradox dat juist de Slaap geacht wordt wakker te blijven. En toch wringt er iets. Het metrum is weliswaar jambisch, maar de vorm is die van de sapphische strofe, die Japicx van Catul-

19 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, p. 118.

20 Zie ook het woordspel van *Sinne* ('zon', r. 2) en *sinne* (r. 10, 'zin', 'geest').

lus en Horatius kende en waarvan hij wist dat ze aan de liefdespoëzie van Sappho was ontleend. Die associatie geeft het gebed om niet in handen van de duivel te vallen, een pikant randje. Dit is, tot slot, de prachtige vertaling van Douwe Annes Tamminga:²¹

Avondgebed

Nu is de dag vergaan met ure en stonden,
Vermits de zon zinkt in der waat'ren gronden.
Maak ons nu, Slaap, ter rust door God gezonden,
Daags last ontbonden.

Kom, zoete Slaap, reeds neigen onze ogen.
Dat boze dromen ons niet kwellen mogen,
Dat zorg en angst de nachtrust niet vermogen
Te doen zieltogen.

Kom, zoete Slaap, dat toch uw macht niet fale,
En geen Nachtspook versmoort ons ademhalen.
Waak gij, opdat in 's Vijands drasse dalen
Wij niet verdwalen.

Dat bovenal Gij, Hoofd-der-Kerk, ons zende
Uw Eng'lenheir en alle onheil wende,
Dat niet de Hel Uw schapen U ten ende
Ontschake of schende.

Als dan door slaap verkwikt, o lieve Here,
Wij morgen willig weder 't werk hanteren,
Help, dat al onze daden, U ter eren,
Ten goede kerent.

²¹ Japicx, *Gedichten*, p. 139.

De wet van de voorwaartse bûtensprong

Alpita de Jong

Summary

After the festivities in honour of Gysbert Japicx on the 7th of July 1823, the study of Frisian literature started to develop more or less by chance. Almost two hundred years later we witnessed the first ‘Day of Frisian Literary Studies.’ In the meantime the study of Frisian literature acquired shape, extensiveness, and status. But it lost vital power. What was at stake in the early days in which the study of Frisian literature came into existence?

Bespiegeling

Lang gold de Gysbert Japicx-huldiging van 7 juli 1823 als de eerste dag van de Friese letterkunde. Op die dag was er een optocht naar de kerk met trommels en trompetten en werd er in de herbergen gedronken en gezongen. Het was een feest waar de inwoners van Bolsward, Friesland, Nederland – eigenlijk iedereen – beter van moest worden. Sinds kort is er een tweede eerste dag bijgekomen, op 7 oktober 2016. Sprekers en toeschouwers kwamen samen in de Gysbertseal in Tresoar met microfoon en powerpoints als versterkende middelen. Het doel van die dag was de Friese letterkunde te bevorderen.

Ja, er is nogal wat veranderd sinds 7 juli 1823, de dag die pas later als het begin van de Friese letterkunde werd aangemerkt. Destijds was de Friese letterkunde een bijproduct. Nu is ze de hoofdzaak. Dat lijkt pure winst, maar de huidige Friese letterkunde mist de kiemkracht die haar in de negentiende eeuw op gang hielp. Misschien is het niet langer voordelig om hoofdzaak te zijn en zouden we de Friese letterkunde beter kunnen bevorderen als ze weer bijzaak werd.

Laten we eens proberen zicht te krijgen op de hoofd- en bijzaken van destijds – misschien biedt dat aanknopingspunten voor de toekomst. Bij de viering van de Gysbert Japicx-huldiging van 7 juli 1823 ging het niet in de eerste plaats om het Fries dichterschap van Gysbert Japicx, en dus de Friese letterkunde, ook al is dat beeld in de loop der tijd ontstaan. Waar ging het de organisatoren en hoofdrolspelers dan wel om? Wat speelde er? En wat maakte dat er in de marge van het grote gebeuren zoiets als een Friese letterkunde ontstond? Joost Halbertsma, één van de hoofdrolspelers in de huldiging die boven dien een grote rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van de Friese letterkunde, zal één en ander helpen ver-

duidelijken. Ook voor hem was het Fries dichterschap van Gysbert Japicx niet van het grootste belang. Ook voor hem was de Friese letterkunde een bijproduct. En toch heeft hij er de fundamenten voor gelegd.

De aanloop

Zoals bekend was de huldiging van Gysbert Japicx in Bolsward 1823 een initiatief van de Bolswarder afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het Nut was een van de belangrijkste motoren achter de opvoeding van Nederlanders tot verlichte burgers – te beginnen bij het onderwijs. Daar er in Bolsward een standbeeld kwam, had alles te maken met de ontwikkelingen op onderwijsgebied en in het nieuwe koninkrijk. En minstens evenveel met competitie tussen de verschillende afdelingen van het Nut.

Het onderwijs was sinds het begin van de negentiende eeuw geen private aangelegenheid meer, maar een zaak van het stadsbestuur. Toen koning Willem I in 1815 de inrichting van het onderwijs in Nederland ter hand nam, was het Nut – als grote professionele organisatie onderverdeeld in lokale afdelingen, maar met een landelijk bestuur – daarom een ideale partner. Hij vroeg de organisatie haar ervaring met onderwijsmethoden en boeken in te zetten bij het ontwikkelen van moderne scholen in het nieuwe Nederland. Aan dat eervolle verzoek kwam het landelijk bestuur van harte tegemoet. Niet elke lokale Nutsafdeling vond het echter een goed idee om zich zo in dienst te stellen van de koning. En er bestonden ook verschillen van mening over die onderwijsvernieuwing.

Het plan om in Bolsward een standbeeld voor Gysbert Japicx op te richten, kwam op nadat het bestuur van het Bolswarder Nut een 'missive' van het Leeuwarder Nut had ontvangen om bij te dragen aan een monument voor de onderwijsvernieuwer Johannes Nieuwold. Dat was oktober 1818. In één en dezelfde vergadering besloten de Bolswarders dat zij geen actieve bijdrage zouden leveren aan het plan van de Leeuwarders en stelde de voorzitter van het Bolswarder Nut voor om te laten onderzoeken of het haalbaar was in Bolsward een monument voor Gysbert Japicx op te richten. De leden gingen akkoord en er werd een commissie gevormd die moest nagaan wat er nodig was en wat één en ander zou gaan kosten. In de notulen van het Bolswarder Nut en in de archiefstukken die bewaard zijn gebleven, wordt nergens gerept van Gysberts betekenis voor het Fries. Zelfs nauwelijks dat hij een dichter was. Het ging erom dat hij als burger van Bolsward een man van verdienste was geweest. Het huldigen van mensen die iets goeds deden was een belangrijk agendapunt van het Bolswarder Nut. Het was onderdeel van een strategie om eergevoel onder de Bolswarder burgers te kweken, zo lijkt het. Ook 'gewone' burgers die iets verdienstelijks hadden gedaan kregen publiekelijk een prijs

overhandigd. Dat werkte, al had het soms ongemakkelijke dilemma's tot gevolg: in mei 1818 was er een extra vergadering belegd omdat Auke Reijerszoon, die een kind uit het water had gered, vond dat hij een prijs verdiende. Het was natuurlijk niet de bedoeling dat een welfdoener zelf om een beloning kwam vragen.¹

Het is oktober 1818 als de commissie die de Gysbert Japicx-huldiging moet voorbereiden aan de slag gaat en april 1819 als de leden hun bevindingen aan het bestuur van het Bolswarder Nut voorleggen. Dat oordeelde dat het te duur werd, vooral – zo blijkt uit een brief – wanneer de waarde van de te vereren persoon werd afgezet tegen het oogmerk van het Nut. Dat oogmerk was verlichting, onderwijs en versterking van de samenleving – in het bijzonder die in Bolsward; de kosten van de Nutsactiviteiten, die uiteindelijk natuurlijk door de Nutsleden werden opgebracht, moesten daarmee in verhouding blijven. Het zou met andere woorden niet verantwoord zijn om zoveel geld uit te geven aan een verdienstelijke maar dode Bolswarder burger. Het plan gaat dus voorlopig de ijskast in.

Maar dan woont in oktober 1820 een niet gering aantal leden van het Bolswarder Nut het feest rond Nieuwold in Leeuwarden bij. Niet iedereen was gecharmeerd van de nieuwe onderwijsmethode van Nieuwold, en van de onderwijsshervorming die via hem werd gepropageerd. En al helemaal niet van de dominante Leeuwarder Nutsvoorzitter Willem Hendrik Suringar, die als maatschappelijk hervormer vooral gezagsgetrouwheid en burgerlijke gehoorzaamheid voorstond. Als ze in Bolsward iets voor Gysbert Japicx zouden kunnen doen, zouden ze een ander geluid kunnen te laten horen. Niet veel later kwam de Bolswarders ter ore dat een voor-aanstaande Friese magistraat het plan had opgevat om elders in Friesland een standbeeld ter ere van Gysbert Japicx op te richten – om hem te eren als de prins van de Friese dichters. Vanaf dat moment werd er in Bolsward opnieuw naar geld gezocht.

Toen in 1821 de voogden van het St. Anthonygasthuis in Bolsward bereid bleken het leeuwendeel van de kosten van een Gysbert Japicx-huldiging op zich te nemen, ‘koe it oangean’. Dat wil zeggen: de commissie kon worden opgetuigd en aangevuld, en de plannen uitgewerkt. Een deel van

1 De notulen van de Bolswarder afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen worden bewaard in het Archief van de gemeente Bolsward, nu Südwest-Fryslân. Het is jarenlang bewaard in het gemeentehuis van Bolsward, en in 2014 overgebracht naar het gemeentehuis in Franeker. Brieven, rekeningen en andere bescheiden met betrekking tot de Gysbert Japicx-huldiging zijn te vinden in archief van het St. Anthony Gasthuis te Bolsward, het Separate Fonds, inventarisnrs. 322-327.

die plannen ging alsnog niet door – zoals bijvoorbeeld het beeld dat Joost Halbertsma en de beroemde kunstenaar P.J. Gabriël in gedachten hadden. Ze hadden een metalen beeld willen laten maken dat aan het eind van de Nieuwmarkt zou worden geplaatst, tegenover het huis waar Gysbert Japicx zou zijn geboren.² Bij nader inzien vreesden Halbertsma en Gabriël dat een beeld buiten al te gemakkelijk ten prooi zou raken aan verval door het weer en raddraaiers. Ze kwamen met een nieuw ontwerp: een marmeren buste vervaardigd door Gabriël zelf. Het zou in de grote kerk van Bolsward worden geplaatst op een voet met erachter een fronton en eromheen een hekwerk.

Afb. 1. Tekening van de buste Gysbert Japicx, zeer waarschijnlijk gemaakt door of bedoeld voor de beeldhouwer P.J. Gabriël. (St. Anthony Gasthuis te Bolsward, Archief 'Het Separate Fonds' Inv. nr. 323.)

Een Fries dichter en een Romeinse veldheer

Ook voor de voogden van het St. Anthonygasthuis, die als belangrijkste geldschieters meebeslisten over de huldiging, lijkt het niet van groot belang geweest te zijn dat Gysbert Japicx in het Fries had gedicht. Het allerbelangrijkste was voor hen dat zo'n happening goed was voor Bolsward: het zou bijdragen aan de nieuwe verlichting van haar burgers, zoals het wordt genoemd, en het zou de stad als zodanig ook aanzien geven. Omdat het des te eervoller zou zijn als Bolsward het geld zelf bijeen zou brengen, zouden ze niet gaan bedelen om bijdragen maar in conclaaf gaan met het stadsbestuur. In Leeuwarden was dat wel anders gegaan...

2 Een metalen beeld zou voor die dagen in Nederland heel nieuw zijn geweest. Er was in Nederland niemand die het zou hebben kunnen maken. Dat was een extra reden om ervan af te zien. Zie de missive van de commissie belast met de organisatie van de huldiging van Gysbert Japicx van 26 april 1822. Archief van het St. Anthony Gasthuis te Bolsward, het Separate Fonds, inventarisnrs. 322.

De Leeuwarders hadden immers bij de verschillende afdelingen om een bijdrage gevraagd en ook de koning laten meebetalen. De wens om het anders te doen dan in Leeuwarden bepaalde in flinke mate het gebeuren in Bolsward.³ Uiteindelijk kan dat zelfs een extra reden zijn geweest om Gysbert toch ook nadrukkelijk als Fries dichter te huldigen.

Afb. 2. Kvitantie voor 34 gulden voor de huur van 'bekleeden stoelen' op de dag van de Gysbert Japicx-huldiging. (St. Anthony Gasthuis te Bolsward, Archief 'Het Separate Fonds' Inv. nr. 324.)

Dat Gysbert Japicx een naam had als Fries dichter wisten de organisatoren natuurlijk wel. Naar de poëzie van de Bolswarder schoolmeester en de taal waarin hij geschreven had, werd al jaren onderzoek gedaan, door binnen- en buitenlandse geleerden. Dat maakte hem tot een bijzondere burger van Bolsward en daarmee iemand die het eergevoel kon prikken. En daar ging het de organisatoren om. Maar bij nader inzien bleek de Friese poëzie van Gysbert Japicx nog een voordeel te hebben: het was een prachtig wapen in de onuitgesproken schermutseling met Leeuwarden en Suringar. In het maatschappelijk program van Suringar en de zijnen was niet veel plaats voor het Fries. Beschaving en de Friese taal gingen wat hen betreft niet samen.

Met behulp van moderne onderwijsmethodes en schoolinspecteurs probeerde Suringar overal dezelfde standaard van algemeen christelijk onderwijs en algemeen beschaafd Nederlands door te voeren. Vooral op het

3 Het verschil wordt benadrukt door Joost Halbertsma in zijn verhaal 'De harkers op it Boalsertser Nut', *Rimen en teltsjes* (1993), pp 56-62. Hij stelt daar dat het geld voor de Gysbert Japicx-huldiging door de burgers van Bolsward bijeen werd gebracht, en dat die daar geen hulp van andere Friezen bij accepteerden. W.H. Keikes in zijn artikel 'Het Gysbert Japijksfeest te Bolsward op 7 juli 1823', *It Beaken* (1957) pp. 146-153, heeft daar tegenin gebracht dat de voogden van het St. Anthony Gasthuis en het stadsbestuur het geld bijeenbrachten. Maar dat waren de burgers van Bolsward. Halbertsma's opmerking moet worden begrepen tegen de achtergrond van de gang van zaken in Leeuwarden.

L 6 Leeuwarden 1823		
Geleverd ten dienste van het veest van Gysbert Japicx, op order van den Oud Eerde Heer P. Hulker		
Door I. Steltz		
July 7 Den middel stuk met Buste voor 60 personen Eys Spontjeops daarbij gehaald 3 dmers Eys - 62 Den fles marasquin - - - - 3 16 2 fles Curaçao - - - - 2 16 2 fles Anisette - - - - 2 16 Mitschot voor Aeyne App naad Amsterdam tot Besteller van het middel stuk - - - - 20 ..	65 ..	3 8 ..
<hr/> Vrolijke danspartij 10 Confit taartjes - - - - 2 40 / 11 .. 66 Room Soes - - - - 2 2 / 6 12 120 Confit Broodjes - - - - 1 6 .. 7 portjes Eys - - - - 8 8 .. daarbij gehaald 3 dmers Eys - 12 .. 6 .. 20 fles Orclad - - - - 1 6 .. 1 6 .. 12 fles Bramb. stroop op Agyn - 10 .. 1 2 .. 7 fles Siroop ad Lemonadekru - 1 5 8 .. 6 fles Siquet - - - - 1 2 .. 1 2 .. van vragt tot transport vande goed en betaalt - - - - 5 6 ..	135 6 ..	
<hr/> Gebrooken 15 Eys blauw - 3 65 / 112 11 .. Other Raadlini 134 - 3 - - - - 2 12 8 .. bac 115 - 6 - - - - 115 6 8 .. 249 - 14 - 106 tot 25 july 1823	2 12 8 ..	115 6 8 ..
I. Steltz		

Afb. 3. Rekening voor een taart met de buste van Gysbert Japicx erop voor 60 personen, met 5 flessen marasquin, curaçao en anisette; en voor bij de danspartij taartjes, roomsoesjes en verschillende siropen. (St. Anthony Gasthuis te Bolsward, Archief 'Het Separate Fonds' Inv. nr. 324.)

Friese platteland, waar volgens hem de taal boers en ruw was en de omgangsvormen hopeloos onbeschaafd, was veel werk te verrichten. In de *Almanak voor het lager onderwijs en de opvoeding, in het bijzonder voor Friesland* werd onderwijzers aangeraden het gebruik van het onbeschaafde Fries zoveel mogelijk tegen te gaan.⁴ Daar zullen slechts weinigen zich aan hebben gestoord, want het Fries dat op het platteland werd gesproken wás voor velen ook onbeschaafd en dus onwenselijk – ook voor liefhebbers van de Friese poëzie van Gysbert Japicx. Wat een enkeling veel meer zorgen baarde waren de mogelijke gevolgen van zo'n van bovenaf opgelegde standaard: middelmatigheid, oneigenlijkheid en gebrek aan zelfbewustheid. En die enkeling was Joost Halbertsma, die op 7 juli ten overstaan van een gemengde schare de redevoering hield.

Ook Halbertsma ging het om beschaving, maar die moest in het individu zelf worden aangeboord want anders zou het niet meer dan uiterlijk fatsoen worden. Individualiteit en diversiteit moesten de samenleving dynamisch en gezond houden. Grote maar ongeremde kunstenaars en onhoffelijke maar verstandige boeren moesten voor het noodzakelijke tegenwicht zorgen tegen brave maar middelmatige burgers. Gysbert Japicx bood Halbertsma de mogelijkheid iets tegenover de verlicht-christelijke en algemeen beschaafde burgerlijkheid te stellen. Gysbert was doordrenkt van een klassieke geest en schreef in het Fries. Daarop bouwde Halbertsma zijn alternatieve beschavingsprogramma. En hij maakte er een spektakel van. Het ging immers om het effect, het tegenwicht, de beweging.

Als een Romeinse veldheer sprak hij op 7 juli 1823 het publiek in de kerk toe – in het Nederlands: ‘Ik achte mij gelukkig, Friesen! Dat ik geleefd hebbe, om aan Gijsbert Jacobs den schuldigen lof te betalen (...).’⁵ Daarna liet hij zijn publiek zingen – in het Fries. Halbertsma speelde een rol en deed dat met overgave. Hij liet het ‘klinke en daverje’ en genoot zelf nog het meest van die bombarie. Hij beschouwde het feest als geslaagd omdat de hogere standen en mensen uit de gewone klasse in dezelfde feestelijkheden deelden en het deerde hem niet in het minst dat niet iedereen had begrepen wie Gysbert Japicx nu precies was en waarom hij

-
- 4 ‘Aan beide, ja!, aan alle onderwijzers ten platten lande, moet ik eenen anderen en allernoodzakelijsken raad geven, nemelijc deze: om toch vooral op de scholen het Vriesch boers niet te gedogen.’ *Almanak voor het lager onderwijs en de opvoeding, vooral in Friesland*. 1816. p. 59. Joost Halbertsma laat dit citaat afdrukken op de uitgave van de *Noärcher Ruen* (1836). Wopke Eekhoff, die het boekje in de *Leeuwarder Courant* van 5 juli 1836 besprak, had die opmerking ‘gaarne gemist, omdat wij vreezen dat zij door de meesten niet als satire, maar in goeden ernst zal worden opgevat.’
- 5 J. Halbertsma, ‘De redevoering (...)', Hulde aan Gysbert Japiks bewezen (1824), p. 1.

een marmeren beeld verdiende. Hij vond de commentaren van sommige Bolswarders op de plaatsing van de buste juist erg komisch en schreef ze op. Er was iemand geweest die vermoedde dat de doopsgezinde dominee – ‘die spotboef van een Halbertsma’ – de gereformeerden te grazen wilde nemen met deze actie: in een gereformeerde kerk hoorden immers geen beelden. Er was ook een oude vrouw geweest die de dichter Gysbert Japicx verwilde met een boer die zo heette: dat was een fatsoenlijke man die uitstekende boter maakte, maar ze kon maar niet begrijpen dat hij nou zo nodig in marmer moest worden uitgehouwen. En dan waren er ook nog die de naam Gysbert Japicx verwarden met Japik Ingberts, een populaire boef waar veel verhalen over gingen.⁶

Uitkomst

Gysbert Japicx, het Fries en de Friese waren voor Halbertsma hulpmidelen om een tegengeluid te laten horen. Hij speelde ermee, maar deed er tegelijk ook veel onderzoek naar. Voor hemzelf was dat onderzoek een poging om grip te krijgen op vooroordelen en tegenstrijdigheden, over fatsoen en gekunsteldheid, cultuur en beschaving. In een boekje waarin hij aantekeningen maakte toen hij onderzoek deed naar Gysbert Japicx, schreef hij bijvoorbeeld het volgende: ‘Giisbert spreekt als een man [van] opvoeding. Dit is veel gezegd, aangezien de taal, die hij gebruikte, zovele lompigheden, ruwigheden en obsceneiteiten bevatte. De verachting voor een patois ontstaat uit hetzelfde beginzel waaruit men een rok veracht die niet door de mensen van fatsoen gedragen wordt. Ook klinkt het vreemd.’⁷ Voor anderen betekende dat onderzoek het begin van de Friese letterkunde. De resultaten van Halbertsma’s onderzoek naar Gysbert Japicx, het Fries en de Friese kwamen immers terecht in publicaties die worden beschouwd als belangrijke ijkpunten van de emancipatie van de Friese taal en de Friese letterkunde. Sindsdien gelden ze niet meer als prikkels om ergens over na te denken, maar als zaken die zelf aandacht verdienen. Ze zijn er niet meer om maatschappelijk iets in beweging te zetten maar draaien om hun eigen as. Ze zijn niet meer het noodzakelijke tegenwicht tegen het dominante midden maar zelf het dominante midden. Als we de Friese letterkunde weer relevant willen maken, moeten we haar dus eerst weer tot bijzaak maken. Daar bieden de huidige maatschappelijke veranderingen alle gelegenheid toe.

De samenleving verandert als gevolg van de digitale revolutie. De nieuwe communicatiemiddelen veranderen het schrijven en lezen, spreken en

6 Deze anecdoten staan in een opschriftboekje Tresoar 254 Hs.

7 Tresoar 252 Hs La 113.

Alpita de Jong

luisteren, antwoorden en zwijgen. Het zijn de taal en letteren die ons veranderen, en wij veranderen op onze beurt de taal en de letteren. In een onderzoek naar het schrijven en lezen, spreken en luisteren, antwoorden en zwijgen, waarvan de geschiedenis ons waarschijnlijk veel kan leren over de toekomst, zou de Friese letterkunde een relevante en verhelderende bijrol kunnen vervullen. Waag die bûtensprong, Friezen! Het zal de wereld voorwaarts helpen.

In korreksje op de kanon¹

Libben en poëzij fan Marten Hepkes Bakker (1848-1927)

Abe de Vries

Summary

This article addresses the process of canon formation in Frisian literature. Around 1915, a new kind of Frisian literature came to the fore with the rise of the Young Frisian Movement. One of the authors who fell out of the new canon was Marten Hepkes Bakker (1848-1927), a baker and industrial worker who published poetry and prose in literary magazines and newspapers over a period of fifty years. After charting an elementary biography of Bakker, about whom very little is known, his poetry – which was never anthologized in the 20th nor in our own century – is presented as a radicalization of the 19th-century Frisian realism of Waling Dykstra and Tsjibbe Gearts van der Meulen, sharing its secondary orality, strong social ties, anti-dogmatic world view and democratising tendencies. The modernist erasure of Bakker from the canon was part of a re-definition of Frisian culture, in which ‘folk literature’ with its everyday themes was downgraded in favour of a printed literature, based more firmly on organized Frisian cultural nationalism and exclusive definitions of art. Once this ‘frame’ is recognized and accounted for, a historicist literary reading of Bakker is possible, which reveals fluent, strong and melodious language in a rural- and nature-oriented poetry, at the same time personal and wanting to influence society, while creating bleak and cinematic images of modern life at the beginning of the 20th century. As such, Bakker’s poetry most likely has been of some influence on the writings of the Young Frisians Douwe Kiestra and Rintse Piter Sybesma.

¹

Literatuerkronikeur Geart Aeilco Wumkes wol neat oars oer him kwyt as dat er ien fan de ‘meiwerkers en meistriders’ fan Waling Dykstra wie.² Literêr liedsman Douwe Kalma hat him út de twa mânse dielen fan syn literêre skiednis hielendal weilitten.³ De fierder sawat elkenien nea-

1 Dit artikel is in ynkoarte en annotearre fersy fan myn ynlieding yn: M.H. Bakker, *Dan krike ek de fûgels dien. Gedichten*. Gearstalling en ynlieding A. de Vries (Uitjouwerij Grotesk, Amsterdam 2016).

2 G.A. Wumkes, *Bidders yn de Fryske striid* (A.J. Osinga, Boalsert 1926) s. 369, 387.

3 D. Kalma, *De Fryske skriftekennisfean 1876-1897*. 2 Dln. (Kamminga, Dokkum 1928-1931).

mende literatuerkritikus Jan Piebenga⁴ lit him ek wei, lykas alle lettere hânboeken en ek alle my bekende blomlêzingen. Dat, eins hat Marten Hepkes Bakker (1848-1927) as dichter noait bestien. It hat der in soad fan wei dat syn wûrk én namme suvere binne út de Fryske skriftekennisse wei doe't '15' him oantsjinne mei literâre mytefoarming en Fryske yn-de-folken-opstjitterij. Yn de wurden fan Douwe Kalma:

Weardeleas waard alle skriuwerij foar fermeits en tiidferdriuw; allinne datjinge koe besielje en sterkje, dêr't earnst, gruttens, skientme, yn tsjûge. Fan it begjin ôf waard de suvering fan de Fryske skriftekennisse, needsaaklik om romte te meitsjen foar nije bloei, steld as ien fan de easken fan in algemien Frysk program. En dizze suvering wie, lyk as alle suvering, oars net troch te fierend as lâns de wei fan it sterk-persoanlike.⁵

De betsjutting fan de earste fifentweintich jier fan de tweintichste iuw yn de Fryske literatuer wie neffens Kalma dan ek 'de ûntjouwing fan folksrieme skriuwerij ta taalkeunst'.⁶ Fan dy minderweardige folksrieme skriuwerij wie 'M.H.B.' – sa't Marten Bakker syn publikaasjes yn tidskriften gauris ûnderskreau – blykber wol it aldermisabelste spesimen. Want de kanonisearring hat krekt him mei hûd en hier weimakke. Wylst party saneamde 'folksskriuwers' teminsten noch wol in bondeltsje út-bringe mochten, in skouderklopke krigen om harren rol yn de taalstriid, of in aaike oer de bol foar in pear memorabele gedichten,⁷ mocht Marten Bakker dy taalkeunstige kleminsje net barre. In literatuerhistoarikus kin dan freegje: hoe koe dat sa?

Dy't syn likernôch twahûndert fersen trochnimt, lêst gjin 'skriuwerij foar fermeits en tiidferdriuw'.⁸ It giet ek net om in rânefiguer, inkeld

4 J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1938; 2e pr. Laverman, Drachten 1957).

5 Kalma, *Skriftekennisse*. Dl. 1: Oersjoch en karlêzing (Kamminga, Dokkum 1928-1931) s. 4.

6 Ibid. K. Fokkema, 'Friese kroniek 1928 en '29', *Opwaartsche wegen* 8 (1930-31) s. 284, draait it leaver om en sprekt fan sels-opslutting ynsteef fan útsluting yn de Fryske literatuer om 1900 hinne: '(..) de volksschrijvers sluiten zich geheel op in 't volksfries en daardoor werden de meer kunstzinnigen en intellektuelen afgestoten (...)'.

7 Sjoch Piebenga, *Koarte skiednis*, s. 135-183 foar foarbylden.

8 Fan Bakker is gjin folslein publikaasje-oersjoch beskikber. Syn fersen en proazastikken binne wol yn hânskrift sammele troch de auteur sels. Katalogus Tresoar, Marten Hepkes Bakker, Handschriften, 2 dln. Sinjatuer Hs102. Besteande út in doas skriften mei fersen en in doas skriften mei proaza. Geskink fan H. Bakker te Huzum. By de titels fan de yn dit artikel neamde fersen wurdt safolle mooglik medium en publikaasjedatum oanjûn; dêr't dat net it gefal is, ferwiis ik nei myn blomlêzing.

bekend by in pear literatuersneopers. Hy wie yn syn tiid ien fan de meast lêzen Fryske dichters. Net inkeld ferskynde syn wurk yn de wenstige periodiken, fan de jierboekjes *De Bijekoer* (1846-1895) en *Swanneblommen* (1850-1916), oant it literére tydskrift *Forjit my net!* (1871-1915) en it wykblêd *Slucht en Rjucht* ûnder redaksje fan Waling Dykstra en de *Fryske Skuor-almenak*, ek ûnder redaksje fan Dykstra. Dérneist publisearre Bakker fer-sen yn de kranten fan Japik Hepkema (*Nieuw Advertentieblad*, *Nieuwsblad van Friesland*, *Leeuwarder Nieuwsblad*) en it sosjalistyske wykblêd *De Klok* fan Geart van der Zwaag.⁹

De minsken mochten him blykber graach lêze. Fan syn ferstjerren waard berjocht dien yn in lanlike krante as it *Algemeen Handelsblad*.¹⁰ Syn lettere únsichtberheid komt dus net troch in algemiene blinens fan syn tiidgenoaten foar de man syn fertsjinsten. It liket earder it risseltaat fan in doelbewuste Jongfryske suveringsoperaasje as part fan in werformulearring fan de kanon. Kanons binne nijs gjirrich om wat se útslute: krekt deroan is ôf te lêzen wat it proses fan kanonfoarming driuwt. Kanons hawwe dérneist in skiednis: kanonfoarming is in histoarysk-maatskip-lik proses, dêr't foarkarren en tawizing fan wearde yn formulearre wurde, dat reagearret op de oerlevere kanon dy't net meer foldocht. Kanonfoarming hat sadwaande net inkeld literére mar ek politike, religieuze, ekonomieske en sosjologyske 'oanjeiers'. It is gjin weardefrij proses, it is in útdrukking fan in 'striid om de smaak', om noarmen en wearden, de kulturele hearskippij.¹¹ Yn dizze lêzing sil blikken dwaan dat yn de Fryske literatuer in iensidige, inkeld op estetyk en Frysk nasjonalisme rjochte kanonfoaming plakfûn hat mei en nei '15'. Dat besykje ik sjen te litten oan de hân fan in skets fan it libben en it dichterlik oeuvre fan Marten Hepkes Bakker.

-
- 9 Foar J. Hepkema as kranteman en sjoernalist, sjoch Pier Abe Santema, 'Jacob Hepkema en de introductie van de moderne journalistiek in Friesland', *Tijdschrift voor Mediaschiedenis* 8-1 (2005) s. 86-96. It wykblêd *De Klok* wie ynearsten ferbûn aan de Friesche Volkspartij yn Skoatterlân en Wolvegea en bestie fan 1888-1913. Sjoch J. Frieswijk, 'Zwaag, Geert Lourens van der', yn: P.J. Meertens et.al., red., *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* 1 (IISG, Amsterdam 1986), s. 165-167.
- 10 Yn *Algemeen Handelsblad* (28 jannewaris 1927) wurdt syn ferstjerren meld: 'Te Huizum is, bijna 80 jaar oud, overleden de Friesche volksschrijver en dichter Marten Hepkes Bakker.'
- 11 In koart oersjoch fan publikaasjes oer kanonfoarming jout G.J. van Bork et.al., *Algemeen Letterkundig Lexicon* (2012-). Digitaal bestand; DBNL-TEI 1; lemma's canon-1 en canon-2. Webadres http://www.dbln.org/tekst/delao12algeo1_01/colofon.php; kriegen 10-2-2017.

Earst sil ik yngean op Bakker syn biografy, dêrnei op syn gedichten. Syn libben moat rekonstruearre wurde út in pear alinea's yn *Slucht en Rjucht*,¹² trije krantestikjes,¹³ út syn publikaasjes sels, mar foaral út wat de krante-, befolkings- en notariaatsargiven ús ferklappe wolle.¹⁴ Oer syn poëzij is suver ek neat skreaun. Ta beslút sil ik pleitsje foar refleksje op sosjaal engaazjemint en maatskippijkrityk as literêre kategoryen, neist estetika, filosofy en taalbehanneling.

2

Bakker wordt berne yn it jier fan de boargerlike revolúsje fan 1848, as âldste soan fan in net ûnbemiddle, liberaal-protestantske bakkers- en timmermanshûshâlding yn Langwar. De Bakkers binne besibbe oan de Hepkema's, in rike boerefamylje út Diken deunby Langwar en út Dunegea, dêr't Hjerre Gerrits van der Veen ûnderwizer west hat.¹⁵ Marten syn beppe fan heitekant, Hylkje Hepkema, is in suster fan de pake fan de letter ferneamde kranteman Japik Hepkema. Liberale boeren as de Hepkema's en de Haagsma's helje yn 1846 de frijsinnige dûmny Albertus Bokma de Boer (1816-1904) nei Langwar. Dat is de lettere heit fan Nynke van Hichtum en skoanheit fan Piter Jelles Troelstra, dy sil dêr oant 1856 oan de tsjerke stean.

As syn heit ferstjert, is Marten 29 jier en – wierskynlik – kastelein en bakker yn Nijegea-Skarsterbrêge, dêr't er mei syn vrou Tryntsje Hayes Sipma wennet yn in hied loazjemint anneks bakkerij, anneks winkel. Hy moat derút, om't de eigner op 'e fles gien is, mar mooglik ek om't er

-
- ¹² *Slucht en Rjucht* brocht in koart stikje oer Bakker by gelegenheid fan syn tritichjierrich houlik: 'M.H. Bakker 1873-1923', yn: *Slucht en Rjucht* 50 (22 desimber 1923) s. 2.
- ¹³ [J.J. Hof], 'Marten Hepkes Bakker', *Leeuwarder Nieuwsblad* (26 jannewaris 1927); W.A. van der Meulen, 'M.H. Bakker herdacht als Friesch dichter en schrijver', *Nieuwsblad voor Friesland* (14 en 21 oktober 1927); S.J. van der Molen, 'Marten Hepkes Bakker: in warber folksdichter út Huzum', *Leeuwarder Courant* (29 juny 1984). Mei lettere korreksje: 'Yn 'e hobbel', *Leeuwarder Courant* (6 july 1984).
- ¹⁴ Socht is mei stekwurden foar wat kranten oanbelanget op www.delpher.nl yn *Leeuwarder Courant*, *Nieuwsblad voor Friesland* en *Leeuwarder Nieuwsblad*; yn de digitalisearre gegevens fan boargerlike stân, befolkingsregister, notarieel argyf en kadaster op www.allefriezen.nl.
- ¹⁵ Hjerre Gerrits van der Veen stie yn Dunegea oan skoalle fan 1842-1847. A. Wadman, *In skoalmaster yn de Dokkumerwâlden. Libbensgong fan Hjerre Gerrits van der Veen*. Dissertaasje, Ryksuniversiteit Grins (Drachten, Laverman 1955) s. 40.

sels te graach in slokje mei.¹⁶ Yn it fers ‘Op myn jierdei’ (1878)¹⁷ ûnthjit er yn alle gefallen betterskip en stride te sillon tsjin syn ferkearde ‘gewoanten’. Mar út de neilittenskip fan heit keapet er wol op 12 febrewaris 1878 foar 4000 gûne It Skippershûs yn Akkrum, in kofjehûs (tapperij) anneks loazjemint by de Smellebrêge oer de Boarn.¹⁸ Opmurken kin hjir wurde, dat 1878 letter bekend wurden is as it earste jier fan de Grutte Agraryske Krisis. Noch gjin jier letter, op 10 jannewaris 1879, biedt er yn in advertinsje yn de *Leeuwarder Courant* it kofjehûs alwer te keap oan: ‘Een best beklaant schippershuis’.¹⁹ Yn maart 1880 wurdت it ferkocht foar 3100 gûne, dus mei in ferlies foar Bakker fan 900 gûne, yn dy tiid in aardich kaptaal. Yn 1880 is er werom yn Langwar, as ‘winkelier, dêr’t in jier letter syn earste soan Hepke berne wurdt. It fers ‘Baas bakker en dominy’ (1880)²⁰ betsjut mooglik, dat er it net goed fine kin mei de opfolger fan Bokma de Boer as dûmny; dizze Jacobus Engelsma Mebius (1818-1886) sil op syn bar wat huverich west hawwe foar it ferskynsel fan klearus-krityske skriuwers. Mebius syn heit Wybe Mebius, ek in dûmny, hie yn 1840 it mikpunt west fan it beruchte skotskraft fan de Biltske ûnderwizer Wopke de Jong, *De dominys hifke, mar fallen to ligt achte*.²¹

Dérnei begjint foar Bakker sa te sjen in dreech bestean, yn it Gaasterlânske Harich, yn Eastermar (dêr’t soan Haije op ‘e wrâld komt), yn De Hommerts.²² It is yn dy minne jierren, dat freonen as Japik Hepkema en dy syn jongere broer Watze Hepkema, troch Bakker yn in gedicht yn ‘e

16 *Leeuwarder Courant* (20 febrewaris 1877), advertinsje. Notaris J. Zijlstra te Langwar sil ferkeapje ‘herberg, bakkerij, tuin en woonkamers te Scharsterbrug onder Nijega (Doniawerstal), ten huize bewoond door M.H. Bakker aldaar (...).’ Wat Bakker syn berop krekt wie, wurdt net sein. It te feilen hûs is ynrjochte as ‘herberg, winkel in kruideinerswaren en bakkerij. Aanvaarding mei 1878.’

17 Bakker, *fûgels*, s. 3.

18 De baas-ferver M. Bakker út Akkrum, fan wa’t yn datselde jier yn de *Leeuwarder Courant* praat is, is wierskynlik in oar. Advertinsje *Leeuwarder Courant*, 19 maaie 1878: ‘M. Bakker te Akkrum vraagt twee verwersknechten’, en 18 april 1879: ‘M. Bakker te Akkrum vraagt een verwersknecht uit het platteland, goed gedrag en een goede werker; werk tot aan December.’ Mar Marten Hepkes Bakker sette syn herberch yn Akkrum al earder te keap, sjoch de folgjende noat.

19 *Leeuwarder Courant* (10 jannewaris 1879).

20 *Swanneblommen* (1880) s. 4.

21 W. de Jong Jzn., *De dominys hifke, mar fallen to ligt achte* (K.J. Posthumus, Sint Annaparochie 1840). Fierder: P.J. Blok en P.C. Molhuysen, red., *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek*. Dl. 9 (A.W. Sijthoff, Leiden 1933); lemma ‘Wopke de Jong Jacobsz.’ Digitaal; DBNL-TEI 1. Webadres: http://www.dbl.org/tekst/molhoo3nieuo9_01/molhoo3nieuo9_01_0819.php. Kriegen 10 febrewaris 2017.

22 *Leeuwarder Courant* (23 maaie 1885).

krante ‘myn bêste freon’ neamd, him de helpende hân tastekke.²³ Hy giet no ek, mei foar de fertsjinst, de boer op mei sterk maatskippijkritysk winterjûnenocht, de annalen melde optredens yn Langwar, Tsjerkgaast, Dunegea en Jiskenhuzen.²⁴

As syn mem Geertje Martens Hettinga (1820-1886) komt te ferstjerren, komt der wer wat jild los troch ferkeap fan huzen en hiem. It is it jier fan de Doleânsje en fan in protte opskuor op de doarpen oer it leauwe. Yn it fers ‘De bekearing fan Hoartse Skiep, of: Giet it sa?’²⁵ skriuwt er, yn De Hommerts, synsk oer de motiven fan guon hânwurksljou om har oan te sluten by de nije fromheidsbeweging. As it oare jier yn Langwar dûmny Engelsma Mebius komt te ferstjerren en opfolge wurdt troch dûmny Freerk Kampstra, wierskynlik mei otterdokse sympathien, komt it wer ta in konflikt dêr’t Bakker by belutsen is.²⁶ Hy wennet dan noch yn De Hommerts, mar wurdt troch de tsjekeried fan Langwar beneamd ta diaken. Kampstra tsjinnet in beswierskrift yn by de tsjekeried en ek by it Klassikaal Bestjoer, op grûn fan syn oardiel dat Bakker ‘geen vriend is van de openbare godsdienst’.

It sil nochal in kwestje west hawwe: twa wike letter lûkt de dûmny syn beswierskrift wer yn en noch deselde moanne nimt er ûntslach en giet er fuort nei Dimter. Yn 1888 is der wer striid yn Langwar, en ek yn de gemeenteried fan Doniawerstal, diskear oer it plak fan de merke. Yn in fersoenjend gedicht yn de krante fan syn freon Japik Hepkema seit Bakker dat er de merke hâlde wol sa’t er is, mar dan moat it fermeits wol wat

-
- 23 W.A. van der Meulen, ‘M.H. Bakker herdacht als Friesch dichter en schrijver’, *Nieuwsblad voor Friesland* (14 oktober 1927), memorearret de stipe dy’t Bakker kriegen hat fan Japik Hepkema en Waling Dykstra. ‘Zelfs bevroeden we, dat hij wel eens méér, dat hij wel eens het hart zijner lezers heeft bereikt, wanneer hij het had over leed en zorg, welke dat hart kunnen binnensluipen en ook den schrijver zelf niet zijn bespaard. Dan hing, in donkere dagen, zijn speeltuig wel eens tijdelijk aan de wilgen.’ It gedicht foar Watze Hepkema: M.H. Bakker, ‘Ut erkentlikeid’, *Nieuwsblad voor Friesland* (27 april 1907).
- 24 G.A. Wumkes, *Stads- en dorpskroniek van Friesland*. Dl. 2 (1800-1900) (Eisma, Leeuwarden 1934) s. 459: 26 september 1881: ‘M.H. Bakker te Langweer biedt zich aan als spreker op Winterjounenocht’; 2 novimber 1881: ‘Fr. Winterjounenocht fen M.H. Bakker by K. Mink to Langwar’; s. 462: 16 jannewaris 1882: ‘Fryske foardrachten fen M.H. Bakker te Tsjerkgaest’; s. 496: 29-30 oktober 1885: ‘M.H. Bakker houdt Friesche voordrachten te Doniaga en Idskenhuizen’.
- 25 Bakker, *fûgels* s. 49-58.
- 26 Wumkes, *Stads- en dorpskroniek*, Dl. 2, s. 515: 30 desimber 1887: ‘Ds. Kamstra [Freerk Kampstra] te Langweer dient een bezwaarschrift in bij het Classic. Bestuur tegen de benoeming van M. Bakker als diaken, op grond, dat deze niet een bekend voorstander is van den openb. godsdienst.’ Sjoch ek *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 3 en 5 jannewaris 1888.

beskaafder.²⁷ Hy wennet dan yn Sint Nyk, dêr't er ‘inlandsch kramer’ is en dêr't dat jier syn tredde soan Melle berne wurdt.

Twa jier letter, yn 1889, fine wy him werom yn Eastersee aan de súdkant fan de Tsjûkemar.²⁸ No is er op 'e njij bakker yn in eigen saak. Yn dizze tiid skriuwert er út en troch bydragen yn it sosjalistyske wykblêd *De Klok*. Op 27 maaie 1893 ferkeapet er syn bakkerij, foar de somme fan 1680 gûne. Wy treffe him dêrnei oan yn Wyns, ynienen noardlik fan Ljouwert; yn de simmer fan 1896 ferhuzet er nammentlik út dat plak wei nei Ljouwert. Syn berop is dan arbeider yn in kartonfabryk (aan de Potmarge) en bôlesuteler. Hy wennet oan de Harlinger Trekweg, dêrnei yn de Oude Doelensteeg, en ferhuzet yn 1898 nei de Skrâns yn Huzum. Dêr komt yn april 1904 syn middelste soan Haije nei lang siik west te hawwen te ferstjerren. Yn de fersen ‘Op it ein fan ’t jier’ út 1904 en ‘Allinne’ út 1905 skriuwert er syn fertriet fan him ôf.²⁹

As Bakker yn 1910 dien krijt by it Leeuwarder Stoom-Kartonfabriek, dat it fallisemint yn giet, is er 62 jier. Fan Jan Jelles Hof witte wy, út syn in memoriam yn 'e krante, dat de wurkleaze dichter doe in jierjild tasein kriegen hat troch in ‘begoedige Fryske famylje’, dy’t him helpe woe ‘út âlde freonskip en om’t er al syn libben sa’n trouwe bodder west hie’.³⁰ Dat moatte de Hepkema’s west hawwe. Yn syn lêste jierren wie Bakker kon-sjierzje en putsjesman fan it *Leeuwarder Nieuwsblad*, de Hepkema-krante dêr’t Hof de haadredakteur fan wie.

Op 25 jannewaris 1927 is er te Huzum ferstoarn. Syn libbensrin lit him lêze as in sosjaal nei ûnderen gean. De Grutte Agraryske Krisis (en syn eigen ‘wiffe hert’, ûnrêstich aard en ferkearde oanwensten) sil dêr ta mei-wurke hawwe. Wy sjogge dat de urbanisearring ek sa syn gefolgen hat, nammentlik de trochgeande trek fan it plattelân nei de stêd ein njoggentjinde, begin tweintichste iuw. Dêrneist krijt men ek wat mei fan de botsing fan it links-liberale, frijsinnich protestantske mei it yn dy tiid sels-bewuster wurdende ortodoks-protestantske folksdiel. En op it aljemint

27 ['De merke fan Langwar'], *Nieuw Advertentieblad* (25 july 1888).

28 ‘De bakker, die zich in Oosterzee gevestigd heeft, beveelt zich met een Fries vers in de gunst van de dorpsbevolking aan’, *Nieuw Advertentieblad* (5 juny 1889).

29 *Sljucht en Rjucht* 8-48 (31 desimber 1904), s. 385-386; Bakker, *fûgels*, s. 14-15.

30 Neffens [J.J. Hof], ‘Marten Hepkes Bakker’, *Leeuwarder Nieuwsblad* (26 jannewaris 1927), hat Bakker fan 1909 ôf by it nijssblêd yn tsjinst west ‘foar alderhande wurk dat sa gjin namme hat’: hy die boadskippen en hold it gebou mei skjin. ‘Hy hoefde net to dwaen as er woe en koe; in bigoedige Fryske famylje woe him út âlde frjeonskip en om’t er al syn libben sa’n trouwe bodder west hie, safolle wol talizze, dat er libje koe.’ Bakker wie neffens Hof in skriuwer ‘út in tiid do’t de Fryske skriuwerij noch oan it folk ta wist to kommen, om’t se fan it folk wier’.

komt dan ek de yndustrialisearring, dy't yn Ljouwert om 1900 hinne sa njonkelytsen in stedsproletariaat mei klassebewustwêzen foarme hie.

3

Bakker hat sawol poëzij as proaza skreaun; it proaza sil hjir bûten beskôging bliuwe. Syn gedichten hat er yn hânskrift sammele yn 24 blauwe skoalskriften dy't yn Tresoar yn te sjen binne; der is noait in bondel fan syn wûrk ferskynd.³¹ Wy witte rûchwei wat er publisearre hat yn de literêre tydskriften, mar in oersjoch fan krantepublikaasjes en publikaasjes yn *De Klok* ûntbrekt. Yn totaal giet it om sa'n twahûndert fersen, skreaun yn de perioade 1877-1925 (op in jierdeisfers út 1872 foar syn suster Grietje nei).³²

It wûrk wurdت al gau opmurken; trije fan syn earste, koarte fersen wurde troch Piter Jelles Troelstra en Onno Harmens Sytstra opnommen yn de blomlêzing *It jonge Fryslân* (1882).³³ It binne 'Myn spyltúch', 'Tinzen' en 'In himel yn 't hert': in Fryske weitsrop en twa ûnopfallende, lyrysk-relieuze ûntboezemingen. Persoanliker wûrk as 'Op myn jierdei' (1878), 'Treast fan in bidler' (1878), 'It siet der jong al yn' (1878), 'Hjerst' (1879) en 'By myn blommen' (1881), dat er doe ek al skreaun hie, is om ûnbekende redenen bûten de samling bleaun, mar is winliken representativer foar syn dichtsjen.³⁴ It giet dan om respektivelik it deemoedich opbychtsjen fan misse setten, in oanklacht tsjin de earmoed, in sosjale skets fan wat ferslaving, alkoholisme, útrjochtet, en twa lyryske fersen oer hjerst en eigen stjerlikens.

It kin hast net oars of de fersen 'Hjerst' en 'By myn blommen' hawwe letter oandachtige lêzers fûn yn de ûntfreden ynterbellum-dichters Douwe Hermans Kiestra en Rintsje Piter Sybesma. Nim dit fragmint út 'Hjerst':

Grou en skier is meast it loftrom, net in fûgel sjongt in liet.
Bleek en wett'rich skynt de sinne as dy jûntiids ûnder giet.
As in moalsek stoot it wetter as de stoarm syn krêften toant;
sjoch ris! hoe't dy stoarm it heechste en it moaiste beamt' ûntkroant.
't Lân wurdت keal, it feeguod trapet net mear djip troch gers en krûd;
't langet nei de waarme stâl ta, harkje marris nei har lûd.

31 Sjoch noat 8.

32 Tresoar, Hs102.

33 P.J. Troelstra en O. Sytstra, red., *It jonge Fryslân. Sangen en rimen fan jonge Fryske skriuwers* (J. Hepkema, It Hearrenfean 1882) s. 37, 126, 129.

34 'Treast fan in bidler' (1878) yn: Bakker, *fûgels*, s. 5; 'It siet der jong al yn' (1878) yn ibid., s. 33-37; 'Hjerst' (1879) yn ibid., s. 6; 'By myn blommen' (1881) yn ibid., s. 8.

Dat is in lûd dat dalik tinken docht oan it ferneamde fers mei deselde titel fan Kiestra út 1928.³⁵ De fûle stoarm, de bisten dy't ûnderdak ha wolle, mei oan de ein de omkearing, it lûd fan kuozen dy't raze om de greide yn. Mar ek de direkte, robûste sizzing is in oerienkomst. Bakker einiget mei in bea, letter in bekende foarm yn de poëzij fan Kiestra. It twadde, ienfâldige fers 'By myn blommen' lit him op syn bar ferlykje mei it sonnet 'De reiden' út Sybesma syn bondel *Ta de moarn* (1927).³⁶ Sybesma syn sonnet lêst suver as in earbetoan oan de earder dat jier ferstoarne Bakker. De blommen binne reiden wurden, mar beide wurde teheistere troch de hjerstwyn, de hollen fan de blommen en de plommen fan de reiden. Treffend is it gebrûk fan in oerienkomstich rymskema yn ien strofe en wurden as 'ringen' en 'mooglik' (by Sybesma 'mûlk') yn beide fersen. Sybesma syn wiif, Richt Hepkema, wie in dochter fan Bakker syn freon Watze Hepkema.

Yn de perioade 1877 oant sırka 1895, as er benammen yn kranten, *De Byekeer*, *Swanneblommen* en *De Klok* publisearret, giet it meast om sosjaal-krityske fersen, stofyksk en rymjend, dy't yn de tract fan Waling Dykstra syn biedwurd 'wierheid en natoer' realistysk binne en mei bedoeld om foar te dragen foar publyk. It is sekundêr-orale literatuer, mei frjheden yn rym, ritme en taalgebrûk dy't har by de foardracht maklik kamûflearje litte.³⁷ It sterke ferheljende wuk is foar it meastepart opboud út folrymjende fjouwerrigels, mei ynlieding, eksposée en ôfrûning en faak mei in ûntjouwing dy't tagiet nei in praktysk of moreel boadskip. It kiest dêrby, op in foar de Fryske literatuer vrij radikale manier, dy't oan it wuk fan Hjerre Gerrits van der Veen tinken docht, partij foar de lytse man. It engazjeare toanielstik *Giet it sa?* fan Oebele Stellingwerf sil dêrby ek ta ynspiraasje tsjinne ha.³⁸ Yn 1892 warskôget Bakker sels foar de revolúsje, as de autoriteiten gjin haast meitsje wolle mei in 'bettere maatskippije'.³⁹

De gedichten litte in soad ljocht falle op de skaadkanten fan de minske en it libben hjir op ierde; wat dat oanbelanget skaat it wuk út nei it naturalisme. Opfallend dêrby is it aksint op morele kwestjes likegoed as op humor. Mar as kontrapunt is der dalik ek al lyrysk en persoanlik-

35 D.H. Kiestra, 'Hjerst', *Frisia* 10 (4 april 1928).

36 R.P. Sybesma, *Ta de moarn* (J. Kamminga, Dokkum 1927).

37 Foar de skaaimerken fan sokke literatuer, sjoch W.J. Ong, *Orality and literacy. The technologizing of the word*. 30th Anniversary edition (Routledge, London-New York 2012; 1e pr. 1982).

38 O. Stellingwerf, *Giet it sa? Tonielstik yn fiif útkomsten* (Coöperatieve handelsdrukkerij, Ljouwert 1881).

39 Bakker, *fûgels*, s. 67-68.

bekennend wark dat rjochte is op it uterjen fan it fielen fan in 'ik', earder as op it jaan fan in sinjaal foar it kollektyf. 'By myn blommen' is in betiid foarbyld, mar ek binne der it niis al sinjalearre grutte fers 'Hjerst' en it ienfâldige 'Oan myn sjongster' (1887).⁴⁰

Nei in perioade fan stilte, ein njoggentiger jierren, nimt er syn spyltúch wer op yn 1901, no yn *Sljucht en Rjucht*. Syn dichterlike produksje sil dan duorje oant en mei 1925. De sosjaal-krityske toan bliuwt, mar dêr komt in oar soart engaazjemint by: in wjeraksel tsjin de moderne tiid. Hy is no in yndustryarbeider fan it plattelân, dy't partij kiest foar de warleaze natuer en hy moat neat hawwe fan de grutdoggerij fan protten minsken yn de jachtige stêd. Hy nimt it op foar de beammen aan de Huzumer leane, dy't op 'e nominaasje stean om delhelle te wurden, wol net hawwe dat nonflinters deaslein of sels miggen de wjokken útlutsen wurde, is tsjin it entreeheffen yn de Prinsetún, soe graach de Ljouwerter pipen en grêften behâlde wolle en is fol bewûndering foar de stikel as fjildplant. Mear as ien kear lit er mei in blik op de wrâld syn ôfgriis fan wapentúch en oarloch blike. Syn libbenshâlding is konservatyf wurden, mar tagelyk ek suver anargistysk en pasifistysk bleaun.

De lyryske ûnderstream hat boppedat oan krêft wûn, sa't ôf te lêzen is oan fersen as 'Fan 'e Fredeskonferinsje' (1907), 'Ferdwûne bylden' (1907), 'By stoarmwaar' (1909) en 'De gauwe tiid' (1913).⁴¹ Letter, by it âlder wurden – en hy fiedde him, sa't blikken docht út ien fan de fersen, op 30-jierige leeftyd al in âlde man!⁴² – krijt pessimisme oer de moderne tiid de oerhân. Te beginnen mei syn reaksje doe't de Europeeske oarloch útbrutsen wie en it Nederlânske leger militêre oefeningen hold:

't Moardzjen út 'e pin te learen,
en dat yn 'e tweintichste iuw?
Mei gepraat en mei geskriuw
hoecht men siker net te bearen
op foarútgong oeral yn:
slaan sok blazen yn 'e wyn.⁴³

De ik-persoanen fan de fersen begjinne har te ergerjen oan it drokke ferkear, it foarbysûzjen en ratteljen fan motorfytsen en auto's, dy't jins

40 Ibid., s. 9.

41 *Sljucht en Rjucht* 11-31 (31 augustus 1907) s. 367; *Sljucht en Rjucht* 11-39 (26 oktober 1907), s. 460; *Sljucht en Rjucht* 13-33 (11 september 1909), s. 392-393; *Sljucht en Rjucht* 17 (17 maaie 1913), s. 202-203.

42 Bakker, *fûgels*, s. 11. It fers, 'Doe't ik tritich jier trouw west hie', is út 1903.

43 'Tsjintwurdige beskaving', *Sljucht en Rjucht* 18-42 (7 novimber 1914), s. 495-496.

libben bedriegje, it wâld fan reklamebuorden dat oeral mar op peallen ferriist – ‘Klachten oer de nije tiid’ is grifien fan de earste foarbylden fan moderne miljeukrityk yn de Fryske literatuer:

Reklamebuorden steane oeral te posearen,
hûnderten peallen meitsje in mâle figuer.
Deade wynmotoaren pronkje as keale mynhearen,
libbene mûntsjes, och heden! ferdwine op ’e duer.⁴⁴

Syn ideaal is no it ‘ienfâldige boerke’, in libben op it plattelân, in pleatske, wat kij, wat skiep en fierder gjin drokte.⁴⁵ In wrâld mei noarmen dy’t oan it plattelân keppele wurde: komme sa’t je binne, freonskip befestigje, myld wêze foar de oar, rjocht troch see wêze, in hast hillich respekt foar de natuer.

4

Dy wrâld botste op de stêd en op de tweintichste ieu. Gjin wûnder dat tusken Bakker en Douwe Kalma net folle leafde ferlern gien is; de wurden ‘Frysk’ en ‘Fryslân’ komme mar yn in hânsfol gedichten fan him foar. Net ‘it Fryske folk’ wie syn eerste soarch, dat wie it wol en wee fan de minsken, de gong fan harren sosjale libben.⁴⁶ Dat hie er ek op de dichtkeunst fan Kalma tsjin. Dy socht it fierstente heech, dat hoegde hielen-dal net, der wie ommers genôch poëzij by honk, skreau er yn 1916.⁴⁷ Yn in wat nitelich, suver giftich tsjindicht, ‘It sjongende Fryslân’ – ek de titel fan de Jongfryske karlêzing út 1917 – ferlike Kalma syn wize fan poëzij-skriuwen mei it pikken fan in hin op in dongbult.⁴⁸

44 ‘Klachten oer de nije tiid’, *Sljucht en Rjucht* 25-24 (25 juny 1921), s. 284-285.

45 ‘t Ienfâldige boerke’, *fûgels*, s. 104-105. (1924)

46 Sosjaal-psychologysk ûndersyk nei nasjonale identiteitsfoarming wiist út dat de dominânsje fan etnyske represintaasjes oer civile represintaasjes liedt ta sterkere etnyske foaroardielen en dito nasjonalisme. Sjoch Joke Meeus, Bart Duriez, Norbert Vanbeselaere, Filip Boen, ‘The role of national identity representation in the relation between in-group identification and out-group derogation: ethnic versus civic representation’, *British Journal of Social Psychology* 49-2 (June 2010) 305-320.

47 ‘De nije dichtkeunst’, *Sljucht en Rjucht* 20-39 (14 oktober 1916), s. 462.

48 ‘It sjongende Fryslân’, *Sljucht en Rjucht* 20-42 (14 novimber 1916) s. 498-499. It fers is mei opdracht: ‘Yn golle frjeonskip opdroegen oan M.H.B.’ Dêrút de lêste strofe: ‘Alde man, wêz dos net brimstich! / Sjong sels ljeaver suver mei; / Harkje en neam it wird fornimstich, / Dat in dreamer sêft Jo sei: / „Better mei de ljurk yn ’t hege / Hwer de iiv’ge himel blauw’t, / As to lykjen hwet omlegen / Keak’ljend op ‘e dongbult klaut”’. Bakker reagearre mei in brief: ‘Oan Kalma’, *Sljucht en Rjucht* 20-45 (25 novimber 1916), s. 536-538.

Neist Kalmiaanske represailles kinne de beskieden sosjale status en de polityk- en sosjaal-krityske hâlding fan Bakker meispile hawwe yn it li-terêre weiwerden fan ‘M.H.B.’. Wumkes wie yn it begin in bûnsmaat fan Kalma; hy wist fan Bakker syn rol yn de religieus-tsjerklige konflik-ten yn De Hommerts en Langwar yn de perioade 1885-1888 en hat, op-merklik, net in serieus wurd oan him smoarch makke yn al syn stúdzjes. Fan de sosjalistyske kant – Jelle Brouwer, Jaap Kalma – is der teminsten noch in snipper yn in ensyklopedy bewarre bleaun.⁴⁹

De kanonfoarming fan ‘15’ en fierder beropt him gauris op formalistyske en Frysk-ideologyske easken. Maatskippijkrityk yn de keunst, krityske refleksje op de sosjale sitewaasje, wurdt troch de Jongfriezen net wur-dearre foar safier’t it net om Jongfrysk-nasjonale ideology draait. Kul-tuernasjonalisme besiket de ferpyldering te oerbrêgjen troch in ‘heger’ doel te stellen, en dan is sokke skriuwerij as dy fan Bakker al gau net in-keld ‘folksriem’ (net ‘dichterlik’ genôch), mar dy is yn syn polarisearjend polityk-sosjale engaazjemint ek in stroffelstien op it paad nei ‘mienskip’ en Frysk-nasjonale gloarje tusken de Noardseefolken. Op dat taalnasjo-nalistyske stik hie Bakker net hiel folle te sizzen; hy koe wol mist wurde yn de ideeëdistribúsje.

Dy nasjonale taalpolitike bril moat ôf, in betingst foar goed lêze, dan blykt Bakker likegoed in persoanlik taalkeunstner. Syn poëzij leit op de oergong fan in kollektif nei in persoanlik perspektyf yn de literatuer, in ûntjouwing dy’t yn Nederlân mei de Tachtigers al ynsette en it te uzes doe wat al te foarsichtich prebearre hat mei *It jonge Fryslân*. De histoaryske spanning tusken kollektif(kollektiven) en yndividu manifestearret him yn de Fryske literatuer op de oergong fan orale foardracht nei skriftlike utering, wat meibepalend is foar de eigenheid fan Bakker syn fertellende rymwurk. Ut in noch benammen orale fertellers- en foardragerskultu-er⁵⁰ komme syn direkte, rûne, oansprekkende en konversasjonele taal,

-
- 49 J. Brouwer, J.J. Kalma, W. Kok, M. Wiegersma, red., *Encyclopedie van Friesland* (Elsevier, Amsterdam 1958).
- 50 Itselde sekundêr-oraal karakter hat ek in protte wurk fan Waling Dykstra en Tsjibbe Gears van der Meulen, dy’t sawol op boppesealen stiene foar te dragen as boeken en tydskriften folkskreaunen, redigearren en útjoegen. Yn dy sin is Bakker te sjen as in lette, faaks wol de lêste, Fryske realist yn it ferlingde fan de ‘Erzähler’ fan Walter Benjamin: in garismatyske jouwer fan goeried yn persoanlike moetingen mei mins-ken. It is pas de yndustryparse dy’t de anonime ‘lêzer’ mooglik makket, it yn himsels kearde yndividu dat de Ferteller net mear heart en stean sjocht. De oergong set yn Fryslân pas troch nei it brekken fan it deiblêdsegel (1869), yn de lêste trije desennia fan de 19e ieu.

In korreksje op de kanon. Libben en poëzij fan Marten Hepkes Bakker (1848-1927)

formelege tekstoprganisaasje en sterke kadâns en ‘flow’.⁵¹ Fan alle tiden is syn soarch en leafde foar de natuer, dy’t úteinlik de foarm krijt fan ferset tsjin modernisearring en de bedriigjende massaminske.

Marten Hepkes Bakker, fansels heart er by de Fryske literatuer. En grif yn hegere rang en stân as er sels miende, sa’t Hof skreaun hat. Noch ien aardichheidsje. Elk ken Trinus Riemersma syn twarigel: ‘Ik kin net oer gedónder / mar ik kin dur noch minder sónder’.⁵² Dy komt út 1972. Ik hear der in wjerlûd yn fan rigels út 1885 fan Bakker, dy’t yn it fers ‘In wurdsje oer ‘t jild’ dichte: ‘Arbeidzjen is ús lot hjir onder / mar nocht en wille kin ’t net sonder’.⁵³

-
- ⁵¹ Ong, *Orality*, s. 40-41: ‘Oral cultures encourage fluency, fulsome ness, volubility. Rhetoricians were to call this *copia*. (.) Thomas Babington Macaulay (1800–59) is one of the many fulsome early Victorians whose pleonastic written compositions still read much as an exuberant, orally composed oration would sound, as do also, very often, the writings of Winston Churchill (1874–1965).’
- ⁵² ‘Fes 73’, yn: Tr. Riemersma, *Roazen ferwylje* (Koperative Utjowerij, Bolswert 1972).
- ⁵³ Bakker, *fûgels*, s. 45-48.

Friesche Tjerne is gewoan in minske

Piter Boersma

Summary

This article is a plea for Hein de Jong's thesis Een psychoanalytische studie van poëzie. Geillustreerd aan de Friesche Tjerne van Gysbert Japicx. Within Frisian studies scholars have reacted negatively to the psychoanalytic approach of De Jong. It was claimed that his interpretation completely ignored the seventeenth century cultural and historical context in which the poem was created. However, I am just glad that De Jong's approach freed the text from the cultural, historical and philological approach that monopolized the study of Frisian literature. I want to show in this article that De Jong's interpretation breathed life into character and poem and made them interesting to the contemporary reader, making identification and confrontation possible.

Ynlieding

Ik wist al dat Hein de Jong mei in proefskrift oer 'Friesche Tjerne' fan Gysbert Japicx dwaande wie – hie der sels alris in ferzje fan ynsjoen – doe't ik in tal jierren lyn in kollega op 'e FA der oer hearde. Hy wie frege om as taalkundige nei de ynterpretaasjes fan De Jong te sjen en spuide māl guod oer hoe't De Jong wurden ynterpretearre, algemiener sein mei de taal fan it gedicht omgong, de betsutting nei syn hān sette en de literêr-histoaryske kontekst net meinaam. De felheid dēr't dat mei gong fernuvere my en ek syn ferhaal dat professor Goffe Jensma fan Grins Hein de Jong as promovendus ôfstegere hie en dat it manuskript no by Rolf Bremmer lei, dy't him der winliken ek net oan brâne woe en myn kollega op 'e FA frege hie om der ek ris nei te sjen. It wie dúdlik, by de Frisistyk soe Hein de Jong net binnendoarren komme.

By einsluten is De Jong yn Tilburg promovearre. Ik wie by de promoasje oanwêzich en dat as iennichste út it Fryske wrâldsje. Ik ha it boek oanskift en it mei groeiend entûsjasme ta my naam, der doe in besprek oer skreaun en dat publisearre yn it Frysk literêr tydskrift *Ensafh*.

Doe't ik yn de maaitiid fan 2016 lies dat der in 'Dei fan de Fryske Letterkunde' organisearre wurde soe, ha ik de inisjatyfimmers wiisd op it proefskrift en op myn besprek en sein dat it eigenskip hie om omtinken oan it proefskrift te jaan en De Jong te freegjen om in lêzing te fersoargjen. Se woene De Jong net ha mar my eventueel wol, om it kontroversjele fan it boek. Oer it al of net terjochte ôfwizen fan de oanpak fan De Jong

troch de Frisistyk mei syn filologyske en kultuer-histoaryske ynstek, soe ik miskien wat sizze kinne. Om my sprekke te litten like de organisaatoaren de feilichste wei. Goed thús yn de wrâld fan de Frisistyk, wist ik al dat it sa komme soe. Ik hoegde dan ek net nei te tinken en koe fuort tasizze.

Ynterpretaasje fan in tekst

Sûnt in skoftsje bin ik der mei ynnommen dat ik op de earste Dei fan de Fryske Letterkunde sprekke mocht. Dat komt troch it besprek fan Goffe Jensma fan De Jong syn proefschrift yn it tydskrift foar Frisistyk *Us Wurk*. Jensma neamt it stik trouwens gjin besprek, mar in ‘Nei oanlieding fan...’. Ja, eins is it ek gjin besprek, altest gjin gewoan besprek. Op neat yn it boek wurdt *winliken* yngien, wat Jensma nei foaren bringt is yn haadsaak in wyld en woest ferhaal dat syn ôfstegering fan De Jong as promovendus rjochtfeardigje moat. Dêrnêst is syn stik in ophimeling fan foargongers yn de Frisistyk dy’t ek op Gysbert Japicx promovearre binne en wurdt Hein de Jong by einsluten weiset as goedwollende amateur en de begeliedings- en promoasjekommisjes yn Tilburg as jagers op promoasjepreemjes. Wat in minachting! En wêrom dy ophimeling? Ik kin der mei myn ferstân net by.

Jensma skriuwt: ‘De belangrykste betingst dêr’t lykwols oan foldien wurde moat is, behalven in útdaagjend teoretysk perspektif, omtinken foar en kennis fan de histoaryske kontekst.’ (s. 66) It giet my om it wurd ‘moat’. ‘Moat’ is in finzenis.

In hiele oare benadering fan in âldere tekst is mooglik. Ik pak ‘Friesche Tjerne’, lês en ynterpretearje dy tekst sa’t ik in roman fan ien, fiif, tsien, fyftich of hûndert jier lyn, in Gryksk drama, in Arthur-roman of wat ek lês. It giet my om wat dat boek my seit. It is foar my in tekst yn it no en ik lês him mei myn perspektif. En de personaazjes dy’t ik der yn tsjinkom binne gewoan minsken as iksels. En dan kin men dêr mei in beskaat útgongspunt in hiele ynterpretaasje oer opbouwe. Bygelyks mei help fan psychoanalyze.

Arthur Schopenhauer hat it yn in stik oer ‘Skriuwe en styl’ oer de ‘stof’, de ‘foarm’ en it ‘wat’. By in tekst kin neffens him it kenmerkende yn de stof lizze, yn it objekt, of yn de foarm, it wat, en dan leit it kenmerkende yn it subjekt. De stof is wat brûkt wurdt, sa as de stof yn in brullooftsfers; de foarm, it wat, is wat in skriuwer dermei docht. Wat it ‘wat’ oangiet, dat definearret Schopenhauer as ‘it “wat” fan it tinken’: as de stof of it ûnderwerp bekend binne, bepaalt it ‘wat’ fan it tinken de wearde en dat leit yn it subjekt. Hy skriuwt dan: ‘As in boek yn dat opsicht treflik en unyk is, dan is de skriuwer dat ek. Dêrút folget dat de fertsjinste fan in lêsbere skriuwer grutter is al nei’t dy fertsjinste minder te tankjen hat

oan de stof, dat wol sizze al nei't dy bekender en mear ôfkôge is. Sa ha bygelyks de trije grutte Grykske trageedzjeskriuwers alle trije deselde stof bewurke. As it 'wat' de wearde bepaalt, kin allinne in hiel treflik skriuwer wat lêzensweardichs ôfleverje. Want de oaren sille hieltyd allinne dat tinke wat elkenien ek tinke kin. Se jouwe wol in ôfdruk fan harren geast, mar dêrfan besit elkenien it orizjineel.' (s. 186)

Schopenhauer seit ek wat oer de lêzers: 'It publyk ynteressearret him folle mear foar de stof as foar de foarm en bliuwt dêrom achter yn syn ûntwikkeling. Yn de meast bespotlike foarm is dat te sjen by literêr wurk, as it publyk yngeand op syk giet nei wat wier bard is of nei de omstannicheden dêr't de dichter it wurk yn skreaun hat. Dy wurde sels nijs gjirriger fûn as it wurk sels ... Bürger seit al: "Se sille letter gelearde ûndersiken dwaan nei wa't Lenore eins west hat." (s. 187) Gottfried August Bürger wie de auteur fan de Goatyske ballade 'Lenore', skreaun yn 1774, dy't in sensaasje yn hiel Europa wie.

De stof

Is 'Friesche Tjerne' in brulloftsfers, ja of nee? It antwurd op dy fraach is literêr sjoen allinnich nijs gjirrich as dêrnêst besocht wurdt om te sjen wat der oars oan is en wêrom? Mei oare wurden: wat docht de skriuwer mei de stof? Hoe set er dy yn?

Yn syn boek *Midfrysk goud – It bêste út 'e 17e iuw yn goed lêsber Frysk* hat Eric Hoekstra ek 'Friesche Tjerne' opnommen en wol tegearre mei 'Sjolle Kreamer en Tetsje' ûnder it kopke 'Gysbert Japicx as kluchtich moralist'. Yn syn ynliedend stik ûnder dy kop komt it wurd 'brulloftsfers' net foar. Hy ferliket 'Friesche Tjerne' wol mei de twa oare brulloftsfersen dy't er opnommen hat 'Ansk en Houk' en 'Wouter en Tjalle'. Yn syn ynliedende stikken by dy beide teksten wurde se wol brulloftsfersen neamd, mar sùnder dat dêr fierder in punt fan makke wurdt. Oangeande 'Ansk en Houck' seit er net mear as: 'Nijsgjirrige fraach is foar hok houlik oft de Ansk en Houk skreaun is. It is ommers in brulloftsfers, al hat it brulloftsfers him dan sa stadichoan ûntwikkele ta in selsstannige dialooch.' (s. 33) En yn syn ynliedend stik by 'Wouter en Tjalle' neamt er dat brulloftsfersen meast foar de adel ornearre wiene. (s. 34) As Hoekstra it oer de resepsje fan 'Ansk en Houk' hat, is it aardich wat er nei foaren bringt oangeande it estetysk oardiel: 'Blykber wurde estetyske oardielen beskaat troch kultuer- en tiidbûne moralistyske oardielen. Sadwaande rint feroaring fan moraal út op feroaring fan estetysk oardiel.' (s. 33) Yn ús tiid stiet lêsberens heech oanskreaun, mar de oanwêzichheid fan in eksplisiële moraal yn in literêre tekst net. Hoekstra ferliket 'Friesche Tjerne' mei 'Ansk en Houk' en 'Wouter en Tjalle' dan ek op it mêd fan de taal en de moraal. Syn negative oardiel oer Gysbert syn kluchtige fersen ('Friesche

Tjerne' en 'Sjolle Kreamer en Tetsje') is dat Gysbert Japicx syn taal hiel fier fan de Fryske sprektaal ôf stiet (hy tsjut yn syn ynlieding Japicx syn Frysk ek oan mei 'keunstmjittich') (s. 141), dat de humor net folle foarstelt en de karakters, sa as Tjerne, rydark binne foar in moralistysk-religieus boadskip. Fierders fynt er de dramatyske spanning yn 'Friesche Tjerne' lyts trochdat it fierhinne in monolooch is, wylst by it sjenre de dialooch-foarm heart. (s. 144)

Dat 'Friesche Tjerne' yn itselde hokje as 'Ansk en Houk' en 'Wouter en Tjalle' pleast wurdt en de labels 'kluchtich wurk' en 'kluchtich-moralistyske stikjes' opplakt krijt, komt om't it gedicht altyd yn ferbân brocht is mei it sjenre brulloftsditionen om't it dêr guon kenmerken fan hat. Philippus Breuker skriuwt yn syn dissertaasje: 'De Tjerne is in gedicht op in brulloft, dat is wol dûdlik, mar oft it ek by it genre fan brulloftsfersen heart, is minder maklik te sizzen.' (s. 304) Siebren Dyk betwivelet yn syn stúdzje oer it midfryske brulloftsfers oft 'Friesche Tjerne' dêr wol ta rek-kene wurde kin: 'Foarst omdat oars as by de measte brulloftsfersen, yn de titel of op it titelblêd net de konkrete nammen fan breed en brêgeman en datum en it plak fan it houlik opnommen binne, en oard omdat it fers in opfallend lyts bytsje epitalamyske topoi befettet.' (s. 81) Breuker konkludearret: 'Op grûn fan Dyk syn útkomsten kin wol sein wurde, dat de Tjerne net neffens de foarskriften skreaun is. As men it genre statysk opfettet as in min of mear fêstlizzend gehiel fan retoaryske foarskriften, dan kin de Tjerne gjin brulloftsfers hjiitte. Giet men lykwols út fan in hiel los ferbân fan eigenskippen, dan heart de Tjerne wol ta it genre.' (s. 305)

Dyk merkt ek op, dat oars as by it sjenre heart 'it humoristyske ûnbrek'. (s. 12) En dan binne wy wer by wat Eric Hoekstra oer 'Friesche Tjerne' seit.

Hoe dan ek, nettsjinstande de fragen dy't foar en nei opsmiten wurde, kin konkludearre, wurde dat de stúdzje oangeande 'Friesche Tjerne' hingjen bleaun is yn de bestudearring fan de stof. Der is net de stap set nei it 'wat' fan Schopenhauer. Om in stap fierder te kommen, soe oppere wurde kinne: yn 'Friesche Tjerne' makket Gysbert Japicx gebrûk fan eleminten fan it brulloftsfers om in eigen ferhaal te fertellen, de stof dy't er brûkt is dy fan in literêr sjenre dat populêr wie yn syn tiid. En dat it oan de tiid fan ûntsteaan bûn is, sprekt fansels, dat is mei alle literatuer sa. Fruchtber is it dan om nei de ôfwikingen fan it sjenre yn 'Friesche Tjerne' te sjen. De tekst wurdt befrijd út it hokje 'kluchtich wurk' en it monoloochkarakter wiist de wei nei it personaazje dat de monolooch útsprekt.

Weiwizende opmerkings nei it personaazje ha der oars ek wol west. Sa binne Foeke Buitenrust Hettema, Douwe Kalma, Jan Piebenga en Tony

Feitsma guon dy't Friesche Tjerne wol as persoan, as yndividu yn it fizier hawwe, mar Philippus Breuker wol net oan sa'n ynterpretaasje en hy kin der fansels ek net de 'uttering fan eigen, persoanlik libbensfielen fan GJ' yn sjen. (s. 312). Hy seit wol dat de ynterpretaasje fan it gedicht nau gearhinget mei de figuer Tjerne, mar syn opfetting is: it personaazje Friesche Tjerne is de skildering fan in santjinde-iuwske boer. Hy hinget it gedicht follein op aan tiid en plak.

Mar no dit.

Yn it artikel 'Een schrijver leest Gilles Deleuze' fan romansier en essayist Dirk van Weelden yn *De Gids*, nr. 6, 2015, stiet dit: 'Deleuze syn tinkbylden oer literatuer, benammen dy yn *Kritisch en klinisch*, hawwe my de ôfrûne tritich jier sterke yn it gewraksel mei it meunster fan de fiksje, oftewol it probleem dat skriuwe ûnûntkomber in séanse is dêr't de geasten út dyn eigen ûnderfining en libben oproppen wurde, hoewol'tst dy ek ferkringst, hoe iverich ast ek fantasearrest en oan boeken, films en in oar syn ferhalen ûntlienst. Syn foarstel om de krêft fan it literêre te sjen yn it ûnpersoanlike ha ik altyd hiel behelpsum fûn. It gong der neffens him om om sa te skriuwen dat personaazjes en ûnderfiningen gjin ôfbyldingen wiene fan wat partikuliers en wat echts, mar ek gjin symboalen foar wat algemiens of universeels. Se moasten singulier, mar eksimplarysk wêze; krekter, in eksimplaar fan in soarte dy't noch net as soarte beskreaun wie. In mij 'in'. Dat befreit de skriuwer fan de sinleaze en hinderlike fraach wêr of wat syn Ik is as er skriuwt, wat syn ferbylding oer syn persoon ferriedt, oft net alles in gefolch is fan in psychologysk defekt of in ûnbewust effekt fan in oedipaal langstme.

Dat ha ik my altyd neinaam: de skriuwer skriuwt fanút wêr't er lêst fan hat, wat him boppe de holle groeit; wêr't er letterlik of figuerlik siik fan wurdt, mar dat wol it bêste as er dat allegear net persoonlik opfettet. Elk minke is mar in knoop yn it weefsel fan 'e wrâld, by einsluten. Net it ôfbyldzjen mar it ôfskodzjen fan dy sykte is wat it skriuwen oandriuwt. Wat er skriuwt is gjin ekspresje fan syn neuroazen, ûnderfiningen, syn leafdes en avontueren, mar in manier om troch it skriuwen immen te wurden dy't ûntkomt oan de krêften dy't him boppe de holle groeid binne.'

Hjir kinne wy tinkt my fierder mei.

Eric Hoekstra sil my dat meistimme, want hy skriuwt nei oanlieding fan 'Sjolle Kreamer en Tjalle': 'As men it grutte kristlike oanpart yn syn wurk gewurde lit, dan falt fierder op hoe faak oft it tema reizgjen versus thûsbliuwen útwurke is. Dy tsjinstelling wurdt, ek wer om religieuze redenen, altyd beslist te'n foardiele fan it thûsbliuwen.' En dan komt it: 'Psychologysk betsjut dat alles dat Japicx bang wie om te reizgjen, en dat er him yn 'e frjemde net thûsfille en noflik bewege koe. Yn oare wur-

den, it wie in eigenheimer dy't syn eigen reiseangst en bangens foar de stêd mei religieus-literâre redenen goedprate.' (Hoekstra s. 147) Oft syn analyze al of net doocht, dochter no even net ta.

De Jong seit oer syn ûndersyk: 'Psychoanalytisch impliceert hier een methode van onderzoek van poëzie waarbij met vrij zwevende aandacht op de tekst wordt gereageerd met eigen associaties.' En ek: 'Het doel is om de identiteit van Tjerne en daarmee het gedicht beter te begrijpen. Deze doelstelling brengt met zich mee dat het personage gezien wordt als een levend persoon. De methode verschilt hierin van een puur letterkundige aanpak.' (s. 73)

Sicht op it personaazje Tjerne

Dat literatuerwittenskippers, skriuwers en lêzers gauris in skalk each ha op it loslitten fan de psychoanalytske ûndersyksmetoade op literatuer, is De Jong him fan bewust en hy hat der ek begryp foar. Hy hellet wat dat oangiet Van Coillie oan: 'Als we alle illusies over wetenschappelijkheid, objectiveit en zekerheid achter ons laten, wat mogen we dan nog wel verwachten van analytische theoreën? Dat ze perspectieven openen, dat ze inspirerend en ontregelend zijn, dat ze duidelijk maken dat er nog veel raadselachtig is, dat ze ons helpen om beter te luisteren en beter te spreken, dat ze doordrongen zijn van het besef zelf meer fictie te zijn dan wetenschap en daar niet om treuren, dat ze interessant zijn voor de psychoanalyse en de psychopathologie en voor andere reflecties over de worsteling van de mens met zijn existentie.' (s. 25)

Ik neam twa arguminten dêr't De Jong it nut fan syn ûndersyk mei ûnderbout: 1. 'Het herkennen van aspecten leidde nooit tot een geïntegreerde visie op het gedicht... Met de psychoanalytische methode kan men inzicht verkrijgen in de ontwikkeling van het personage en verdrongen conflicten ontdekken, kunnen betekenissen van symptomen, samenhang van innerlijke belevingen en eigenaardigheden van de tekst duidelijk worden.' (s. 24) 2. 'Tegenover de beperking van dit onderzoek binnen de tekst te blijven, staat een mogelijke winst, want de beperking dwingt de diepte van de tekst te zoeken.' (s. 25).

Jensma skriuwt yn syn 'Nei oanlieding fan' dat De Jong ûnder oaren ôfstân nimt fan de Frysknasjonale tradysje fan de literatuuerskiednis, fan de âldere literatuer en ûnwil toant om te witten. Dat is nei myn betinken hielendal net sa. Hy docht net mear as syn psychoanalyze der nêst sette om sicht te krijgen op it personaazje Tjerne en hjir en dêr leit er dêrby in link nei Gysbert Japicx. En hy leit ien en oar rêtstich út. Jensma seit ek dat De Jong hiel slûchslim de konklúzjes fan Breuker en Dyk oernimt dy't him útkomme, sa as dy oangeande de fraach oft 'Friesche Tjerne' in brulloftsfers is of net. (s. 64) De Jong seit: 'Mijn conclusie is dat 'Friesche

Tjerne' geen voorbeeld is van een huwelijks gedicht.' (s. 50). Yn myn eagen is mei dy konklúzje neat mis. Hy slút hielendal oan by wat Breuker en Dyk sizze en iepenet de doar nei wér't Schopenhauer it oer hat: it omtinken rjochtsje op it 'wat'.

Jensma mient ek ôfweve te moatten mei De Jong syn skriuwstyl, want syn sinnen soene ienfäldichwei net opinoar oanslute: 'Se binne oer it algemien los noch wol te begripen, mar hoe't de iene sin logysk by de oare oanslút fakentiids net.' (s. 62) De Jong soe dêrnêst sloarderich wêze en kompositoarysk swak. Ik sil net sizze dat der hielendal neat oan mankearret of nearne in fraachteken by set wurde kin, mar foar it oare koe ik De Jong prima folge.

De Jong hat de sprong weage dy't de eardere ûndersikers fan it wurk fan Gysbert Japicx net weagje doarsten. Jensma wol noch wol tajaan dat De Jong lef hat. Jensma hie meispringe kinnen mar hie it lef net. In kwestje fan kåldwetterfrees.

Wat oan Jensma syn stik opfalt is dat er op gjin inkeld wize op De Jong syn befiningen yngiet en dat is o sa spitich. Yn de haadstikken 'Over het gedicht' en 'Over Tjerne' traktearret Hein de Jong ús op withoefolle nijsgjirrige observaasjes en analyzes.

Hy skriuwt bygelyks: 'De rijmwoorden kunnen, in plaats van meer diepgang mogelijk te maken, de lezer ook in slaap wiegen. De afweer van bewustwording van inhouden kan zodanig toenemen dat de lezer veel ontgaat en hij zich gaat vervelen of over de impliciete tekst heen leest. In dit onderzoek is de uitzondering op het rijm interessant. Het betreft 'bemoddere' in (regel) (24). Had Gysbert Japicx het te verwachten rijmwoord 'beschijten' gebruikt, zou dat in psychoanalytisch opzicht weinig hebben uitgemaakt voor het volgende betoog. Het toepassen van het weesrijm moet desondanks in de studie begrepen worden als een betekenisvol symptoom. Het trekt de aandacht van de lezer en vraagt om een verklaring.' (s. 211).

Op, yn earste ynstânsje, stilstyks nivo is ien fan de sinjalearringen fan De Jong it weromkearend patroan fan rigen mei trije wurden (s. 196-199) sa as bygelyks 'Feynten, Famnen, Bern' en 'Beauwe, Bints in Royts'). It gedicht bestiet út trije ûnderdielen, 'Heden', (dat út twa parten bestiet en in monolooch fan Tjerne is), it ûnderdeel 'Verleden' (it liet, de twaspraak yn lietfoarm tusken Tjerne en Ynstke, dy't Tjerne sjongt, en dy't tusken de twa parten 'Verleden' yn stiet) en 'Toekomst (de saneamde 'To-heacke', wer in liet dat Tjerne sjongt en dat goeried befettet foar in pear dat trouwe wol). Allinne yn de beide ûnderdielen 'Verleden' komme sokke rigen mei trije wurden foar en wol tolve kear en it ferskynsel kin dêrom oantsjut wurde as in weromkearende stylfiguer. It sinjalearjen allinne al fan dy stylfiguer is fertsjinstlik, want De Jong stelt fêst: "Tot op heden

ben ik in de literatuur over de *Friesche Tjerne* geen artikel tegengekomen met aandacht voor dit soort driewoordencombinaties.' (s. 199) Dat tsjut op in beskate earmoede binnen it ûndersyk dat oant no ta aan it gedicht wijd is. Mar wat leveret de fokus op dy rigen mei trije wurden binnen it psychoanalytyske ûndersyk fan De Jong op?

De tolve 'trijewurderigen' binne yn gronologyske folchoarder:

- 'Feynten, Famnen, Bern'(r. 6)
- 'Beauwe, Bints in Royts'(r. 11)
- 'hird, in wiet, in gled' (r. 22)
- 'Bjear, Hamme in Taback' (r. 23)
- 'ick kijck! ick loyts! ick sjog' (r. 27)
- 'Sulver, Stient in Goud' (r. 29)
- 'Beammen, Krud in Djier' (r. 32)
- 'Brægeman in Breed ney Bed-lehim' (r. 37)
- 'ick lille' ick bortte ick sobbe' (r. 40)
- 'so jamck, so wrâldscha, so wijld' (r. 99)
- 'so moy, so fraey, so ljeaflijck' (r. 104)
- 'y droagje' y sliepje' y weytse' (r. 105)

De Jong ferliket de rigen mei-inoar en komt sa op it spoar fan ûntjouwingen dy't har by Tsjerne foardogge. De rige yn rigel 27 stiet yn de no-tiid en dy yn rigel 40 yn de doetiid: 'Het verschil... geeft aan dat Tjerne op weg is naar de kamer van het bruidspaar waar hij zich associatief een herinnering aan zijn eigen liefdesgeschiedenis bewust wordt.' En binnen dy twa rigen giet it yn dy op rigel 27 om 'een stijgende lijn van nieuwsgierigheid' en by dy op rigel 40 om 'een stijgende lijn in erotische intimiteit'. Oangeande de rige yn rigel 37 wiist De Jong op it aspekt fan de útsûndering, dy't yn de oare trijewurderigen net oanwêzich is. Yn de neamde rige is it tredde elemint nêst breid en brægeman gjin minske, mar in foarwerp: in bêd (De Jong syn ynterpretaasje fan 'Bed-lehim'). De Jong wol ha: 'Het bed doet niet mee in de oedipale driehoek, het kind doet niet mee aan de conceptie... De driewoordensreeksen onthullen een aspect van de oedipale problematiek, namelijk het buiten gesloten worden van Tjerne, terwijl hij met tweemaal drie "icken" (De rigen yn de rigels 27 en 40, P.B.) in de drie-eenheid opgenomen had willen zijn... In de ontwikkeling van het kind is de driehoek bepalend, of dat nu voor of na Freud of na hem wordt beschreven... In de tijd van Gysbert Japix was dat net zo als tegenwoordig. Op zichzelf is het niet zo verwonderlijk dat een creatieve introspectieve man als Gysbert Japix daar op voorbewust niveau weet van had en het thema driehoek in de poëzie gebruikte.' (s. 198-199).

De trijewurderige ‘Brægeman in Breed ney Bed-lehim’ yn rigel 37 makket diel út fan de passaazje yn de rigels 36-38, dy’t De Jong ynterpretearret as it plak dêr’t de oersêne ‘gesuggereerd wordt’ (s. 285). Ik sitearje dy trije rigels:

‘Ho! Schil uwz hijmmelsche haad, hier, ijn Jerus’lem rijde?
Æf tjea de Brægeman in Breed ney Bed-lehim
De Spijl-ljue fiilje’ ijnn’pleats fenn’ âde Hosanna-stem.

De oersêne is yn De Jong syn wurden: ‘Dit is de geslachtelijke vereniging van de ouders, zoals die door het kind wordt waargenomen of gefanta-seerd.’ (s. 419). Tjerne belibbet dy oersêne op ’e nij as er út de keuken troch de feestâl nei de sliepkeamer fan de lânhearre en syn breid rint. De Jong skriuw: ‘Tjerne heeft intuïtief op geleide van genezende tendenzen zelf de plek opgezocht waar deze herinneringen bewust kunnen worden. Het overvalt hem desalniettemin. Door het prille geluk van het bruidspaar met een verwachtingsvolle anticipatie op een erotisch samenzijn, wordt door Tjerne in fantasie een streep gehaald. Hij staat er buiten, zoals hij vroeger tijdens de oerscène buiten spel werd gehouden. Tjerne herhaalt, in overdracht op het bruidspaar, de ervaring van een derde die buiten gesloten is. Na het opheffen van het traumatische beeld van de oerscène is er ruimte om zijn eigen levensgeschiedenis onder ogen te zien.’ (s. 285-286). Want dan kin er it folgjende sizze:

‘Da ’k boaske’, er’n oon uwz Ynts (het wier ick jiette yen Jobbe!
In jæ wier earm’ Djear jong) ick lill’ick bortte ick sobbe;
Ynts knuck-forsche my weer, so lordig in so swiet:
O jeugd! O swiete jeugd! Ick mecke in sjongsum Liet
Fen uwz eyn’ Booschery’; hertse: elck sijn ber iz ’t rijme
’k Sil sjonge frjunen, ’t het de *Tean fan Mâlle Sijme*.’

De Jong stelt: ‘Onvoorbereid op een feest komen en openstaan voor associaties en herinneringen zonder oordelen, is als vrije associatie in een psychoanalytische behandeling. Om die innerlijke opdracht tot heling te kunnen vervullen, moest Tjerne een regressieve beweging maken. Zo niet dan blijft het verdrongen ingekapselde psychotrauma een hinderpaal voor verdere ontwikkeling. Hij had natuurlijk het feest kunnen vermijden of meteen na het overhandigen van de huur weg kunnen gaan. Maar Tjerne voelde kennelijk aan dat er mogelijkheden waren voor genezing. Hij moet voorvoeld hebben dat zijn innerlijke leven zonder opheffing van het trauma verder had kunnen verstarren.’ (s. 288).

Ieneach is king

Yn Hein de Jong syn ynterpretaasje krije de trije ûnderskate dielen dêr't gedicht út bestiet gearhing en wurde yn de rin fan de brulloftsbesite it trauma fan de oersêne, de ferhâlding ta syn âlden en it trauma fan syn mislearre relaasje mei Yntskje ferwurke. Dêrym nimme bygelyks de lân-hear en syn breid it plak yn fan syn âlden. De Jong syn ynterpretaasje fan 'Friesche Tjerne' komt oertsjûgjend oer om't it gedicht der koherinsje troch krijt en de ûnderskate eleminten fan it gedicht tige oan betsjutting winne. Hy lûkt yn syn boek ek linen nei mominten yn it libben fan Gysbert Japix en lit dêrmei sjen dat in ynterpretaasje fan it gedicht as autoanalyse fan de dichter sels ek noch wol it nedige ynsjoch opleverje kin. Jensma is fan betinken dat De Jong yn it wylde wei analysearret en wol dat bewize mei oan te heljen wat De Jong nei foaren bringt oangeande de namme Tjerne. Dat is assosjearjend, dat is spekulearjend, mar it giet net yn it wylde wei.

Nei oanlieding fan syn analyze lit De Jong ek spekulearjend syn ljocht skine oer de Fryske literatuer yn syn algemienens: 'De Friese literatuur heeft zich eeuwenlang als de 'Onbekende' zoon opgesteld. Pas in de 19e eeuw komt het literaire zelfbewustzijn van Friesland weer enigszins terug met Halbertsma. Ook daarna heeft de Friese literaire groep zich te veel opgesteld als een ondergeschikte zoon van de grote Gysbert Japix. Zie in dit verband ook de inleiding van Anne Wadman. (It giet om it boek *Frieslands dichters*, P.B.) De paradox is dat Gysbert Japix in de *Friesche Tjerne* juist aangeeft, zij het verhuld, dat (literaire) vaders er zijn om voorbijgestreefd te worden, opdat het 'ick' zich ten volle kan ontplooien.' (s. 318). En yn syn 'Nabeschouwing' borduert De Jong nei oanlieding fan 'e resultaten fan syn ûndersyk op it foargeande troch: 'Gysbert heeft op dichterlike wijze Tjerne in al zijn creatieve kracht en menselijke zwakheid beschreven en daarmee een echt mens neergezet, die als eerste held in de Friese literaire canon beschouwd moet worden. Een simplificatie of idealisering van de figuur Tjerne kan de ontwikkeling van de literaire wereld in Friesland niet dienen. Huidige dichters kunnen door de Tjerne die in dit onderzoek naar voren komt, hopelijk geïnspireerd raken.' (s. 410).

De Jong skriuwt: 'Voor het begrijpen van analytisch materiaal en dus ook van deze studie, moet men zich mee laten voeren in een regressie met het verlaten van het rationele secundaire proces en het meevoelen van het primaire proces waar tegenstellingen naast elkaar kunnen bestaan.' (s. 68).

Jensma woe dat net, ik wol. En ik mei hoopje de Frisistyk fan dit stuit ôf ek. Ik sjoch it sa: De Frisistyk stelt op it taalkundige flak wol wat foar, sa-wol yn 'e breedte as de djippe; dêrfoaroer is it mei it wittenskiplik ûnder-

syk fan de Fryske letterkunde min steld. As dan immen promovearje wol op in psychoanalytyske stúdzje fan in gedicht fan Gysbert Japicx, docht blikken dat it universitêr ûndersyk him fan in paradigma betsjinnet dat dy psychoanalytyske stúdzje bûtenslút: ieneach is kening en it liket my ta dat de Frisistyk him dat net permittearje kin.

Literatuer

- Piter Boersma, 'De djippe fan Tjerne', yn: *Ensafh*, nr. 2, 2016, s. 20-25.
- Ph.H. Breuker, *It wark fan Gysbert Japicx*. Fryske Akademy, Ljouwert 1989; (s. 304, 305, 312).
- F. van Coillie, 'Van ware woorden en schone letteren. Psychoanalyse in onze tijd', yn: *Tijdschrift voor psychoanalyse*, jiergong 17, nr. 2, s. 97-107.
- S. Dijk, 'It Midfryske brulloftsfers en in part fan de epitalamyske tradysje', yn: *Philologia Frisica* 1984. Fryske Akademy, Ljouwert 1986, s. 76-92; (s. 81).
- Siebren Dyk, *It midfryske brulloftsfers en de epitalamyske tradysje*. Fryske Akademy, Ljouwert 1987; (s. 12).
- Eric Hoekstra, *Midfrysk Goud – it bêste út 'e 17e iuw yn goed lêsber Frysk*. Utjouwerij Elikser, Ljouwert 2015; (s. 33, 34, 48, 147).
- Goffe Jensma, 'Tjerne op 'e divan', yn: *Us Wurk*, jiergong 65, jefte 1-2, ss. 57-67. Frysk Ynstitút, Grins/Groningen 2016; (s. 62, 64, 66).
- Hein de Jong, *Een psychoanalytische studie van poëzie. Geïllustreerd aan de Friesche Tjerne van Gysbert Japicx*. Bornmeer, Gorredijk 2015; (s. 24, 25, 50, 68, 211, 318, 410).
- Arthur Schopenhauer, *Er is geen vrouw die deugt*. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen 1974. (s. 186, 187).
- Dirk van Weelden, 'Een schrijver leest Gilles Deleuze', yn: *De Gids*, jiergong 178, nr. 6, 2015. (s. 28-30).

Dual metrics in *Tsjèbbe Hettinga's* poetry

Marc van Oostendorp

Summary

The poetry of the Frisian poet *Tsjèbbe Hettinga* is characterized by a dual structure of metrics: the lines are at the same time syllable-counting and stress-counting, but there are no metrical feet, so that the two levels are not connected in any way. This paper demonstrates how this dual structure works, it shows that *Hettinga* may have adapted it from the Welsh-English poet Dylan Thomas and speculates about the reasons for using this rather remarkable form.

Gearfetting

De poëzij fan 'e Fryske dichter *Tsjèbbe Hettinga* hat as skaaimerk in twafâldige metryske struktuer: yn 'e rigels moatte sawol it tal wurdlieden as deselden mei klam teld wurde, mar der is gjin metryske foetstruktuer. Dat is fan dy gefolgen, dat de beide nivo's net mei-inoar ferbûn binne. Yn dit artikel wurdt beskreaun hoe't dy duale struktuer wurket. It lit fierder sjen dat *Hettinga* dy struktuer faaks oernommen hat fan 'e Welsh-Ingelske dichter Dylan Thomas en it jout spekulaasjes oangeande it wêrom fan it brûken fan dy opmerklike foarm.

Tsjèbbe Hettinga (1949–2013) was no doubt among the most well-known Frisian poets ever, also outside of the Frisian-speaking area.¹ His popularity is usually ascribed to the way he performed his own work on stage; his breakthrough was at the Frankfurt Book Fair of 1993. ‘Although practically no one in the listening crowd understood a word—even the Dutch don’t know Frisian—they were greatly moved by the airs of the unknown poet,’ the Frisian literary critic Piter Yedema (2009) wrote. ‘No language barrier existed anymore. The people were caught up by the deeper layers of the poetry: the vocals and consonants, the syllables, the melody, the colour, by all of which they could create their own images. Triumph of the archaic, victory of the oral.’

It is indeed this exceptional ‘musicality’ of *Hettinga’s* work that is virtually always mentioned in reviews. In later years, his books of poetry were often accompanied by a cd with those performances. It seems that

¹ Thanks to the audience at the first *Day of Frisian Literary Studies*, to Reina Boerrigter, Nigel Fabb, and Teake Oppewal for help and insightful comments.

there was a feeling among his audience that one did not really need to understand every word which the poet recited – that the ‘music’ of the language was enough.

This paper aims to contribute to our understanding of what constituted this ‘musicality’; in particular we will look at the organization of the poetic line at the metrical level. I claim that Hettinga’s work was structured at parallel levels: his lines were at the same time syllable-counting and stress counting. I show that this is very similar to the structure of some of Dylan Thomas’s work, such as *Fern Hill* (which was translated by Hettinga) or *Poem in October*. I will then move from the abstract metrical structure to the level of the actual performance, and I show how Hettinga interpreted the two-layer structure, and what this added to the overall impression of the poems.

1. Frisian metrics

Frisian is a West-Germanic language spoken in the Netherlands; it nowadays is considered the ‘second official language’ of the Kingdom of the Netherlands, although its official use is restricted to the Province of Fryslân. It has a distinct literary tradition which traces back to the 17th Century, although it only really became a ‘tradition’ in the early 19th Century. Very few poetic texts are known from before this period.

Oppewal *et al.* (2006) give a history of Frisian literature; I do not know of any explicit study on the history of Frisian metrics. Metrical structure in Frisian since the early 17th Century seems to parallel that of Dutch in many ways, and about this we know some more (e.g. Kazartsev 2010). Gysbert Japicx (1603-1666) wrote a rather extensive oeuvre in a Dutch Renaissance style; like other 17th Century Dutch authors he experimented with ‘verse feet’ like *iamb*s and *trochees*, and stanza structures that consisted of lines which could vary in their length. As an arbitrary example, here is one such stanza from *Friesche rymlyrje* (1681):

- (1) (w s)(w s)(w s)(w s)
Ljeafd', wurdste Ljeafde', oer-schienste Bijld,
(w s)(w s)(w s)
Puwck, boppa Sinn' oefDey,
(w s) (w s) (w s)(w s)
Nin Faem, hoe moy, dijn glanz' besijll't
(w s)(w s)(w s)
Op tuwzen mijle ney.
(w s)(w s)(w s) (w s)
Yen strieltje' uwt dijn blier eag, ick tjuwg,

(w s)(w s) (w s)
Tjocht dat ick ney dy stjoer,
(w s)(w s)(w s)(w s)
Jâijn dijn ljeafde baern in flueg,
(w s)(w s)(w s)
Az Migge' yn 't Kersse-fjoer.

‘Love, noblest love, most beautiful image / superior to the sun or the day. / No woman, however beautiful, sails close to your radiance, / not even a thousand miles close. / A ray from your happy eye, I swear, / attracts me to you. / Yes, I burn and fly into your love / as flies into the candle’s fire.’
Translation MyO.)

W and s designate *weak* and *strong* syllables in the metrical template, respectively. A ws sequence is called an *iamb* in the metrical literature (Fabb 2015). The lines in this poem thus alternatingly have three or four iambs. The positions are more or less aligned to word stress, but this alignment does not need to be perfect. The first syllable of the poem, *Ijeafde'*, clearly has stress and emphasis, even if it occurs in a weak position. Similarly, the words *Tjocht dat* in the sixth line have the opposite stress pattern (ws) of what the metrical line implies; but such ‘reversals’ are allowed at the beginning of lines in all West Germanic traditions (see e.g. Halle and Keyser 1971 for this phenomenon in Shakespeare). Another way in which the metrical pattern and the language deviate is that a word ends in a vowel and the following word starts with a vowel, those two can be taken together in one position (e.g. *Ijeafde' oerschienste* in line 1, *strieltje' uwt* in line 5). Again, this phenomenon of hiatus resolution (‘synalepha’) is quite common in metrical verse also in other traditions (Thoms and Versace 2011).

Although iambic verse had been the standard for metrical poetry for a long time, iambic *pentameter* (lines consisting of five iambs) only became the standard in Dutch poetry in the second half of the 19th century, after the discovery of Shakespeare (De Jager 1996). It seems to me that again Frisian poets followed this tradition, and in the 20th century it became the dominant metre. The following is the first quatrain of a poem by Obe Postma (1868–1963):

(2) (w s)(w s)(w s)(w s)(w s)(w s)
'Ik sis net: heger as de piramidebou,
(w s) (w s)(w s)(w s)(w s)
En duorjender as koper sis ik net.'

(w s)(w s)(w s)(w s)(w s)
't Woechs út it flakke lân stil nei de sinne op
(w s)(w s)(w s)(w s)(w s)
En 't is net sterker as de minskene hert.'
(‘I do not say: higher than the construction of pyramids, /
and I do not say more resistant than copper. / It grew out of
the flat country up to the sun / and it is not stronger than
the human heart.’ Translation MvO.)

We find similar kinds of deviations from the regular pattern as in Japicx, like a strong syllable at the beginning of the fourth line. Also the second line has two unstressed syllables in a row (the last two of *duorjender*) that still seem to occupy an iamb. On the other hand, hiatus resolution is no longer an issue: ‘sinne op’ in the third line occupies three positions, rather than two, as would have been the case in Japicx. All of this is representative of Frisian and Dutch metrics of this period (Verwey 1931).

2. Hettinga and syllable counting verse

It is clear that Hettinga’s work looks very different. These are the first lines of *It weinhûs* (‘The Waggon-house’):

- (3) ‘Knibbel op it lid binne de bûnte lapen fan ’e simmer
Ta de ferknûkele koffer fan ’e ûnwennichheid yntroppe.
In nuffield – reade eamel yn in wietgrien bitefjild – ploeget
Him, stinnend yn de hege motorlûden, troch de wjerstribbichheid
Fan iuwen klaai, jierren fan strie, dei dy’t tusken twa seizoenen
Knieret. Seefûgels fermoedzje fisken, noch, fine skulpen, oergeunst.’
(‘The knee on the lid has stuffed the multicoloured rags of summer
Away in the jumbled suitcase of unfamiliar nostalgia.
A Nuffield – red ant in a wet-green field of beets – now ploughs itself,
Groaning deeply in its high-pitched engine noises, through
The stubbornness of centuries of clay, years of straw, a day that hinges
Between two seasons. Seagulls suspect the presence of fish, still, find shells,
Envy.’ Translation James Brockway)

Two things are immediately striking, both of them characteristic of Hettinga’s work. First, there is no way in which these lines can plausibly be scanned into iambs, trochees (*sw*) or other type of foot. Already the first four words (*Knibbel op it lid*) represent a *s w w w s* pattern that is basically impossible to fit into any binary pattern.

On closer inspection, however, it turns out that there is some measurable regularity in these lines: all odd-numbered lines have 16 syllables, all

even-numbered lines have 17. (As in Postma, synalepha is not resolved: *reade eamel* in the third line counts as four syllables):

- (4) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
'Knibbel op it lid binne de bûnte lapen fan 'e simmer
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17
Ta de ferknûkele koffer fan 'e ûnwennichheid yntroppe.'

This is quite surprising in at least two ways. First of all, pure syllable counting verse has never been very popular in any continental West Germanic language, although it does play an important role, for instance, in Romance languages such as Italian and, in particular, French (Gouvard 2000). In the latter language, for instance, one of the classical line shapes is that of the *alexandrin* in which every line consists of exactly 12 syllables, with an obligatory 'caesura' (word or phrase boundary) between the 6th and the 7th syllable, marked here by a | symbol:

- (5) *Il est ce que tu dis, | s'il embrasse leur foi*
Mais il est mon époux, | et tu parles à moi
(‘He is what you say he is if he chooses their religion
But he is my husband, and you are talking to me.’)
(Pierre Corneille, Polyeucte 3.II. Translation MvO.)

In the 17th Century, some Dutch poets tried to write verse such as this, but the process never caught on; the Dutch *alexandrijn* consists of 6 iambic feet instead, which in the end also has 12 syllables, but organized in an alternating pattern of stressed and unstressed syllables, and without the caesura (Kossmann 1963).

There is presumably a reason why French poetry has syllable count as an organizing principle whereas Germanic poetry does not: French linguistic rhythm is completely organized around the syllable. French is a prime example of a syllable-timing language in the sense that every syllable has (more or less) equal duration.

Furthermore, the language does not have lexical word stress (there is an accent on the last syllable of every phrase) and French speakers are therefore 'stress deaf'. This contrasts strongly with Germanic languages, including Dutch and Frisian, which are stress-timed (unstressed syllables are much shorter than stressed syllables; it is the distance between two stressed syllables that is more or less stable in the speech signal) (Nespor *et al.* 2011).

It is therefore rather surprising that Hettinga's metrical system seems based on syllable-count. This becomes even more surprising if we take

into account the length of these lines: alexandrins count as already long, and they have ‘only’ 12 syllables, which are furthermore divided into 2 x 6. One influential idea by Fabb (2015) is that the reason why the line presumably is the one characteristic which poetry has in all traditions, is because it is a unit which fits in working memory. The listener to poetry can keep a line in her head to consider its aesthetic qualities, and its internal organization. Lines of 17 syllables are too long for this, especially if there is no further (foot) structure, although Fabb (p.c.) assures me that it might still fit.

Given these surprising qualities, one might wonder whether the regularity we found is real or just an accidental property. However, we can find this in all of Hettinga’s work, at least that of the last few decades in his life. The lines are sometimes somewhat shorter (and occasionally even longer), but the alternation between lines of n syllables and lines of $n+1$ syllables is very common:

- (6) ‘Moarn sil it foar ivich maitiid wêze, mar nacht is it no. (15)
De moanne – de siel fan immen dy’t stjert yn it tsjuster – (14)
Is fol, en dronken as de paden tusken de doarpen, oer (15)
Swarte piramiden fan pleatsen, fingerwizingen’ (14)
('Tomorrow it will be forever spring, but now it is night.
The moon – the soul of someone dying in the dark – is
Full, and drunk as the path from village to village, she has
Been flung over black pyramids of farmhouses, over
Pointed fingers'
Translation: James Brockway).

But other patterns also occur; in *De blauwe hauk fan Wales* all stanzas have the structure 5 / 14 / 14 / 14 / 14 / 14 / 14 / 14 / 14 / 6:

- (7) ‘It is slim simmer, (5)
En de sinne winkt dizze middei mei it ljocht dat earst (14)
Op de griene harpen fan ’e heuvels syn grûntoan fynt. (14)
Hossebossend rydt it de gapjende weinspoaren del (14)
Nei de giele hypotenusa’s fan ’t nôt dat rustket (14)
As, fierwei, de twatalige brêge oer de Severn, (14)
Of, no, de Devilsbridge oer de Towy, dy’t mei koele (14)
Fingers myn nútbrune boerefaam har boarsten opnimit, (14)
Wylst tusken krûsbeien ferburgen eagen strune nei (14)
De stream dy’t üntsprintg op ’e hichten fan ’e ikebeam. (14)
Triljen tilt it hoarnfee.’ (6)
(‘It is cruel summer,

And this afternoon the sun beckons with the light, finding
Only now on the green harps of the hills its true key-note.
Rocking and shaking, it rides down the gaping waggon-tracks
Towards the yellow hypotenuses of the wheat, turning to
Rust, as, far away, the two-tongued bridge over the Severn
Stands, or now, the Devil's Bridge over the Towy, whose cool
Fingers take hold of the breasts of my tawny farmgirl, and
Hidden eyes from among the gooseberry bushes, spy on
The river which rises from its source on the oak-tree heights.
The horned cattle shimmering.'

Translation: James Brockway).

The unusual nature of syllable counting in Dutch and Frisian traditions may provide the explanation why it has so far not been detected in the literature.² That it is real, can also be shown on the basis of the Dutch translations which Hettinga made of his own work, in cooperation with the Dutch poet Benno Barnard. In the following examples from the translation of *De blauwe hauk fan Wales* we see some small shifts that can only be explained as attempts to keep the right number of syllables:

- (8) 'En de sin**ne** winkt dizze middei mei it ljocht dat earst'
'En de zon wenkt deze middag met het licht dat **pas** eerst'

The Frisian word for *sun* (*sinne*) has two syllables, whereas its Dutch counterpart (*zon*) has only one; this is solved by adding an almost meaningless particle to the Dutch version (*pas eerst* means the same thing as *eerst*, viz. 'at first'; it should be noted, though that apparently in Frisian the combination *pas eerst* cannot be made).

Something similar we find in the following example:

- (9) 'Nei de griene hypotenus'a's fan 't nôt dat **rustket**'
'Naar de groene hypothenus'a van **het** graan dat roest'

Again, the Frisian verb *rustket* ('rust') has two syllables, against monosyllabic Dutch *roest*. In this case, the disparity is solved because the translation uses a non-reduced determiner *het* for the reduced Frisian determiner '*t*'.

² Upon completion of this manuscript, I got access to the newly edited Complete Works of Hettinga (2017). His Dutch translator Benno Barnard mentions in his introduction 'On one point he was completely inflexible: in all of his later poetry (...) he used strict syllable-counting schemes. (...) Those had to be copied faithfully in the Dutch version. He was obsessed about that. He fullheartedly agreed that total freedom was bad for artists.'

The last example may be the most spectacular:

- (10) 'As, fierwei, de twatalige brêge oer de Severn,
    Of, no, de Devilsbridge oer de Towy, dy't mei koele'
    'Als, ver, de tweetalige brug over de Severn, of
        Nu, de Devilsbridge over de Towy, die met koele'

The first of these two lines has two words which are bisyllabic in Frisian (*fierwei*, *brêge*) and monosyllabic in Dutch (*ver*, *brug*). On the other hand Dutch *over* is one syllable longer than Frisian *oer*, compensating for one ‘missing’ syllable. However, in order to add yet another syllable, the conjunction of ‘or’ is moved from the beginning of the second line to the end of the first one (and the syllabic disparity which that threatens to cause is solved by another *over/oer* pair). Clearly, there is no semantic reason for this movement of *of*. The word has the same meaning in the two languages, and it is unclear how its effect changes by this jump; the only reason can be syllable count.

3. The dual structure of Hettinga's lines

Having thus established that Hettinga's poetry is syllable-counting, we can observe that nevertheless stress-counting seems to play a role as well. In particular, we can distinguish in every line a fixed number of stresses. Different from syllable counting, stress counting is not unusual in Germanic languages. We know it existed in Old English poetry (11) and it still characterizes a lot of English (and other Germanic) rap music (12):

- (11) *Nu sculon herigean hefonrices weard,
    meotodes meahte, ond his modgebanc,
    weorc wuldorfæder- swa he wundra gehwæs,*
    (Caedmon's Hymn)
- (12) 'Some **people** claim that I'm **born** to **play**
    Cause **I'm** your **Icetea** on the **sunny day**
    I make the **goers come**, the **leavers stay**
    I make the **lovers kids** and the **workers play**'
    (Ice-T, *The coldest rap*)

In both cases, there are four beats in every line, and the number of stressless syllables in between is irrelevant, although it is hardly ever more than two. It seems logical to assume that this kind of metrics is more suitable for stress-based languages like Germanic than other types, such as the syllable-based rhythm we discussed above. Interestingly, we can

detect a stress-based rhythm in all of Hettinga's poems as well, as is illustrated here for the poems we have discussed before:

- (13) 'Moarn sil it foar ivich maitiid wêze, mar **nacht** is it **no** (5)
De **moanne** – de **siel** fan **immen** dy't **stjert** in it **tsjuster** (5)
Is **fol**, en **dronken** as de **paden** tusken de **doarpen** **oer** (5)
Swarte piramiden fan **pleatsen**, **fingerwizingen**.' (5)
- (14) 'It is **slim** **simmer**. (2)
En de **sinne** **winkt** dizze middei mei it **ljocht** dat **earst** (4)
Op de **griene** **harpen** fan 'e **heuvels** syn **grûntoan** fynt. (4)
Hossebossend rydt it de **gapjende** **weinspoaren** del (4)
Nei de **giele** **hypotenusa**'s fan 't **nôt** dat **rustket** (4)
As, fierwei, de **twatalige** **brêge** oer de **Severn**, (4)
Of, **no**, de **Devilsbridge** oer de **Towy**, dy't mei **koele** (4)
Fingers myn **nútbrune** **boarefaam** har **boarsten** opnimit, (4)
Wylst tusken **krúsbeien** ferburgen **eagen** **strune** nei (4)
De **stream** dy't **ûntsprintg** op 'e **hichten** fan 'e **ikebeam**. (4)
Triljen **tilt** it **hoarnfee**.' (4)

Stresses are distributed very unevenly over the string of syllables, but there always seems to be a fixed number of them. The poems thus have a rhythmical structure that can be counted in terms of stressed syllables only. Hettinga's poems, in other words, seem to have a *dual* structure: there is a fixed number of syllables in every line, and there is also a fixed number of stresses in every line, but the two levels of organization seem unrelated to each other.

I know of only one poet for which something similar has been proposed: Dylan Thomas (Kiparsky 2010, Fabb and Halle 2012) who at least in some of his poetry (like *Fern Hill*, which was actually translated by Hettinga) seems to have used a similar dual pattern. One difference is that Thomas' lines are rarely as long as those of Hettinga; another is that Thomas brought much more variation in the length of his lines within a stanza. Despite such differences, the similarity is striking. The following, for instance, is the scansion of the first two stanza's given by Kiparsky (2010) (the first number denotes the number of syllables, the second the number of stresses in the line):

- (15) 'It was my thirtieth year to heaven (9/4)
Woke to my hearing from harbour and neighbour wood (12/5)
And the mussel pooled and the heron (9/4)
Priested shore (3/1)

Marc van Oostendorp

The morning beckon (5/2)
With water praying and call of seagull and rook (12/5)
And the knock of sailing boats on the net webbed wall (12/5)
Myself to set foot (5/2)
That second (3/1)
In the still sleeping town and set forth. (9/4)

My birthday began with the water- (9/4)
Birds and the birds of the winged trees flying my name (12/5)
Above the farms and the white horses (9/4)
And I rose (3/1)
In rainy autumn (5/2)
And walked abroad in shower of all my days (12/5)
High tide and the heron dived when I took the road (12/5)
Over the border (5/2)
And the gates (3/1)
Of the town closed as the town awoke.' (9/4)

It is not entirely implausible that Hettinga borrowed this pattern from Thomas, although I did not find any explicit evidence for this. As I mentioned, he did translate *Fern Hill*; and furthermore *De blauwe hauk fan Wales* ('The Blue Hawk of Wales') of which (7) is the first stanza, refers to Thomas. There is additional evidence for the claim that Hettinga borrowed his dual structure from Thomas. From interviews, we know that the Frisian poet admired his Welsh colleague. It is sometimes claimed that Thomas' himself developed the pattern from his knowledge of Welsh syllable-counting poetry, or from the so-called 'sprung rhythm' of Gerard Manley Hopkins. Hettinga may have been familiar with all of these as well, so that at least in principle an independent development cannot be excluded.

However this may be, the dual patterning remains rather surprising. Within Fabb and Halle's (2012) analysis, it requires two separate dimensions of scansion of the line – and I have found no other examples of a poetic form where this is necessary. Also Kiparsky (2010) points to the rather strange nature of Thomas' 'dimetre'. It seems that the two scholarly proposals for an analysis of Thomas' work have been developed independently, but they are relatively recent; both of them were proposed only a few years before Hettinga's death, and at a moment when he had already written almost all of his work within this particular form. If his metre is indeed a conscious imitation of Thomas, he has discovered this style already several decades before some of the world's most renowned scholars.

4. Performance

What could be the reason behind this use of dual metrics? One hypothesis we may consider is that they serve two different functions of Hettinga's poetry. The syllable count seems a hidden organizing principle that is at best 'seen' on the written page. It is unlikely that any listener would ever detect it when Hettinga was performing his poems: the lines are too long, and the difference between odd and even-numbered lines too subtle. In the performances I have access to, Hettinga is rather precise on the syllable count, but not completely: there is variation between reduced and unreduced syllables, so that *It is slim simmer* (5 syllables), for instance, can also sound as '*t Is slim simmer* (4 syllables).³

Interestingly, in his performances Hettinga took quite some liberties with the stresses in every line. Furthermore, the pauses which Hettinga takes, do not always conform exactly to the written line breaks. Here is a transcription of the first stanza of *De blauwe hauk fan Wales* as it can be found on YouTube (I put in boldface those syllables that Hettinga gives extra emphasis):

(16) "t is **slim** **simmer**.

En de **sinne** **winkt** dizze middei mei it **ljocht** dat earst op de
griene harpen fan 'e heuvels syn **grûntoan**
fynt.
Hossebossend **rydt** it de **gapjende** **weinspoaren** del
Nei de **griene** hypotenusa's fan 't **nôt** dat **rustket**.
As, **fierwei**, de twatalige **brêge** oer de **Severn**
Of, **no**, de Devilsbridge oer de **Towy**,
dy't mei **koele** fingers myn nôtbrune **boerefaam** har **boarsten**
opnimt,
Wylst tusken **krûsbeien** ferburgen **eagen** **strune**
nei de **stream** dy't ûntsprint op 'e **hichten** fan 'e **ikebeam**.
Triljen **tilt** it **hoarnfee**'.

There is very little regularity in line-length, either from the point of view of syllables, or that of stresses. Some of the lines, when defined by pauses, are even longer than they already are on the written page: in particular the second spoken line takes almost all of two written lines. At the same time, the lines do not correspond to syntactic constituency either; for

³ Nigel Fabb (p.c.) points out that it is possible that the dual pattern had a similar function also for Dylan Thomas: syllables were there for the written page and stresses for oral performance. It is clear that Thomas also wrote visual poetry at times.

instance the verb *fyt* from an embedded clause forms a line on its own and is therefore set apart from the rest of the embedded clause and the main clause that embeds it which are all together on the preceding line. Fabb (2013) pointed out that the enhancement of variability is an underlying principle of Dylan Thomas' performances: lines are made longer and shorter to create maximal tension. Something like this might be going on in Hettinga's performance as well. It is interesting that only three lines in the middle are performed in a way that is faithful to the regular written form – they are more or less 'at rest'. But this block is preceded and followed by fragments of wildly varying length. Next to a tendency for variation, one may see in this also some iconicity: the stanza describes a trip in a car on a track, amidst a rather baroque landscape.

5. Conclusion

There thus seem to be at least three independent dimensions of poetic organization of the text in Hettinga's poems: a syllable count, a stress count and an organization of the performance that seems rather built on principles of variation and iconicity. All of these organizational levels are clear and precise; the poet must have been aware of them. Together they account for at least some of the 'musical' impression that his poems make.

Still many aspects need to be investigated. One can wonder, for instance, whether stresses are really randomly distributed over the lines, or whether there is more organization to this aspect as well. In addition, the division in (16) is rather impressionistic and actually conflates several aspects of Hettinga's performance, like lengthening, inserting (micro)pauses, and pitch raising. It would be worthwhile to further distinguish these levels in order to arrive at a superior analysis of how his performance was structured.

References

- Fabb, Nigel. 2013. There is no psychological limit on the duration of metrical lines in performance: Against Turner and Pöppel. *International Journal of Literary Linguistics* 2.1:1-29.
- Fabb, Nigel. 2015. *What is poetry? Language and memory in the poems of the world*. Oxford: Oxford University Press.
- Fabb, Nigel, and Morris Halle. 2012. Dylan Thomas's meters. In: Esther Torrego (ed.), *Of Grammar, Words, and Verses. In honor of Carlos Piera*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 67-86.
- Gouvard, Jean-Michel. 2000. Le vers français en métrique générale. In: Michel Murat (ed.), *Le vers français, histoire, théorie, esthétique*, Paris: Champion. pp. 23-56.

- Halle, Morris, and Samuel Jay Keyser. 1971. *English stress. Its form, its growth, and its role in verse*. New York: Harper and Row.
- Hettinga, Tsjèbbe. 2017. *Het vaderpaard / It faderpaard. Alle gedichten* [collected poems in a bilingual Frisian/Dutch edition]. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Jager, Gert de. 1996. 'Het geheim van het sonnet. De Tachtigers en de aantrekkingskracht van een literaire vorm. *Nederlandse Letterkunde* 1, pp 341-354.
- Kazartsev, Evgeny. 2010. Versritme in de vroegmoderne tijd. *Neerlandistiek* 10.01. Available at <http://www.neerlandistiek.nl/archief/>.
- Kiparsky, Paul. 2010. Meter and performance. Talk presented at the LSA Metrics Symposium.
- Kossmann, Friedrich. 1963. Het noodlot van de Nederlandse alexandrijn. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, pp. 3-17.
- Nespor, Marina, Mohinish Shukla, and Jacques Mehler. 2011. Stress-timed vs. Syllable-timed languages. In: Marc van Oostendorp, Colin Ewen, Beth Hume and Keren Rice (eds.) *The Blackwell Companion to Phonology*. Oxford: Wiley-Blackwell., pp. 1147-1159
- Oppewal, Teake, Babs Gezelle Meerburg, Jelle Krol, Tineke J. Steenmeijer-Wielenga, Oebele Vries, Ph.H. Breuker, Harmen Wind, Jabik Veenbaas, Bouke Oldenhof and Jant van der Weg-Laverman. 2006. *Zolang de wind van de wolken waait. Geschiedenis van de Friese literatuur*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Thoms, Gary, and Stefano Versace. 2011. How does the mind do literary work? In: Marcus Callies, Wolfram R. Keller and Astrid Lohöfer (eds.) *Bi-Directionality in the Cognitive Sciences: Avenues, challenges, and limitations*. Amsterdam: John Benjamins, 91-113.
- Verwey, Albert. 1931. *Ritme en metrum*. Santpoort: C.A. Mees.

Editions

The Frisian lines have been taken from

Tsjèbbe Hettinga, 2017, *Het vaderpaard / It faderpaard. Alle gedichten* [collected poems in a bilingual Frisian/Dutch edition]. Amsterdam: De Bezige Bij.

(3) p. 314

(6) p. 320

(7) p. 310

The English translations by James Brockway have been taken from Tsjèbbe Hettinga, 1999, *Strange shores / Fjemde kusten*. [Ljouwert]: Frysk en Frij.

Marc van Oostendorp

- (3) p. 47
- (6) p. 51
- (7) p. 37

Wa't skriuwt dy bliuwt Jelle Brouwer en de politisearring fan de Fryske literatuer

Friduwih Riemersma

Summary

This pilot research aimed to discern various types of politicization in Frisian literature. My hypothesis was that Frisian literature has always been politicized, as a consequence of the Frisian struggle for cultural autonomy with which Frisian literature was connected. To identify the types of politicized authorship, a qualitative analysis has been performed on a random sample of forty texts of the writer, man of letters and politician Jelle Hindriks Brouwer. Four types of authorship emerged from the material, along the dimension form – content and the dimension harmony – controversy. The authorship involving harmony appeared very convincingly from the texts, often in the form of the expectation that Frisia is glorified. The authorship of harmony is interpreted as depoliticized authorship. As a result, the hypothesis cannot be affirmed. The implications for Frisian literature of its depoliticization are critically discussed.

Ynlieding

Politisearring fan literatuer is in saak dêr't de keunst likegoed as de wittenskip wat omhinne rint. It algemiene tinken by de skriuwers is dat hja wol bewust hearre te wêzen fan har wrâldske situaasje en de politike issues op de ien of oare manier eksplisyt meitsje moatte yn har wurk. Oan de oare kant soe keunst in heger wêzen en in gruttere taak hawwe as de politike realiteit te bekommertarierjen.¹

‘Is der sosjalistske Fryske keunst?’ freget Jelle Brouwer him ôf yn 1932. Syn antwurd is nee. Yn Troelstra syn poëzij soene dêrfan ‘de oanrinnen en soms ek it slagjen’ lizze, mar earst moatte wy ‘de foarm net foar it wêzen nimme’ en gjin literatuer mei sosjalistske eleminten skriuwe sûnder te ‘libje[n] út it sosjalisme, fûl en suver.’ En twad moat de ‘ferfrysing fan it sosjalistysk libben yn ús lân ... de mooglikheden skeppe.’² De klacht dat it iepenbiere libben, ynbegrepen, sa’t Brouwer konstatear-

1 Y. Grenier, ‘Milan Kundera on politics and the novel’, *History of Intellectual Culture* 6:1 (2006) <http://www.ucalgary.ca/hic/issues/vol6/3> [krigen 9 jannewaris 2017].
2 J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Soasialistske kinst yn Fryslân?’, *It Forbân* (1932), 79-80, 80.

ret, it sosjalistyske libben, in Nederlânsktalich libben is, is net nij. Opmerklik is, dat Brouwer wiist op it wêzen fan de skriuwer ferbûn mei de politike funksje fan literêr wûrk. Troelstra's wûrk moat 'mooglykheden skeppe'; it is sosjalistyske literatuer.

Foar de wittenskipper is it dûdlik dat kultuer net in *sui generis* is dat de minske stjoert. Minsken meitsje de kultuer. Dêrût folget dat it 'wa mei it sizze' ynherint is oan it bouwen fan kultuer. Dus alle kultuer is polityk—lykas dat jo sizze kinne dat al it skriuwen polityk is, is it net bewust dan wol ûnbewust—en it polityk wêzen seit neat. Oaren sizze dat alle etnisiiteit politike kultuer is, om't etnyske identiteit politisearre identiteit is.³ It beswier tsjin dy opstelling is dat dy it oprjochte gefoel fan de yndividu earne by te hearren oan 'e kant skoot. Kultuer soe méér wêze as strategy,⁴ dus ek in marjinalisearre kultuer is net perfoarst politisearre.

Mar al is kultuer gjin etnysk dogma, politike lieders kinne, bygelyks omreden fan kulturele emansipaasje, kultuer politisearje.⁵ De deputearre fan kultuer rikte yn 2015 de Gysbert Japicxpriis sa út: 'Sawol it wikseljende fertelperspektyf ... as de meinimmend-lange sinnen binne fan in ûn-Fryske ... alluere.'⁶ De oerheid sjocht taal wol en literatuer net as in drager fan de Fryske eigenheid dy't it beskermje moat.⁷ Mar literatuer is weardefol, sa seit deselde deputearre op in boekpresintaasje yn 2016, om't in moai boek de taal ûnderstipeit.⁸ Sadwaande is it skriuwen fan literatuer in aktiviteit mei in polityk karakter: de Fryske literatuer is politisearre.

-
- 3 Sjoch bygelyks F. Barth, 'Introduction', yn: F. Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries: The social organisation of culture difference* (London 1969) 9-38.
- 4 Hobsbawm en Ranger (1983) en Anderson (1983) geane foar it meastepart oan it yndividuele, yntrapsychyske aspekt foarby.
- 5 S. Wright, 'The politicization of "culture"', *Anthropology Today* 14:1 (1998) 7-15, 12.
- 6 S. Poepjes, 'Gysbert Japicxpriis 2015 voor e-bookroman', Taspraak útrikingking Gysbert Japicxpriis, Boalsert 10 oktober 2015 <http://www.fryslan.frl/15557/gysbert-japicxpriis-2015-voor-e-bookroman> [krigen 31 maart 2015]. Oars as dat Poepjes seit, komme dizze wurden net út advysrapport foar de Gysbert Japicxpriis; Poepjes hat it oardiel 'ûnfrysk' selsbetocht. Sjochsjueryrapport Gysbert Japicxpriis 2015 http://www.sirkwy.nl/cms/FC-Keditor/cstmFiles/wwwsirkwynl/pdf5_ynh_alg-nei-21-4-2013/gj_2015_advysrapport_frysk_definityf.pdf [krigen 31 maart 2016].
- 7 Provinsje Fryslân, *Mei elkenien, foar elkenien: Koâlysjeakkoart 2015-2019* (Provinsje Fryslân 2015) [pdf-bestân], 22-24. De provinsje is oan it fuortsterkjen fan de Fryske eigenheid bûn troch it bestjoersakkort mei de ryksoerheid, dy't op syn bar de Europeeske hânfêsten foar it beskermjen fan minderhedenkultueren neilibje moat.
- 8 S. Poepjes, Taspraak by boekpresintaasje yn Tresoar, Ljouwert, op 16 april 2016.

Dat is net ferwûnderlik. De Fryske literatuer ken gjin lange tradysje.⁹ De Fryske taal waard in sprekaal doe't yn de sechstjinde iuw it Frysk as juridyske en bestjoerlike taal ferlern gie. Frysk ûnderwiis dat makke, hat der feitlik nea west; Latyn wie de universiteitstaal, der wiene Latynske en Frânske skoallen en fan 1800 ôf Nederlânske. It artistike skriuwen barde, op it poëtyske oeuvre fan in inkeld dwerslizzer as Gysbert Japicx nei,¹⁰ yn it Latyn en letter yn it Nederlânsk. It earste Fryske wurdboek kaam yn 1872, dat hie meastal de betsutting derby yn it Latyn en gie mar oan "fear" ta—*pinna*.¹¹ Krekt yn de twadde helte fan de njoggentjinde iuw begûn der Frysktalige literatuer te ferskinen. Oer de faktoaren dy't de opkomst fan in eigen Fryske literatuer mooglik makken en fuortsterken, is noch ûndúdlikens by 't soad. In algemien erkende fisjy is lykwols dat de Fryske literatuer altyd mear of minder ferbûn west hat oan it stribjen nei bestjoerlike of kulturele autonomy. De Fryske literatuer hat altyd politisearre west. De fraach is hokker typen fan politisearring jo yn it Fryske literêre fjild ûndeskiede kinne.

Eftergrûn

De nauwe bân tusken polityk en literatuer is geregeldwei ûnderwerp fan stúdzje. Mar, al is de saneamde Fryske twaspalt sprekwurdlik¹²—tusken wat de literatuer foar *dy* betsjut en watso foar de Fryske literatuer betsjutte kinst—de politisearring fan de Fryske literatuer is net systematisch ûndersocht. Myn doel is de typen fan politisearring op te spoaren, troch tekstanalyse, nammentlik troch út harren tekst de posysjes dy't de auteurs ynnimme yn it literêre fjild oan te wizen.¹³ As kasus tsjinnet Jelle Brouwer. Fan syn HBS-jierren ôf, om 1915 hinne, oant syn dea yn 1980, dus sa'n 65 jier lang, yn in tiidrek dat de Fryske kultuer sterk yn beweging wie, hat Brouwer as auteur, skôger, sosjalist en letterewitten-

-
- 9 J.H. Brouwer, *Jan Jansz. Starter* (Assen 1940) 16.
- 10 En yn de achttjinde iuw Jan en Simen Althuysen, Johannes Hylarides, Foeke Sjoerds, D. Simonides en Durk Lenige, mar in soad is it net. It hânboek foar de Fryske literatuer *Zolang de wind van de wolken waait* neamt inkeld Jan Althuysen ienris, as de oanfoller fan de missende psalmoersettingen fan Gysbert Japicx, dus net as kreatyf skriuwer. (J. Krol, 'In de vaart der volkeren: Van 1915 tot en met 1945', yn: T. Oppewal et al. (red), *Zolang de wind van de wolken waait* (Ljouwert 2006) 93-130, 122.)
- 11 Joast Hiddes Halbertsma syn *Lexicon Frisicum*. A. Dykstra, *J.H. Halbertsma als lexicograaf. Studies over het Lexicon Frisicum (1872)* (Ljouwert 2011).
- 12 P., 'Fryske saken', *Leeuwarder Courant*, 17 july 1948, 5. 'It ynderlik bestean fan party Friezen wurd faek fan in libbenslange twaspjalt toskuord.'
- 13 Kwalitative tekstanalyse. W.L. Benoit, 'Content analysis in political communication', yn: E.P. Bucy en R.L. Holbert (red.), *The sourcebook for political communication research: Methods, measures, and analytical techniques* (New York / Londen 2013) 268-279, 271.

skipper teksten produsearre. Teksten ferwize nei de auteur en syn sosjale rol.¹⁴ Dêrneist nimme wy oan dat politike posysjes ferbûn binne mei de auteur syn begryp fan syn eigen wûrk, en dat der in relaasje is tusken dat begryp en de foarm fan de politisearring.¹⁵ Bygelyks portrettetearje de romans fan James Joyce, en it is goed mooglik dat Brouwer it wist, in auteur dy't him fan de polityk fan syn naasje losmeitsje moat¹⁶ en yn ballingskip gean.¹⁷ Wat ik hoopje te finen, is wêrom't Fryske auteurs dat yn it algemien net dogge—al kundigje guon it alle dagen oan.

Metode

Kwalitative ynhâldsanalyze is geskikt foar de stúdzje fan massakommunikasje, dus de analyze fan sinjalen en berjochten. Kwalitative ynhâldsanalyze is it meitsjen fan ôfleidingen út de tekst(en) troch de wei fan objektive en systematyske identifikaasje fan spesifisearre karakteristiken fan it boadskip.¹⁸ Ut de fariearre tekstuele data, krigen fan ien kasus, binne ynduktyf kategoryen ûntwikkele, sadat ynsjoch wûn is yn de politisearring fan de literatuer neffens dy kasus, Jelle Brouwer, en tagelyk in model boud waard fan de ûnderlizzende ideeën en prosessen dy't út de rûge gegevens nei foaren komme. Dêrby is de konstant komparative metoade fan Glaser en Strauss (1967) brûkt, dy ferklearret hoe en wêrom't it bestudearre sosjale ferskynsel 'wurket'.¹⁹

De stekproef is in blyn nommen rige²⁰ út de noch beskikbere, troch Brouwer as solist en net as ko-auteur skreaune, publike literêre teksten en teksten oer literatuer dy't 'De bibliografy fan Jelle Hindriks Brouwer

-
- 14 M. Foucault, 'What is an author?', yn: D. Bouchard (red.) *Language, counter-memory, practice: Selected essays and interviews by Michel Foucault* (Ithaca, NY 1977) 113-138, 115.
- 15 C. Morón Arroyo, *The humanities in the age of technology* (Washington 2002) 158.
- 16 As de Ierske haadpersoan derfan beskuldige wurdt dat er in 'West Briton' is, om't se syn bydragen oan in tydskrift sjogge as Britsk-sympatyk, anderet er: 'literature [is] above politics.' J. Joyce, 'The dead', yn: J. Joyce, *Dubliners* (Londen / Toronto / Sidney / New York 1981) 170.
- 17 J. Joyce, *A portrait of the artist as a young man* (New York 1916). Haadpersoan, alter ego en protret fan de auteur Stephen Dedalus seit: 'This race and this country and this life produced me .... I shall express myself as I am.' (237) 'I can, using for my defence the only arms I allow myself to use--silence, exile, and cunning.' (291)
- 18 Ole R. Holsti, *Content analysis for the social sciences and humanities* (Reading, MA 1969) 14.
- 19 B.G. Glaser en A.L. Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research* (New York 1967) 28-52; M.Q. Patton, *Qualitative research and evaluation methods* (Thousand Oaks, CA 2002) 453-454.
- 20 Brûkt is de Random Integer Set Generator, 2009-2016 <https://www.random.org/integer-sets>.

(1900-1981)' omfettet.²¹ Selektearre binne 41 teksten, dêr't ien net mear fan beskikber is. Mei-inoar binne 40 kodearienheden analysearre en dêrûnder 19 primêre en 11 sekondêre wurken. Dat de grutte fan de kodearienheden útinoar rint, fan 50 wurden oant 150 siden, makket net út, want út de teksten binne de segminten helle dy't betsjuttingssienheden befetsje, om dy tekstsegminten oan in (betsjuttingssolle) kategory ta te wizen.²²

Prosedueres

De ynhâld wie net manifest, mar lei yn latinte patroanen. Dêrom ferrûn de analyzeproseduere yn fazen.²³ Earst binne de teksten iepen kodearre, troch wurden út de teksten te markearjen dy't kaaigedachten oer de skriuwersrol liken te fangen.²⁴ Om't út dy begjinanalyze it konsept 'tsjinstberens', nei foaren kaam, oantsjuttingen fan de dichter as moreel rolmodel en in sosjo-etske taak dy't men hjoed *sage writing* neame soe, is opnij kodearre mei help fan cues.²⁵ De basis dêrfoar foarme de histoaryske konseptualisearring fan skriuwerskip. Yn de achttjinde iuw wordt literêre kultuer hieltyd mear yn ferbân brocht mei in elitemoraliteit en der komt in nije opfetting fan skriuwerskip, as it kreatyf foarmjen fan de sosjale moraal.²⁶ De autoriteit yn de literêre sfear berêst no op erkenning en prestiizje.²⁷ Yn de teksten fan Brouwer haw ik dêrom socht nei

-
- 21 'De bibliografy fan Jelle Hindriks Brouwer (1900-1981)', Opmakke fan M.K. Scholten en Bauke van der Veen yn oparbeidzjen mei Teake Hoekema, *Us Wurk* [jierbondel] (1982), 30/130-84/184.
- 22 D.R. Thomas, 'A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data', *American Journal of Evaluation* 27:2 (2006) 237-246, 241.
- 23 S. Elo et al., 'Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness', *SAGE Open* 4:1 (2014) 1-10 <http://sgo.sagepub.com/content/4/1/2158244014522633.full.print> [krigen 10 augustus 2016].
- 24 H.-F. Hsieh en S.E. Shannon, 'Three approaches to qualitative content analysis', *Qualitative Health Research* 15:9 (2005) 1277-1288, 1279.
- 25 P. Mayring, *Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution* (Klagenfurt 2014) <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173> [krigen 11 augustus 2016], 79-80; C.E. Carroll, 'Content Analysis', yn: C.E. Carroll (red.), *The SAGE encyclopedia of corporate reputation* (Thousand Oaks, CA 2016) 156-159, 156-157; sjoch ek M.Q. Patton, *Qualitative research and evaluation methods* (Thousand Oaks, CA 2002), 454.
- 26 B.M. Benedict, 'Readers, writers, reviewers, and the professionalization of literature', yn: T. Keymer en J. Mee (red.), *The Cambridge companion to English literature, 1740-1830* (Cambridge 2004) 3-23, 16.
- 27 P. Bourdieu, *In other words* (Stanford, CA 1990) 22; sjoch ek P.-J. Proudhon, *Du principe de l'art et de sa destination sociale* (Parys 1865) 1-15.

yndikatoaren fan it morele fûnemint, dat de politike fisyl ynformearret,²⁸ en fan de boarne fan de erkenningsposysje. It giet net om in deduktive oanpak fan in a priori model út of oan de hân fan in foardefiniearre rige aspekten. Iterative foartesten fan lytse poarsjes materiaal lieten dizze fariabelen sjen as wichtich: moraal fan trou, earlikens, suverens of yndividualisme, kondysjes foar skriuwerskip lykas ‘talint’, kennis en feardichheden, oare foarmen fan prestiizje of sosjale ferwachting en ferplichting lykas hege produksje of maatskiplike ferantwurdlikens, en oft it auteurskip nei foaren brocht wurdt as in yndividueel of relasjoneel ding.

In foarbyld fan it kodearjen fan de tekst op de fariabele fan ‘opfetting fan skriuwerskip as yndividueel of as relasjoneel’ is sa. Foar it ûnderskied is útgien fan de oanname dat skriuwerskip foar de skriuwer of it wark net altyd like tagonklike teksten opsmyt, wylst skriuwerskip dat rjochte is op de oaren, oftewol in pragmatyske poëтика—it kombinearjen fan foarm en hanneling—ynhâldt, dat jo wat berikke wolle mei jo wark. Dat moat dêrom in grut publyk oansprekken en bydrage oan it literêre dekoarum, it mei manièristysk wêze mar nea ekstravagant, it moat yntellektueel te oersjen wêze, it moat alle mooglike ekstremen behearskje ta echtheid en normaalheid, frjemheid of dreechheid moatte omset wurde yn bekendheid en helderheid en gearhing moat op it plak komme fan paradoks.²⁹ It Leninisme stjoerde de keunst, dy ferkennend en sykjend west hie, werom nei tradisjonele, bravere foarmen dy’t begryplik wiene foar elkenien, op realistyske wize deistige sênes ferbylden en de partijdoelen ûnderstipen. Koartsein, foar relasjoneel skriuwerskip moat nonfiksje likegoed as poëzij de offisjele regels folgje fan gewoante, semantyk, nuchterheid en realisme.

De proseduere foar de oare fariabelen wie mear yntuityf. Sa ferwiist ‘Mar och, myn herte jage nea / Sa fûl as no, en sjoch / It is fen waerme wûnen rea’³⁰ nei it moreel fûnemint fan earlikens; yn de folgjende fersrigel motivearret it ûnrjocht de lyryske ik ta hoekhâlden. In foarm fan sosjale ferwachting is bygelyks dat de skriuwer eksintryk is of him just net antymaatskiplik opstelt; dat is faak út de tekst ôf te lieden. Nei it kodearjen fan de teksten wie de twadde faze it skeppen fan de kategoryen. De tredde faze wie it aksiaal kodearjen ta nominale kearnkategoryen.³¹

-
- 28 J. Haidt en C. Joseph, ‘Intuitive ethics: how innately prepared intuitions generate culturally variable virtues’, *Daedalus* 133:4 (2004) 55–66, 65 et passim <https://dx.doi.org/10.1162/0011526042365555> [kriegen 11 augustus 2016].
- 29 Sjoch M.H. Abrams, *The mirror and the lamp* (London 1971) 14-21.
- 30 L. Feenstra [J.H. Brouwer], ‘Langstme nei rêtst’, *It Heitelân* 1 (1919) 268.
- 31 D.B. Baarda et al., *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uit-*

Ek koe ferkennend (manueel) de relative frekwijsje op de diminsjes fêststeld wurde.³² De kearnkategoryen binne yn in matriks formulearre, dat, útsein it foarkommen fan in kategory, ek ynformaasje jout oer de posysje fan dy kategory, dus oer it plak fan in type fan politisearring fan de literatuer.

It nivo fan ynterpretaasje en ekstrapolaasje fan de resultaten is oan de iene kant beheind ta wat de data talitte; oan de oare kant is it mooglik om trends te sjen dy't folle gruttere ynsjoggen oanwize.³³ As bygelyks it tema 'skientme' faak foarkomt, dan kinne jo foarsichtich ekstrapolearje dat de wearde fan in depolitiseerde estetyk ek bûten de selektearre wurken fan Jelle Brouwer ûnderskreaun waard, dus yn syn hiele literâre fjild. Op sa'n wize liedt de ynhâldsanalyze ta in model fan de politisearring fan 'e Fryske literatuer.

Befiningen

Guon kategoryen fan skriuwerskip lieten har dûdlik sjen yn it materiaal fan Brouwer. Sa is de kearn fan it type bodder de ynset fan de skriuwer, dy't net sasear belangreas is as wol inisjatyf- en humorreas, mei benammen in evangelyske taak: 'My ropt de striid en 't is my lok en nocht / To bodzjen oant de jûn.'³⁴ Ek bleaune in pear typen, bekend út de literatuerskiednis, dûdlik ôfwêzich, bygelyks de dissidint en it sjeny. Net-eksepsjonele skriuwerstypen wiene sterk yn 'e meerderheid; fan de skriuwer waard trochgeans net ferwachte dat er in radikale fernijer wie: 'Zij [de Fryske literatuer] zou wat meer durf, wat meer élan kunnen verdragen, een grotere intensiviteit in proportie met de ontwikkelingen onzer dagen, nog wat meer diepte en suggestieve verbeeldingskracht, nog wat minder conventionalisme.'³⁵ Faak kaam út de teksten de ferwachting fan skriuwerskip nei foaren, dat it wûrk karakter jout oan it lân en syn bewenners, súnder dat de estetyske faktor fan belang is. Like faak die in ferwachting bliken fan 'suver' estetysk, idealistysk, weardich wûrk mei in stereotyp en unifoarm byld fan lyrysk ik en natuer.

voeren van kwalitatief onderzoek, ze hielendal oanpaste printinge (Groningen / Houten 2009) 314-338; T.A. van Dijk, *Macrostructures* (Hillsdale, NJ 1980) 280-281.

³² W.L. Benoit, 'Content analysis in political communication', yn: E.P. Bucy en R.L. Holbert (red.), *The sourcebook for political communication research: Methods, measures, and analytical techniques* (New York / Londen 2013) 268-279, 271.

³³ B.G. Glaser en A.L. Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research* (New York 1967) 1-6, 21-43.

³⁴ J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Nei klearder kimen II, XII, XV, XVII, XVIII', *Frisia* 5 (1921) 21-23, XVII, 23.

³⁵ 'Prof. Brouwer sprak over de Friese literatuer', *Leeuwarder Courant*, 15 febrewaris 1954, 5.

Sentimint—‘Mar jouns op hûs ta heart er jonges sjongen, / Oer-âlde sang, en jowt him wiis tofrede’³⁶—en libbensechtens, i.e. imitaasje, net realisme, en goede smaak tekenen har klear ôf as betingsten foar in type fan skriuwerskip. Dat it om betingsten gie, die bygelyks blikken út dit sterk normearjende fragmint, as woe Brouwer de dichter better—modern—dichtsjen leare: “Tammenga brûkt yn syn gedicht de wirden “pinsiele” ... , “tekenje” ... en “fyn beitele” ... en men soe se as karaktersearring fan syn eigen wurk nimme wolle as men net bang wie, dat dy foar ús al te folle in rest, in stilstean betsjutte.”³⁷ It jaan fan in ideaalbyld fan—faak de Fryske—natuer en minske is in ferwachting fan skriuwerskip dy’t sterk nei foaren kaam: “[D]e feiten ... springt er soms mar rûch mei om, hy gliidt ek wol wat lichtjes hinne oer de perioaden, der’t er leafst net al te folle mear oan tinkt; mar dit boek libbete, men sjocht der de man út oprizen, sa skerp en klear, it hoecht net oars.”³⁸ Mei-inoar lieten har fiif patroanen oanwize. Neist ‘kearn fan it skriuwerskip’ wiene dat moraal fan trou/rolmodel, oarder/suverens, foarútgong of yndividualisme; skriuwerskip wol of net foar it publyk; dekoratyf of provokatyf skriuwerskip; en oertsjûgingswize, patos, ethos of logos. It logysk bondeljen fan de skriuwerstypen neffens dy patroanen, sadat de typen inoar útsletten likegoed as sùnder oerlaap opinoar oansletten, joech dizze typology.

- Funksjonaris

Noarm, dekoratyf, evangelysk, ‘krekt echt’, ethos, modelbyld fan lân & bewenners:

‘Pleitet in dichter dan dochs it bêste foar lân en folk, as er neat oars docht as eigen moed te uterjen, sùnder opsetsin.’³⁹

‘Hij heeft niet getracht naar wat men hoog acht in ’t rijmen ... dit doel acht hij bereikt als het stuk de toeschouwers vermaakt heeft.’⁴⁰

‘[I]ntegendeel sluit hij zich in het amoureuze lied, in het bruiloftsgedicht, aan bij een reeds bestaande traditie.’⁴¹

- Publisist

Provokatyf, *tsjin* it publyk, realistysk byld, ynhâld, transformaasje, patos:

36 J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘De staech’, *De Holder* 2 (1927) 74.

37 J.H. Brouwer, ‘By in fers („It hart“ fan D.A. Tamminga)’, *Algemien Frysk Jongereinblêd* 4:20 (1943) 1.

38 B./J.H.B./J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Nije boeken’, *It Heitelân* 27 (1949) 276.

39 J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Jan Eisenga as Frysk skriuwer’, yn: J. Eisinga, *Jan Eisenga, strider en dichter, in bondel poëzij en proaza* (Drachten 1948) 5-8, 7.

40 J.H. Brouwer, *Jan Jansz Starter* (Assen 1940), 82.

41 Id., 17.

‘Wa eigen taal en folk ferret, / Dy is de wiere Jakob net.’⁴²

‘Wy kinn’ dat âlde lûd net mear ferneare.’⁴³

‘Us tiid ... de segekarre / Swaait stadich om op heallewei. // Hitler en Mussolini, Spanje / Kûgels yn Alexanders hert’.⁴⁴

- Pionier

Styl, autotelysk/sels, ôfwikende ferbylding, tentatyf, foarby de status-quo:
‘Al lêzend en foar mysels ferklearjend kaam ik wat langer wat mear ta de oertsjûging...’⁴⁵

‘Elts fers moat foar him in eksperiment west hawwe.’⁴⁶

‘Hij heeft ook heel wat vertaald: van Heliand tot P.C. Boutens, Rilke en Emily Dickinson; de keuze is juist voor deze dichter merkwaardig.’⁴⁷

- Esteet

Foarm, oarder, beskaving, logos, ideaalbyld fan minskdom, yn ’t moed taaste:

‘Yn prachtich lykwicht fan de balansearjende sinnen ... ek ritmisk is alles treflik.’⁴⁸

‘O ús genietsjen wie sa hearlik ljocht, / Us wille wûnder swiid, ús ljeafde rein.’⁴⁹

‘... de ontroering van de dichter, die weerklinkt in de diepe toon van de dichter.’⁵⁰

Sichtber waard doe dat de skriuwerstypen ferdield binne oer twa di-minsjes, foarm-ynhâld en harmony-kontroverze.

De twa ûnderskieden aspekten fan in literêre tekst binne foarm en ynhâld. Foarm is de sichtbere, ‘hearbere’ gearstalling, berikt troch structuer, brûkte middels binne taal en benammen styl. Ynhâld is wat feitlik ôfbylde is, dus de essinsje en de betsutting dy’t wy út it wurk helje. De ynhâld komt fan de werklikheid, in oproppen werklikheid of beskreaune aktualiteit, de universele werklikheid fan it minsklik wêzen, in konkre-

-
- 42 J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Noch in sankje ta beslút’, *It Heitelân* 18 (1936) 101.
43 J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘De mienskip ropt’, *Drachtster Krante* [Dragtster Courant], 10 july 1945, 1.
44 J. [J.H. Brouwer], ‘Us tiid’, *It Forbân* 3 (1934) 97.
45 J.H. Brouwer, ‘Ynlieding’, yn: J. Hansen en J.H. Brouwer, *Frucht fan toarre groun. Fersen fan Johannes Hansen (1854-1877)* (Drachten 1960) 7-9, 8.
46 Ibid.
47 J.H. Brouwer, ‘Obe Postma’, yn: J.J.M. Aerts et al. (red.), *Moderne encyclopedie der wereldliteratuur* 7 Por-Schaw (Gent 1972) 14-15, 15.
48 Brouwer, ‘By in fers’.
49 fen U.I.F.F. [J.H. Brouwer], ‘Sonnet’ (Wâldblomkes II), *Sljucht en Rjucht* 22 (1918) 295-296.
50 Brouwer, *Jan Jansz Starter*, 46.

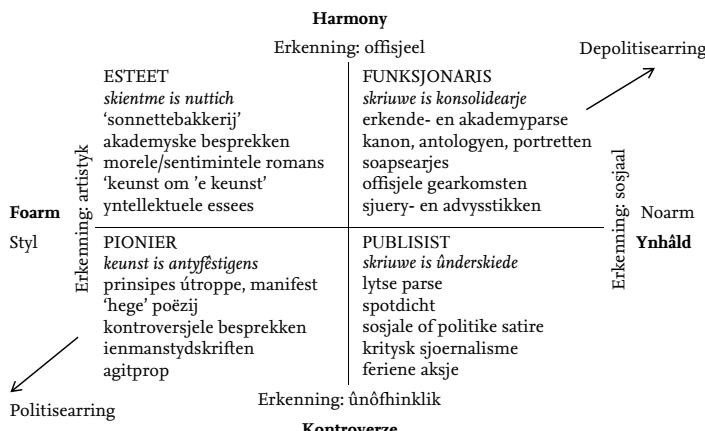
tenien fan 'e minsklike kondysje, in teoretyskenenien of ien ûntliend aan oerlevering of aan de kollektive ferbylding fan in beskate groep, beide op har bar ynspirearre troch de werklikheid. Foarm en ynhâld stean net yn kontrast; in literêr wurk hat altyd ferlet fan foarm én ynhâld. Mar de polariteit tusken skriuwerstypen ûntstiet troch de bân fan de ynhâld mei de werklikheid, hoe algemien of idealisearre dy ek ôfbylde wurdt. Want de bân mei de werklikheid makket dat elke skriuwer, likefolle syn eigen lot en posysje, te meitsjen hat mei it moreel gebod om him as skriuwer te ferhâlden ta de ymperfekte wrâld. De iene auteur sjocht syn eksistinsjele wearde as skriuwer yn in gruttere ferplichting ta syn artistike fisys, dy't omfetsje dat it kreative hanneljen suver is; de oare yn in gruttere ferplichting ta syn sosjale fisys, dêr't de skriuwer yn oanspraaklik steld wurdt.⁵¹ Dy oanspraaklikheid is lykwols rjochte op it hjir en no; it is de suvere artistisiteit, dy't—al hoe't de keunst ek yn 'e hoeke fan neutraal en frivoal set wurdt—altyd ferfrissele is mei prosessen fan oerhearsking en emansipaasje, om't it it sichtbere fan it ûnsichtbere ôfbeakenet, it tinkbere fan it ûntinkbere en it mooglike fan it ûnmooglike.⁵² Koartsein: ynhâld is, mar foarm siked.

De skriuwerstypen op de diminsje harmony-kontroverze kontrastearje wol. Oan de iene kant stiet it skriuwen yn tsjinst fan in fêstige lichem of ideaal; oan de oare kant it vrij bliuwen fan de artistike dogma's en sosjale machtsfoarming dy't organisearring mei him meibringt, sadat dit skriuwerstype sels in fokus fan kontroverze wurdt.⁵³ Skriuwers aan de kontroverzekant sjogge har eksistinsje as keunstner yn 'e ferplichting om artistyk ôfsidich te bliuwen yn it belang fan de rebelly tsjin fêstigens, sadat hja 'dienstbetoon aan het eigen volk soms als hinderlijke belasting voelen en als hun eigenlijke taak niets dan het scheppen van schoonheid uitroepen.'⁵⁴ It skriuwerstype aan de harmonykant fan 'e dichotomy sjocht syn eksistinsje as skriuwer yn de plicht om gjin ûnderskied te meitsjen: 'Hy [de dichter] hat as sadanich syn beskieden, mar likegoed weardefol plak; ... hja foarmje mei-inoar de brede ûnderstream.'⁵⁵

-
- 51 N. Gordimer, 'The essential gesture: Writers and responsibility' [The Tanner Lectures on Human Values, jûn op de The University of Michigan, 12 oktober 1984], yn: N. Gordimer, S. Clingman (red), *The essential gesture: Writing, politics and places* (New York 1988) 285-286, 290.
- 52 J. Rancière, *The politics of aesthetics: The distribution of the sensible* (Londen / New York 2011) 19.
- 53 Sjoch V. Nabokov, 'Russian writers, censors, and readers', yn: V. Nabokov, *Lectures on Russian literature* (New York 1981) 12-17, 13-14.
- 54 'Prof. Brouwer sprak over de Friese literatuur'.
- 55 J.H.B., 'Jan Eisenga as Frysk skriuwer', 8.

Troch dizze twa diminsjes te krusen, ûntstean fjouwer kategoryen (sjoch figuer 1).

Figuer 1. Skriuwerskipstypology op de diminsjes foarm-ynhâld en harmony-kontroverze.

Diskusje

De typen fan politisearring fan de literatuer krigen stal troch de fjouwer skriuwerstypen. It analysearre materiaal liet sjen dat ien yndividuele skriuwer, Jelle Brouwer, ferskillende typen wêze koe; de beskreaune typen binne ideaaltypen. De teksten suggerearren sterk—al foel dat aspekt bûten dit úndersyk—that de yndividu Brouwer oanienwei de ekspresjeteory fan keunst oanhong. Dy teory, dy't yn de njoggentjinde iuw opkaam, de imitaasjeteory fuortdrukte en no kanonyk is, hâldt yn dat it kreative proses selsekspresje is. De essinsje fan keunst is it útdrukken fan autentikeemoasjes, dy't op de ien of oare manier yn it wurk komme en dan by it publyk as dat it wurk besjocht, beharket of lêst. Dat past it skriuwerstype 'romantikus', dat lykwols opgien is yn it type Funksjonaris. Want, wylst artistike vrijheid in *sine qua non* foar it kreative proses fan selsekspresje wêze soe, like dat proses by Brouwer net sa frij. 'It op- en deljen fan 'e stimmingen út de tiid fan jongfeintelok en -lijen komt yn ferskaat fan fers ta utering ... foarm en geast meie net botte orizjineel wêze, [de dichter] behearsket ien en oar dochs wol tige en bliuwt folslein yn styl.'⁵⁶ Brouwers opfetting únderstipet de teoretyiske

56 Brouwer, 'Ynlleding', 9.

krityk út de jierren 1950-60 op de ekspresjeteory: orizjinaliteit is net in betingst foar keunst en foar oarspronklikens—wat oars meitsje—is mar in spoar fan vrijheid nedich.⁵⁷ ‘Yn styl bliuwe’ is fan beskiedend belang; net artistike vrijheid dy’t in polityk aspekt hat. De ideaaltypen makken no it ferlykjen fan dy polityk mooglik.

Polityk is in foarm fan aksje fan minsken mei-inoar, dy’t de oarder, ynklusyf it wulkjen fan it offisjele part fan wat wy gewoanlik de polityk neame—burokrasy, parlemint en hôven—tsjinwurket, mislearje lit en ôfbrekt.⁵⁸ *Depoliticise* betsjut weihelje út ‘e politike aktiviteit of ynfloed.⁵⁹ ‘Depolitisearjen is de âldste taak fan polityk, de taak dy’t syn ferfolling berikt op ‘e doarpel fan syn ôfrin, syn perfeksje op ‘e râne fan de ôfgrûn,’ seit Rancière.⁶⁰ De ‘paradoksale essinsje’ fan polityk is dat it himsels tagelyk beëvensearret en, oan ‘e ein fan ‘e ideology en it begjin fan it konsolidearjen, útskeakellet; it is ‘de winsk om wierlik politike dingen te dwaan ... en de winsk om in ein oan polityk te meitsjen, der neat mear oer te hearren.’⁶¹ De twa fûnemintele, tsjinoerstelde foarmen fan polityk, depolitisearje en (re)politisearje, binne neat oars as in formulearring fan de oerâlde politike dichotomyen fan konsensus en ‘dissensus’, oarder en vrijheid, harmony en kontroverze en foarm en ynhâld.

Depolitisearring krijt syn beslach yn trije foarmen: delegearjen fan kwestjes út de politike beslúftoarming nei (kwasy)publike lichems, privatisearjen, sadat kwestjes in saak fan konsumintekar wurde, en naturalisearjen fan kwestjes as ‘lot’ of ‘needsaak’.⁶² Repolitisearring, troch spontane aksje, iepenbier oerlis en úteinlik polityk debat, makket dêr wer in ein oan.⁶³ Mar salang’t de wyn fan Tresoar út waait is it yn Fryslân noch net safier. Der is in ferskil tusken in *opstelde*, dus bestjoerde, romte fan estetyk, en in *libbe* estetyk, dus de fenomenologyske ûnderfining dêrfan, yn in mienskip.⁶⁴ ‘Mei myn ferbaarnde hân

-
- 57 De bekendste útinoarsettingen fan de swakten fan de teory binne te finen yn Vincent Tomas (1962) en John Hospers (1956, 1959). Sjoch foar in oersjoch H.A. Khatchadourian, *Music, film, & art* (Eugene, OR 2010) 191-192; H.A. Khatchadourian, ‘The expression theory of art: A critical evaluation’, *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 23:3 (1965) 335-352.
- 58 J. Rancière, *Disagreement: Politics and philosophy* (Minneapolis / London 1999) 29-42.
- 59 ‘Depolitice,’ Def.1, OxfordDictionaries.com, Oxford Dictionaries, 2016 <http://www.oxforddictionaries.com/us/define/american_english/depoliticize> [krigen 10 augustus 2016]. ‘Depolitisearje’ stiet net yn it Frysk wurdboek.
- 60 J. Rancière, *On the shores of politics* (Londen 1995) 19.
- 61 Idem, 11-12.
- 62 C. Hay, *Why we hate politics* (Cambridge [ensf.] 2007) 80-87.
- 63 Idem.
- 64 H. Lefebvre, *The production of space* [1974] (Oxford, UK / Cambridge MA 1991) 53.

haw ik no it rjocht om ... oer de aard fan it fjoer te skriuwen,' skreau Flaubert.⁶⁵ In utering fan it type Pionier giet: '[H]ja beseft, dat dizze warden ... libbene wierheid drage, mear te betsjutten hawwe as hokker keunstige redenearring oars.'⁶⁶ Situearre ynsjoch, foarme troch eigen begryp en direkte ûnderfining, ûntsnaapt oan keunstdefinysjes dy't keunst neutralisearje, himmelje, oersimplifisearje en depolitisearje; it repolitisearret, it ferbynt represintaasje oan transformaasje. Styl is in ûnderskiedende hanneling, mar foarm rekket yn in sosjaal fermidden gauris foarskreaun, it wurdt formalisme. Keunst om 'e keunst is dêrom gjin politisearre skriuwerskip; it is ferbûn oan smaak.⁶⁷ As oan de oare kant 'beweging' ynfolle wurdt mei *ynhâld* en mei mar smelle estetyske termen of, slimmer, as de polityk fan de keunst allinne mar op it aljemint komt as de subjektiviteit fan de skriuwer oan 'e oarder is, rekket it skriuwerskip fierder depolitisearre. In opmerklik foarbyld dêrfan is de resinte *regard médical* nei Gysbert Japicx,⁶⁸ in klinyske blik dy't, sa't Foucault sjen lit, de minske syn identiteit ôfskrijt en syn stim út de politike sfear strykt: Japicx wie net dissidint, mar inkeld in medysk gefal.⁶⁹

Wat de opmerklike befiningen oangiet, de frekwinsjes binne net teld, want dizze analyze rjochte him net op kwantificaasje fan data, mar Fryslân romjen kaam prominint nei foaren: '[D]e hearlikheid fan loft en lân, it soeiende gers, de driuwende wolk, it striken en strûzen fan de wyn, it rûzjen fan de bosken, foar alles wat Fryslân syn bern te bieden hat.'⁷⁰ Fan bylden fan identiteit en mienskip wurdt in krityske yntinsje meastal net begrepen; faak definiearje se de hofstyl dêr't de politike funksje is om it idee fan kultuer oan te passen oan de idealisearre fisys fan de oerheid en it ûnder de noarm te bringen.⁷¹ Ek foel op dat in soad tekst yn de kategoryen 'betigst foar skriuwerskip - yn it moed taasten' en '- libbensechtens' paste. Fan lêzer likegoed as skriuwer like

-
- 65 A. Thibaudet, *Gustave Flaubert* [1922] (Parys: Gallimard, 1935) 86.
- 66 J.H. Brouwer, *Dominé. In forhael* (Hurdegaryp 1933), 23.
- 67 W. Benjamin, *Charles Baudelaire: A lyric poet in the era of high capitalism* (Londen 1983) 66. Neffens Bourdieu (1979/1984, 250, 260-317) reprodusearret smaak de sosjale struktueren.
- 68 Sjoch H. de Jong, *Een psychoanalytische studie van poëzie: Geillustreerd aan de Friesche Tjerne van Gysbert Japicx* (proefschrift, Tilburg University, Gorredijk 2015) 59.
- 69 M. Foucault, *Naissance de la clinique: Une archéologie du regard médical* [1963] <http://psycha.ru/fr/foucault/1963/naissance_clinique.html> [krigen 10 augustus 2016].
- 70 J.H.B., 'Jan Eisenga as Frysk skriuwer', 7.
- 71 A. Debeljak, *The hidden handshake: National identity and Europe in the post-communist world* (Lanham / Boulder / New York / Toronto / Oxford 2004) 31-34.

in ‘echte’ ûnderfining ferwachte te wurden: ‘Men krijt de yndruk dat er der net altyd by wie, doe’t er de fersen skreau; hat er yn de jachtsjende auto wol safolle sjoen?’⁷² Foar de ynterpretaasje fan dy befining is de betingst fan publyksreaksje as útgongspunt nommen, dy’t hearde by de oanbelangjende kategoryen. Literatuer tsjinnet yn de pragmatyske estetyk in funksje en wurdt opfette yn termen fan effekt op it publyk en doelen, lykas mienskiplike ûnderfiningen. Dy opfetting lit net ta dat keunst himsels apart set fan it deistich libben en him lossnijdt fan syn woartels yn ‘e kultuer en de minsklike natuer’.⁷³ ‘In roman wurdt der op himsels net better fan as dy ... oer in frjemd lân en oer moderne kommunikaasjemiddels giet. [De dichter] hoecht him wier net te skamjen foar syn “hoesbakken” poëzij, “natuurgedichten”’.⁷⁴ Mar libbensechte keunst is altyd ferbûn oan hegemony en jild. Libbensechte keunst is wurk ûntdien fan syn sykjen nei ferskil en kontradiksje, mei oare wurden ûntdien fan wat it keunst makket; it is wurk dat him konformearre hat aan de keunstnoarm en om dy reden ‘wiere keunst’ neamd wurdt. De jildwearde fan keunst hâldt de neoliberalen myte yn stân, dat keunst goed is foar ús sosjale sûnens.⁷⁵ Dêrby is keunst as ropping, dus it idee dat de skriuwer in spirituele oprop ûntfangt om syn paad te folgjen—‘De stille plicht is my in tear gedicht’⁷⁶—te sjen as ûnútsprutsen kultuerbelied.⁷⁷ De skriuwerij is depolitisearre troch him ‘roppen’, dat wol sizze ‘lot’ te meitsjen en it paad rint nei ‘wiere keunst’. It is dus gjin wûnder dat libbensechte keunst gauris ûnderdiel is fan kulturele eveneminten: By the community, for the community: *OMG it looks just like a real donut.*

Konklúzjes

Om de politisearring fan de Fryske literatuer te beskriuwen haw ik in soarte fan ‘pilot test’ útfierd, dêr’t ik in bline stekproef foar nommen haw fan wurken fan de skriuwer, wittenskipper en bestjoerde Jelle Brouwer (n=40). Yn dat materiaal haw ik besjoen hokker skriuwerstypen (rollen,

-
- 72 J.H. Brouwer, ‘Jan Boer, sjongend hert fan Nederlân’, yn: S. Jensema (red.), *Boer op wenakker. n Feestbundel, Jan Boer aanboden op zien 65-ste joardag, soamensteld en inlaaid deur Sien Jensema* (Winschoten 1964) 10-14, 11.
- 73 J. Dewey, *Art as experience* (New York 1934) 4-5, 8.
- 74 J.H. Brouwer, ‘Jan Boer, sjongend hert fan Nederlân’, 11.
- 75 A. Jelinek, *This is not art: Activism and other ‘not-art’* (Londen / New York 2013) 102-107.
- 76 J.H.B., ‘Nei klearder kimen’, XVIII, 23.
- 77 S. Sofio, ‘La vocation comme subversion’, *Actes de la recherche en sciences sociales* 3:168 (2007) 34-49 http://www.cairn.info/article.php?ID_ARTICLE=ARSS_168_0034 [kriegen 20 augustus 2016].

funkjes, plichten, ensf.) ôfbylde binne. Ik haw in ynduktive methodology tapast, elke ynstânsje earst iepen en doe mei help fan *cues* iteratyf kodearre en sa de kategoryen werombrocht ta fjouwer kearnkategoryen oftewol skriuwerstypen. De identifisearre skriuwerstypen joegen stal oan fjouwer typen fan politisearring; op dy manier is út it materiaal in model fan de politisearring fan de Fryske literatuer ôflaat. Yn myn analyze ûntbrekt de gebrûklike ûnôfhinklike kodearring troch in twadde ûndersiker, sadat in nije stúdzje nedich is op basis fan dizze foarriedige befiningen.

Dit ûndersyk hat gâns mear ynsjoch jûn yn de politisearring fan de Fryske literatuer. Wie it hearskjende idee, dat de Fryske literatuer altyd politisearre wie, om krekt te wêzen, dat Fryske literatuer om't it de Fryske taal brûkte per definysje in polityk boadskip útdroech; de útkomst fan dit ûndersyk is dat it skriuwen foar Fryslân in *depolitiseer* type fan skriuwerskip is. Dat skriuwerskip is offisjeel erkend, it diskriminearret net op styl(behearsking), it is ûnyntellektueel, tagonklik foar in breed publyk, net skeptysk, frij fan polityk skeel en redendielen en as sadanich rjochte op legitimearring en homogenisearring fan de Fryske literatuer. De fjouwer typen fan skriuwerskip kinne ferdield wurde oer twa diminsjes, foarm-ynhâld en harmony-kontroverze. It boppeneamde skriuwerskipstype, de Funksjonaris, rjochtet him op de ynhâld fan it skriuwen en it bewarjen fan harmony en omfettet de offisjele parse, de grutte literêre gearkomsten en de kanonisearre wurken. De Publisist rjochtet him op ynhâld en kontroverze en is assosjearde mei kritiken, satire, lytse parse en propaganda. De Pionier hâldt him dwaande mei de foarm fan it skriuwen en mei kontroverze; hy skriuwt de baanbrekkende poëzij mei syn manifesto's. De Esteet, as lêste, rjochtet him op foarm en op harmony; hy produsearret de yntellektuele artikels en ek de morele en sentimintele fiksje.

It model dat konstruearre is fan de politisearring fan de literatuer, basearre op de oanname dat politike posysjes ferbûn binne mei de auteur en mei syn tekst, is unyk en needsaaklik. In komponint fan polityk yn de keunst is it skeppen fan mienskippen dy't tastean wat dy mienskippen besprekke, begripe en kritisearje, yn en bûten de mienskip. Depolitisearjen betsjut dat it politike boadskip fan de skriuwer ferswakke oerkomt troch it net begripen en it ûnderdrukken fan de skriuweryntinsje, sadat in politike aginda nea klear útsprutsen is. Dat liedt ta in fan autentike oertsjûgingen en idealen ûntdiene oerdracht fan feiten en de sleur fan mimerij oer it deistich libben; krityk ferdwynt út dit skriuwerskip en foar de skriuwers likegoed as de lêzende mienskip bliuwt as hâldfêst inkeld it dermei iens wêzen oer.

De politisearring fan de Fryske literatuer is in proses fan (re)politi-

searjen en depolitisearjen, dat yn it model fette is as de harmony-kontroverzediminsje. Dy diminsje rint lâns de line fan macht en kontrôle. ‘Eltse keunstner ... hat it rjocht om vrij te skeppen, syn ideaal te folgjen nettsjinstande alles,’ sei Lenin, ‘lykwols, wy ... hearre der net passyf by te stean en gaos frije leie jaan om him te ûntjaan. Wy moatte dit proses stjoere neffens in útwurke plan en de opbringsten foarmje.’⁷⁸ Op ferlykberre wize hoede Douwe Kalma jonge dichters foar it brede paad: ‘Mar it meast te bekleien binne jitte sokke “jongeren” dy’t ... har oerhelje litte om ... de dwaalwei yn to slaan, wêrop it wylde skynsel fan folkskeunst har foarjochtet, tewile hja har wyt, sûne en bliuwende keunst te jaan, nea berikke, har bespotlik meitsje troch op nuver-brike trant de “ûntwikkele” Friezen te ûnthaljen op in rymlerij.’⁷⁹ It tydskrift *De Holder*, dêr’t Jelle Brouwer redakteur fan wie, reagearret op Kalma syn behearskjen fan de literêre opbringsten mei in misje fan artistike vrijheid: “‘De Holder’ wol it plak wêze dêr’t elts dy’t wat belangryks te sizzen hat ... him uterje kin.”⁸⁰

Mar de kontrôle wurdt net minder as keunst alle vrijheid ‘nettsjinstande alles’ krijt. Ommers, de vrijheid om te skeppen wurdt útroppen fan it erkende, dominante fjild út. In depolitisearre kultuer is net better foar keunst, om’t depolitisearring neat oars is as konsolidearre oarder. Fierder makket de hjoeddeiske dichter Jaap Veenstra dûdlik dat in follein objektive, moreel neutrale beneiering fan de wrâld gjin ûnpartich humanisme is, mar wredens: ‘altyd freonlik en joviaal / ... redusearret er subjekten ta / objekten fan oanstjoering / funksjonele marionetten.’⁸¹ Literatuer as keunst bestiet allinne mar as skriuwers watfoar dogma’s dan ek, ynbegrepen ‘keunst om ’e keunst’, ôfwize. Better as literatuer te yntegrearjen yn offisjeel belied om de kultuer goed stjoere te kinnen, doch Fryslân deroan om skriuwers te ynspirearjen syn gesachssystemen te betwifelen—as Fryslân literatuer oerhâlde wol.

-
- 78 Frij sitearre yn V. Nabokov, ‘Russian writers, censors, and readers’, yn: V. Nabokov, *Lectures on Russian literature* (New York 1981) 12-17, 14; follein sitearre yn C. Zetkin, ‘My recollection of Lenin’, yn: V.I. Lenin, *On culture and cultural revolution* (Moskou 1970) 232. ‘Every artist ... has the right to create freely, to follow his ideal regardless of everything. But then, we are Communists, and ought not to stand idly by and give chaos free rein to develop. We should steer this process according to a worked-out plan and must shape its results.’
- 79 D. Kalma, ‘Fen Fryslâns fjilden: Rinke Tolman’, *Leeuwarder Courant*, 19 desimber 1914, 17-18, 17.
- 80 Yntekenfel 2. Yntekenfel foar abonnemint, ynsletten by de ôfleveringen fan de twadde jiergong fan tydskrift *De Holder* (Dokkum 1927).
- 81 J. Veenstra, *Gatten yn it tek / Gaten in het dak* (De Gerdyk 2016), 20.

Primêre boarnen

- J. [J.H. Brouwer], 'Allinne', *Frisia* 1 (1917) 359.
B. [J.H. Brouwer], 'Ynlieding', *Jong Fryslân* 1 (1918) 1-2.
fen U.I.F.F. [J.H. Brouwer], 'Sonnet' (Wâldblomkes II), *Sljucht en Rjucht* 22 (1918) 295-296.
L. Feenstra [J.H. Brouwer], 'Langstme nei rêt', *It Heitelân* 1 (1919) 268.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Joundream', *Frisia* 4 (1920) 30.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Hjerstdei', *Frisia* 4 (1920) 36.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Hwet forgiet', *Frisia* 4 (1920) 119.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Nei klearder kimen II, XII, XV, XVII, XVIII', *Frisia* 5 (1921) 21-23.
J.B. [J.H. Brouwer], 'Excelsior', *Jonge Strijd* 8:5 (1921) 1.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Avend', *Jonge Strijd* 8:7 (1921) 1.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Blommepronk', *De Holder* 1 (1926) 13.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Swalkerssankje', *De Holder* 1 (1926) 58-59.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Printsje', *De Holder* 1 (1926) 88.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Skipperswiif' *De Holder* 1 (1926) 120.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'De staech', *De Holder* 2 (1927) 74.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Romance', *De Holder* 2 (1927) 119.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Hjerst', *It Heitelân* 13 (1931) 341. (Yn memoriam R.W. Canne.)
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Op hûs yn', *It Frysk Folksblêd* 2 [nû. 12] (1932) 46.
B. [J.H. Brouwer], 'Frou', *It Heitelân* 14 (1932) 343.
J.H. Brouwer, *Dominé. In forhael* (Hurdegaryp 1933).
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'In string fersen', *Frisia* 15 (1933) 269-280.
J. [J.H. Brouwer], 'Us tiid', *It Forbân* 3 (1934) 97.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'De swalker', *It Heitelân* 16 (1934) 4.
B. [J.H. Brouwer], 'Basterd', *It Heitelân* 16 (1934) 202.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'De earste Maeie', *It Forbân* 4 (1935) 79.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'It Frysk op 'e skoalle', *Leeuwarder Nieuwsblad*, 30 april 1936, 2.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'Noch in sankje ta beslút', *It Heitelân* 18 (1936) 101.
J.H. Brouwer, *Jan Jansz Starter* (Assen 1940).
Jelle [J.H. Brouwer], 'De eintsjes en it jonkje', *It Heitelân* 23 (1941) 23-24.
J.H. Brouwer, 'By in fers („It hart“ fan D.A. Tamminga)', *Algemien Frysk Jongereinblêd* 4:20 (1943) 1.
J.H.B. [J.H. Brouwer], 'De mienskip ropt', *Drachtster Krante [Dragtster Courant]*, 10 july 1945, 1.
J.H. Brouwer, 'In memoriam dr. G.S. Overdiep, geb. Vries 13 Nov. 1885, overl. Groningen 12 Dec. 1944', yn: *Drentsche Studiekring D.H. van der Scheer, In [Willem] Seymour Mulder's voetspoor... Drentse Rymkrans (ge-*

- dichten en rijmprent-teksten) gevlochten rond de “Drentsche Studiekring D.H. van der Scheer” onder de zinspreuk “Byna in ’t verborgen bloeiende” (Joh. Th.[eunis]), 12 maart 1945 (Assen 1945) 21; Drente 16 (1945) 14.
- J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘It fryske boek’, *It Heitelân* 26 (1948) 211.
- J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Jan Eisenga as Frysk skriuwer’, yn: J. Eisinga, *Jan Eisenga, strider en dichter, in bondel poëzij en proaza* (Drachten 1948) 5-8.
- B./J.H.B./J.H.B. [J.H. Brouwer], ‘Nije boeken’, *It Heitelân* 27 (1949) 276.
- J.H. Brouwer, *Fryske styl; ynlieding ta it genietsjen fan literaire modijens oan ’e hân fan R.P. Sybesma syn Boerke Thae* (Assen 1952); J.H. Brouwer, ‘Stilistyske stúdzje’, yn: R.P. Sybesma, *Boerke Thae* (Ljouwert 1978) 95-150.
- ‘Prof. Brouwer sprak over de Friese literatuur’, *Leeuwarder Courant*, 15 febrewaris 1954, 5.
- J.H. Brouwer, ‘Ynlieding’, yn: J. Hansen en J.H. Brouwer, *Frucht fan toarre groun. Fersen fan Johannes Hansen (1854-1877)* (Drachten 1960) 7-9.
- J.H. Brouwer, ‘Jan Boer, sjongend hert fan Nederlân’, yn: S. Jensema (red.), *Boer op wenakker. n Feestbundel, Jan Boer aanboden op zien 65-ste joardag, soamensteld en inlaaid deur Sien Jensema* (Winschoten 1964) 10-14.
- J.H. Brouwer, ‘Obe Postma’, yn: J.J.M. Aerts et al. (red.), *Moderne encyclopedie der wereldliteratuur 7 Por-Schaw* (Gent 1972) 14-15.

Sekundêre boarnen

- Abrams, M.H., *The mirror and the lamp* (London 1971).
- Baarda, D.B. et al., *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, 2e hielendal oanpaste princtinge (Groningen / Houten 2009).
- Barth, F., ‘Introduction’, yn: F. Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries: The social organisation of culture difference* (London 1969) 9-38.
- Benedict, B.M., ‘Readers, writers, reviewers, and the professionalization of literature’, yn: T. Keymer en J. Mee (red.), *The Cambridge companion to English literature, 1740-1830* (Cambridge 2004) 3-23.
- Benjamin, W., *Charles Baudelaire: A lyric poet in the era of high capitalism* (Londen 1983).
- Benoit, W.L., ‘Content analysis in political communication’, yn: E.P. Bucy en R. L. Holbert (red.), *The sourcebook for political communication research: Methods, measures, and analytical techniques* (New York / Londen 2013) 268-279.
- Bourdieu, P., *In other words* (Stanford, CA 1990).
- Brouwer, J.H., ‘Soasialistyske kinst yn Fryslân?’, *It Forbân* (1932) 79-80.
- Carroll, C.E., ‘Content Analysis’, yn: C.E. Carroll (red.), *The SAGE encyclopedia of corporate reputation* (Thousand Oaks, CA 2016) 156-159.
- Debeljak, A., *The hidden handshake: National identity and Europe in the post-communist world* (Lanham / Boulder / New York / Toronto / Oxford

- 2004).
- Dewey, J., *Art as experience* (New York 1934).
- Dijk, T.A. van, *Macrostructures* (Hillsdale, NJ 1980).
- Dykstra, A., J.H. Halbertsma als lexicograaf. *Studies over het Lexicon Frisicum* (1872) (Ljouwert 2011).
- Elo, S. et al., 'Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness', *SAGE Open* 4:1 (2014) 1-10 <<http://sgo.sagepub.com/content/4/1/2158244014522633.full.print>> [krigen 10 augustus 2016].
- Foucault, M., *Naissance de la clinique: Une archéologie du regard médical* [1963] <http://psycha.ru/fr/foucault/1963/naissance_clinique.html> [krigen 10 augustus 2016].
- , 'What is an author?', yn: D. Bouchard (red.), *Language, counter-memory, practice: Selected essays and interviews by Michel Foucault* (Ithaca, NY 1977) 113-138.
- Glaser, B.G. en A.L. Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research* (New York 1967).
- Gordimer, N., S. Clingman (red.), *The essential gesture: Writing, politics and places* (New York 1988).
- Grenier, Y., 'Milan Kundera on politics and the novel', *History of Intellectual Culture* 6:1 (2006) <<http://www.ucalgary.ca/hic/issues/vol6/3>> [krigen 9 jannewaris 2017].
- Hay, C., *Why we hate politics* (Cambridge [ensf.] 2007).
- Holsti, O.R., *Content analysis for the social sciences and humanities* (Reading, MA 1969).
- Hsieh, H.-F. en S.E. Shannon, 'Three approaches to qualitative content analysis', *Qualitative Health Research* 15:9 (2005) 1277-1288.
- Jelinek, A., *This is not art: Activism and other 'not-art'* (Londen / New York 2013).
- Jong, H. de, *Een psychoanalytische studie van poëzie: Geillustreerd aan de Friese Tjerne van Gysbert Japix* (proefschrift, Tilburg University, Gorredijk 2015).
- Joyce, J., *A portrait of the artist as a young man* (New York 1916).
- , 'The dead', yn: J. Joyce, *Dubliners* (Londen / Toronto / Sidney / New York 1981).
- Kalma, D., 'Fen Fryslâns fjilden: Rinke Tolman', *Leeuwarder Courant*, 19 desimber 1914, 17-18.
- Khatchadourian, H.A., *Music, film, & art* (Eugene, OR 2010).
- Lefebvre, H., *The production of space* [1974] (Oxford, UK / Cambridge MA 1991).
- Mayring, P., *Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution* (Klagenfurt 2014).
- Morón Arroyo, C., *The humanities in the age of technology* (Washington

- 2002).
- Nabokov, V., 'Russian writers, censors, and readers', yn: V. Nabokov, *Lectures on Russian literature* (New York 1981) 12-18.
- P. 'Fryske saken', *Leeuwarder Courant*, 17 july 1948, 5.
- Patton, M.Q., *Qualitative research and evaluation methods* (Thousand Oaks, CA 2002).
- Poepjes, S., 'Gysbert Japicxpriis 2015 voor e-bookroman', Taspraak útrikking Gysbert Japicxpriis, Boalsert 10 oktober 2015 <<http://www.frysian.nl/15557/gysbert-japicxpriis-2015-voor-e-bookroman/>> [krigen 31 maart 2015].
- Proudhon, P.-J., *Du principe de l'art et de sa destination sociale* (Parys 1865).
- Provinsje Fryslân, *Mei elkenien, foar elkenien: Koälysjeakkoart 2015-2019* (Provinsje Fryslân 2015).
- Rancière, J., *Disagreement: Politics and philosophy* (Minneapolis / London 1999).
- , *On the shores of politics* (Londen 1995).
- , *The politics of aesthetics: The distribution of the sensible* (Londen / New York 2011) 19.
- Scholten, M.K. en B. van der Veen, 'De bibliografy fan Jelle Hindriks Brouwer (1900-1981), Opmakke fan M.K. Scholten en Bauke van der Veen yn oparbeidzjen mei Teake Hoekema', *Us Wurk* (1982), 30/130-84/184.
- Sofio, S., 'La vocation comme subversion', *Actes de la recherche en sciences sociales* 3:168 (2007) 34-49 <http://www.cairn.info/article.php?ID_ARTICLE=ARSS_168_0_034> [krigen 20 augustus 2016].
- Thibaudet, A., *Gustave Flaubert* [1922] (Parys 1935).
- Thomas, D.R., 'A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data', *American Journal of Evaluation* 27:2 (2006) 237-246.
- Veenstra, J., *Gatten yn it tek / Gaten in het dak* (De Gerdyk 2016).
- Waanders, M. et al., 'Gysbert Japicxpriis 2015: 'Fryslân, de gouden hoep'' [sjuerystrapport Gysbert Japicxpriis 2015], 10 oktober 2015 <http://www.sirkwy.nl/cms/FCKeditor/cstmFiles/wwwsirkwy.nl/pdf5_yn_h_alg-nei-21-4-2013/gj_2015_advysrapport_frysk_definityf.pdf> [krigen 31 maart 2016].
- Wright, S., 'The politicization of 'culture'', *Anthropology Today* 14:1 (1998) 7-15.

'Frjemd en dochs eigen?'

Overdenkingen bij de vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied van J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke

Henk van der Liet

Summary

This essay investigates a number of literary translations from the Scandinavian languages by Professor J.H. (Jelle Hindriks) Brouwer (1900-1981) and his wife A.I. Brouwer-Prakke (1901-1990). In the 1960's and 1970's this scholarly couple made considerable contributions to the cultural and literary exchange between Friesland and the Scandinavian countries, notably Denmark, Norway and Sweden. In this essay one particular collection of translations, Frjemd en dochs eigen (Strange but familiar) published in 1961, is scrutinized in order to clarify the rather idiosyncratic selection criteria used by the editors/translators.

Each of the translated texts will be discussed in its literary and biographical context, and there seems to be a number of recurring features: a. the translated texts may have a strong visual appeal (i.e. a number of texts has been turned into film-scripts or drama texts); b. the author of the text has preferably been actively involved in the resistance against the nazi occupation during the second world war; c. the text shows religious, ethical and/or existentialist features.

In the course of this essay special attention is given to the role of the Danish librarian and cultural mediator Erling Stensgård (1876-1966), whose influence as a major source of information and inspiration for the editors/translators of Frjemd en dochs eigen will be clarified.

Inleiding

Dit essay gaat over een aantal vertalingen van de hand van het echtpaar J.H. (Jelle Hindriks) Brouwer (1900-1981) en zijn vrouw A.I. Brouwer-Prakke (1901-1990) vanuit de Scandinavische talen naar het Fries. Op die manier leverden de Brouwers, met name in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw, een belangrijke en interessante bijdrage aan het verbinden van de Friese letterkunde met die van het hoge Noorden. Ik zal in dit essay niet ingaan op de kwaliteit van deze vertalingen, omdat mijn Fries bij lange na niet (meer) volstaat om daar weloverwogen over te kunnen

oordelen,¹ maar wat ik wel graag wil doen, is kijken naar de – soms opmerkelijke – keuzes die de Brouwers maakten bij het selecteren van de te vertalen teksten en de motivatie die zij daar – al dan niet – voor gaven. Vooral de teksten die zijn opgenomen in de bundel *Frjemd en dochs eigen. Oersettingen út fjouwer skandinavyske talen* (1961) zeggen veel over de literaire smaak van de Brouwers en hun soms eigenzinnige keuzes en vandaar dat ik mijn analyse aan deze bloemlezing zal ophangen. De reden dat ik heb gekozen voor deze specifieke bloemlezing om de relatie tussen de Friese en de Scandinavische letterkunde te belichten, is in de eerste plaats de constatering dat er nog geen écht systematisch overzicht van die relatie bestaat. Er is zeker sprake van taalkundige, sociale en culturele verwantschap – en voor het Noors ook duidelijke taalpolitieke connecties – maar duidelijk waarneembare structurele relaties tussen de Friese en de verschillende Scandinavische literaire tradities, zijn bij mijnen weten nog niet in kaart gebracht. Er zijn wel veel min of meer toevallige historische connecties beschreven, vaak gebaseerd op de persoonlijke interesses van individuen, maar het gaat te ver om die als structureel te betitelen.² En juist omdat persoonlijke contacten en het engagement van individuen zo vaak van doorslaggevend belang zijn bij het tot stand brengen van duurzame literaire relaties, heb ik ervoor gekozen om me tot deze ene *case study* te beperken: de bundel vertalingen van Jelle Brouwer en zijn vrouw, getiteld *Frjemd en dochs eigen*.

Een tweede, belangrijker, reden is dat ik geïntrigeerd ben geraakt door de inhoudelijke keuzes die de Brouwers maakten bij het samenstellen van *Frjemd en dochs eigen*. Daar kwam nog bij, dat ik me – na lezing van het artikel van Janneke Spoelstra in het literaire tijdschrift *ensafh*, nr. 2, 2016 – aangespoord voelde om nader onderzoek te doen naar de oorsprong van de 11 teksten in de bundel. Spoelstra merkt in haar bijdrage in het *ensafh* terecht op, dat de Brouwers wel heel spaarzaam zijn met het verstrekken van informatie over de keuzes die ze maakten en ook heel weinig vertellen over de herkomst van de teksten die ze vertaalden: ‘Oer de skriuwers jouwe se neat, wat spitich is. Net iens de taal!³ Die lacune hoop ik met dit essay – althans voor een deel – te kunnen dichten.

-
- 1 Als persoonlijke noot wil er graag op wijzen dat ik in mijn jeugd via mijn beppe in Bitgum Fries heb geleerd en het nog steeds goed kan lezen.
  - 2 Dit is eigenlijk ook de conclusie van het artikel van J. Spoelstra ‘Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge’, in: *ensafh*, nr. 2, 2016, p. 37-47, al wijst zij terecht op het belang van institutionele verbanden als de Scandinavische Contact Club Friesland.
  - 3 Zie: Spoelstra, ‘Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge’, voetnoot 19.

Voorkeur voor het Deens?

Na de inhoudsopgave van de bundel *Frjemd en dochs eigen* (afbeelding 1), volgt een kort 'Wurd foarôf', waarover zo direct meer, dat gevuld wordt door 11 vertaalde teksten, waarvan 5 uit het Deens, 4 uit het Noors en slechts 2 uit het Zweeds komen. Uit deze scheve verdeling zou men een duidelijke voorkeur van de Brouwers voor het Deens en het Noors kunnen opmaken. Deze eerste indruk lijkt ook nog eens te worden versterkt, als we vervolgens naar de auteurs van de verschillende teksten kijken, want 4 van de 5 Deense teksten zijn van de hand van één en dezelfde schrijver, namelijk Johannes V. Jensen (1873-1950), die ook nog eens de enige auteur is die met meer dan één tekst in de bundel vertegenwoordigd is. Van Jensen zijn de volgende novellen opgenomen: 'By de fûgels', 'Ane en de kou', 'Soene hja de fearboat helje?' en 'Bitte-Selgen'. De andere Deense bijdrage is ook de enige toneeltekst⁴ in de bundel, getiteld 'Hearen rjochters' van de dominee-schrijver Kaj Munk (1898-1944). Het lijkt er dus op dat de Deen Jensen de absolute favoriet van de samenstellers was.

De 4 Noorse bijdragen zijn allen prozateksten en voor een belangrijk deel geschreven door canonieke auteurs als Jens Bjørneboe (1920-1976), 'De broer', Nordahl Grieg (1902-1943), 'De tocht mei it goud' en Tarjei Vesaas (1897-1970) 'Makkaur'. De vierde tekst 'It hynder fan Hogget', is van Eivind Berggrav (1884-1959), een vandaag de dag minder bekende Noorse auteur. Wat bij de Noorse teksten opvalt is de mix van literaire novelles (Bjørneboe en Vesaas) en (reis)reportages (Grieg en Berggrav).

⁴ Dat er zich tussen de 10 novelles ook een enkele toneeltekst bevond is niet verwonderlijk, want de Brouwers bijverden zich ook duidelijk voor het introduceren en vertalen van Scandinavische (en overigens ook een enkel Duitstalig) toneelstukken in het Fries, zo vertaalden ze bijvoorbeeld in 1963 de stukken *Nobelpriis, né of ja?* en *Swedenhielms* van Hjalmar Bergman en in 1964 *Johan Ulftstjerna: heit en soan* van Tor Hedberg, twee belangrijke Zweedse auteurs.

Ynhâld	
Wurd foardf	5
Job. V. Jensen, By de fügels	7
Joh. V. Jensen, Ane en de kou	19
Joh. V. Jensen, Soems hja de fearboat helje?	22
Joh. V. Jensen, Bitte-Selgen	27
Kaj Munk, Hæren Rjochters	31
Eivind Berggrav, Makkaur	47
Jens Björneboe, De broer	54
Nordahl Grieg, De tocht mei it goud	66
Tarjei Vesaas, It hynder fan Hogget	85
Bengt Anderberg, In moarn, hündert jier lyn	93
Per Lagerkvist, De kelder	95

Afb. 1. De inhoudsopgave van *Frjemd en dochs eigen*.

Zoals gezegd, komen de Zweden minder ruimhartig aan bod in *Frjemd en dochs eigen*, waardoor het eclectische karakter van de keuzes van de Brouwers nog sterker naar voren lijkt te komen. Een van de beide opgenomen Zweedse teksten, ‘De kelder’, is afkomstig van de internationaal zeer vooraanstaande Zweedse schrijver – en Nobelprijs-laureaat – Pär Lagerkvist (1891-1974), terwijl de tweede bijdrage ‘In moarn, hündert jier lyn’ van de hand is van Bengt Anderberg (1920-2008), een auteur die weinigen vandaag de dan nog zullen kennen. Overigens is het zeker niet zo dat deze ondervertegenwoordiging van Zweden een teken zou zijn van een geringe belangstelling voor het Zweeds en de Zweedse literatuur van de Brouwers, want in de jaren na het verschijnen van *Frjemd en dochs eigen* publiceerden zij een aantal vertalingen van toneelstukken van de Zweed Hjalmar Bergman (1883-1931).⁵ En zoals bekend verbleven Jelle Brouwer

5 Overigens werd Hjalmar Bergman’s *Swedenhielms* (1923) in 1935 verfilmd door Gustaf Molander en in 1961 bewerkt voor televisie. Film en toneel blijken belangrijke aspecten te zijn in de biografie van Erling Stensgård en kunnen wellicht (deels) de keuzes van de Brouwers verklaren.

en zijn vrouw in 1961 enige tijd in Zweden, toen Brouwer daar als gasthoogleraar aan de universiteit van Uppsala verbonden was. Met andere woorden: van een duidelijke voorkeur voor het Deens en gebrekige belangstelling voor het Zweeds is bij de Brouwers geen sprake, hetgeen ook moge blijken uit publicaties als *Sketsen út Sweden* (1969), *Dalarna of Dalecarlië, bisjoen mei Fryske eagen* (1970), *Keatsen op Gotlan* (1972) en *Dag Hammarskjöld, strider foar frede* (1975).⁶

Erling Stensgård

Zoals uit deze eerste rondgang blijkt, werd de keuze van de vertaalde teksten sterk bepaald door de persoonlijke voorkeuren van de Brouwers. Een aantal teksten was (en is) zonder meer van zeer hoog literair niveau, terwijl andere bijdragen aan deze Scandinavische bloemlezing eerder geselecteerd lijken vanuit sterk persoonlijk gemotiveerde voorkeuren of op toevallige omstandigheden. In het korte 'Wurd foarôf' laten de Brouwers ook onomwonden weten dat ze niet de pretentie hebben om een representatieve greep uit de Scandinavische literatuur te doen, maar dat ze vertaald hebben wat hen 'foar de fuotten waeide en ús om de iene of oare reden, meast om it minsklike aspekt, hwat te sizzen hie.' (p. 5) Met andere woorden: de keuzes zijn zowel op toeval gebaseerd, op datgene dat de Brouwers in de loop van de tijd aan Scandinavische literatuur tegenkwamen, maar ook op wat hen persoonlijk raakte en aansprak.

De vraag blijft echter hoe zij dan kennis maakten met die teksten. De veelgehoorde opvatting dat veel van de literaire contacten tussen Scandinavië en Friesland primair via het Nederlands verliepen, gaat in elk geval voor de Brouwers niet op.⁷ Jelle Brouwer had al voor de tweede wereldoorlog directe contacten opgedaan in Scandinavië en de vraag is rechtvaardig hoe de opvallende keuzes die de Brouwers maakten bij het samenstellen van de bloemlezing *Frjemd en dochs eigen* verklaard kunnen worden.⁸ Is er wellicht sprake van een of meerdere culturele en literaire tussenpersonen?

Een van de personen die Jelle Brouwer al vroeg had leren kennen, was de bibliothecaris Erling Stensgård, aan wie *Frjemd en dochs eigen* is opge-

-
- 6 Overigens maakte Stensgård zich, blijkens de biografie van Brouwer over hem, zorgen dat de verhuizing naar Zweden de belangstelling voor het Deens zou kunnen aantasten: 'Doe't wy nei Sweden rekken, siet er yn noed, dat it Deensk by ús oan 'ekrappere ein komme soe', J.H. Brouwer, *Erling Stensgård, freon ta Fryslân* (1968) p. 46.
- 7 Zie: Spoelstra, 'Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge', pp. 37-47.
- 8 Zie: Miedema, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1980-1981 (1982) pp. 112-113.

dragen.⁹ Stensgård (1876-1966) was naast bibliothecaris, ook journalistiek en literair actief. Zeer opvallend aan de biografie van Stensgård is in elk geval dat hij tot een van de pioniers van de zeer succesvolle Deense filmindustrie moet worden gerekend. Stensgård was, naast een bekende filmrecensent ook zelf actief als auteur van draaiboeken en hij schreef – deels samen met zijn vrouw – in de jaren rond de eerste wereldoorlog meerdere draaiboeken voor films,¹⁰ waarvan enkele ook internationaal succesvol waren. Deze belangstelling voor film is ook aantoonbaar aanwezig in enkele van de literaire keuzes die aan *Frjemd en dochs eigen* ten grondslag liggen en het kan bijna niet anders dan dat we hier de hand van Stensgård in herkennen.

Iets anders dat in de context van dit essay zeker zo belangrijk is, was de actieve belangstelling van Stensgård voor de Sleeswijk-Holsteinse kwestie¹¹ en later – als een soort neveneffect van deze belangstelling – ook voor Friesland en het Fries. Stensgård was dus in eerste instantie geïnteresseerd in de positie van de Deenstalige minderheid in het Deens-Duitse grensgebied die na de oorlog van 1864 was ontstaan. Deze talige

-
- 9 Ook wel gespeld als Ste(e)nsgaard. Brouwer schrijft in zijn biografie over zijn eerste ontmoeting met Stensgård: 'It moat yn 1933 west hawwe, dat ik mei him yn 'e kunde kaem, doe't Stensgård (op 'e fyts!) fan Århus nei Ljouwert reizge', Brouwer, *Erling Stensgård*, p. 7. In deze biografie schrijft Brouwer het volgende over de opdracht van *Frjemd en dochs eigen* aan Stensgård: 'Doe't wy bisochten in blomlêzinkje fan oersettingen út it Deensk, Noarsk en Sweedsk út tojaen, soarge hy der foar, dat der gjin auteursrjochten bitelle hoegden to wurden ("Frjemd en dochs eigen" hawwe wy dêrom oan him opdroegen; hy wie der o sa wiis mei)' Brouwer, *Erling Stensgård*, p. 48.
- 10 Zie: Brouwer, *Erling Stensgård*, pp. 18-20, waar o.a. over de succesvolle film *Ved Fængslets Port* (Nordisk 1911), met draaiboek van Stensgård en zijn vrouw (Ljut Helver Stensgård), wordt verteld. Verdere titels van de hand van Stensgård en zijn vrouw zijn: *Hjemløs Fugl* (Fotorama 1911), *Blodets Baand* (Fotorama 1912), *Fæstningsspionen* (Fotorama 1912), *Arvingen til Skjoldborg* (Fotorama 1913). Onder zijn eigen naam verschenen nog de draaiboeken voor: *Den sorte Familie* (Fotorama 1913) en *Enken* (Fotorama 1913). Verdere gegevens over Stensgård's rol als filmcriticus en filmzionier zijn te vinden in: S.M. Schröder, *Ideale Kommunikation, reale Filmproduktion. Zur Interaktion von Kino und dänischer Literatur 1909-1908*, Berlin 2011, p. 320, 337, 639, 813-814. Zie: [http://danlitstummfilm.uni-koeln.de/portraits/portrait.php?id=Ste\[e\]nsgaard,%20Erling](http://danlitstummfilm.uni-koeln.de/portraits/portrait.php?id=Ste[e]nsgaard,%20Erling)
- 11 Zoals blijkt uit zijn 'Deensgezinde', sterk door politieke en patriotistische motieven ingegeven, bundel met vaderlandsliedende liederen en gedichten: E. Stensgård, *De forbudte Sange, Nordiske Digte i Udvælg ved prøjsiske Domstole med en Indledning om den danske Sangs Vilkaar i Sønderjylland* (1908). Zie ook: Brouwer, *Erling Stensgård*, pp. 21-22.

en culturele minderheid werd vanuit Deens perspectief blootgesteld aan een actieve Duitse assimilatiepolitiek, die later (in 1920) na een volksraadpleging die de grens opnieuw verplaatste en zijn huidige plaats gaf, zou worden doorgezet. Brouwer vat de situatie als volgt samen:

De Dútskers bigounen it troch Denemarken ôfstiene gebiet to fordútskjen; sa waerd al gau it Dútsk op 'e skoallen ynieri. Fan Deenske kant wie der taei forset tsjin dat forprúskjen, dat û.m. stipe foun yn it nasjonale liet. Fan de forbeane sangen yn Súdjutlân hat Stensgård yn dit boekje in blomlêzing jown (...). Yn 1920 is sahwat de helte fan Sleeswyk wer by Denemarken kommen (...). Súdsleeswyk (dêr't ek de Noardfriezen wenje) bleau by Dútsklân. Hiel hwat agitaesje en strideraesje tusken Deensk- en Dútskinnigen yn dit gebiet folge; de kulturestriid giet noch altiten troch en de Noardfriezen binne dêr net to min yn bihelle. (*Erling Stensgård*, p. 21-22)

Stensgård had zich dus al vroeg tegen de Duitse assimilatiepolitiek in Sleeswijk-Holstein gekeerd en hij werd zich daardoor ook bewust van de bijzondere positie van eerst de Noord-Friese en daarna de Friese en het Fries in het algemeen. Vanwege zijn jarenlange inspanningen om in Denemarken de betekenis van het Fries onder de aandacht te brengen en zijn nauwe contact met Jelle Brouwer, werd Stensgård gekozen als lid van de Fryske Akademy en verscheen er in 1968 zelfs een biografie over hem van de hand van Brouwer.¹² Kortom: Stensgård, die een zeer brede maatschappelijke en literaire belangstelling had, was een belangrijke informant voor de Brouwers op het terrein van de Scandinavische letterkunde en in het bijzonder de Deense literatuur.

Het is wellicht eerder een teken van beperkte kennis van de contemporaine Deense literatuur dat het juist een Deense auteur is die zo prominent figureert in *Frjemd en dochs eigen*. Johannes V. Jensen had weliswaar in 1944 de Nobelprijs voor letterkunde ontvangen, maar om ruim een derde van de gehele bundel aan hem te wijden, komt toch wat merkwaardig over. Laten we daarom de teksten die van deze Jensen zijn opgenomen in de bundel van de Brouwers nog eens wat nauwkeuriger in ogen schouw nemen.

12 Brouwer, *Erling Stensgård* (1968).

De Denen

Het eerste verhaal van Jensen, ‘By de fûgels’, verscheen oorspronkelijk als ‘Hos Fuglene’ in (1926/1932)¹³ en deze novelle werd pas drie jaar na de vertaling van de Brouwers in het Nederlands vertaald.¹⁴ ‘By de fûgels’ is één van de klassieke Jensen teksten, net als ‘Soene hja de fearboat helje?’ dat in het Deens ‘Naaede de Færgen?’ heet. Deze fantastische novelle verscheen voor het eerst in 1925 en werd daarna vele malen herdrukt.¹⁵ Tegenwoordig maakt deze tekst deel uit van de Deense literaire canon in het onderwijs, wat wellicht ook te maken heeft met het feit dat het verhaal door de beroemde Deense cineast Carl Th. Dreyer werd verfilmd (*De nåede Færgen*, 1948).¹⁶ In 1948, het jaar van de verfilming, werd ‘Naaede de Færgen?’ in het Nederlands vertaald, maar het lijkt me twijfelachtig dat Brouwer de tekst via het Nederlands heeft leren kennen.¹⁷

De beide andere verhalen van Jensen, ‘Ane en de kou’ en ‘Bitte-Selgen’ zijn minder bekend bij het Deense publiek.¹⁸ Beide verhalen hebben in elk geval gemeen dat ze oorspronkelijk verschenen in bundels met wat wij streekvertellingen zouden noemen. Jensen begon rond de eeuwwisseling met het verzamelen van verhalen uit zijn geboortestreek, het dunbevolkte en economisch achtergebleven agrarische platteland in het noorden van Jutland, een streek die zich goed met Friesland laat vergelijken en wellicht daarom zo sterk tot de verbeelding van de Brouwers sprak. Met name ‘Ane en de kou’, dat oorspronkelijk in de bundel *Nye Himmerlands Historier* verscheen als ‘Ane og Koen’ (1904), is een regel-

-
- 13 Herdrukt in o.a.: J.V. Jensen, *Myter I-II* (1960) deel II, pp. 32-42.
- 14 ‘Bij de vogels’, in: *Roman / Gedichten / Verhalen, Pantheon der winnaars van de nobelprijs voor literatuur. Verner von Heidestam, Erik Axel Karlfeldt; Johannes V. Jensen* (1964) pp. 295-304.
- 15 In de krant *Social-Demokraten* (kerst 1926) en de tekst werd vele malen herdrukt, eerst in boekvorm in *Ved Livets Bred* (1928) en daarna o.a. in: Jensen, *Myter I-II* (1960) deel II, pp. 16-20.
- 16 *De nåede Færgen* is een instructiefilm van slechts 18 minuten, die gemaakt werd in opdracht van de Deense Vereniging voor Veilig Verkeer (Raadet for Større Færdselssikkerhed). Dreyer koos voor een vlotte, moderne, bij vlagen (sur)realistische, reportageachtige stijl. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=hLltZFtRm-k>.
- 17 ‘Zouden zij de veerboot halen?’ in: *De Stem van Nederland*, 3 april 1948.
- 18 ‘Ane og Koen’ verscheen oorspronkelijk in Jensen’s *Nye Himmerlandshistorier* (1904). Ook ‘Bitte-Selgen’ is een verhaal uit een van de vroegste bundels met vertellingen uit Himmerland. Oorspronkelijk verscheen het in een speciale kerstuitgave, *Julealbum* 1905, maar werd later herdrukt in de novellenbundel *Himmerlandshistorier* (1910) en nog later o.a. in Jensen, *Himmerlands historier I-II* (1933) en daar te vinden in deel II, pp. 94-99.

rechte lofzang op het boerenleven.¹⁹ Wat eveneens opvalt is dat ook *Ane og koen* is verfilmd, weliswaar pas in 1985, maar het zegt veel over de visuele potentie van dit verhaal.²⁰

Na de vier novellen van Jensen volgt zoals gezegd een toneeltekst, een eenakter van de dominee-schrijver Kaj Munk (1898-1944), 'Hearen rjochters', in het Deens in 1942 gepubliceerd als *De Herrer Dommere*.²¹ Munk was een zeer bekende dominee-schrijver, die actief was geweest in het verzet tijdens de Duitse bezetting, hetgeen hij met de dood moest bekopen. Het oeuvre van Munk, zoals ook uit 'Hearen rjochters' blijkt, is sterk ethisch en existentialistisch van aard, en ook dat zal de Brouwers zeker aangesproken hebben. De keuze voor een toneeltekst is interessant maar niet geheel onverwacht, omdat de Brouwers immers in de jaren 60 meerdere Scandinavische (en een enkel Duits) toneelstukken in het Fries vertaalden (zie noot 4).

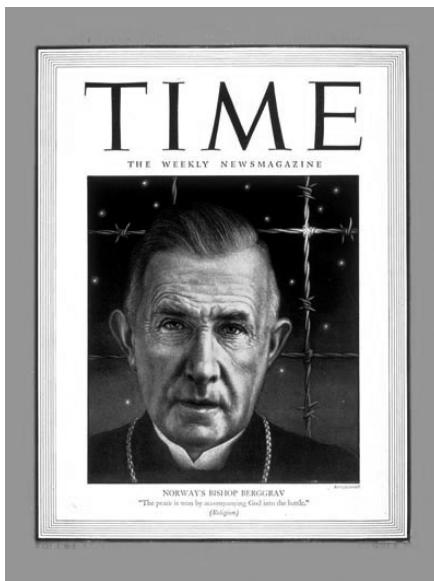
De Noren

Ook de eerste Noorse tekst in *Frjemd en dochs eigen*, 'Makkaur'²² van Eivind Berggrav (1884-1959), is geschreven door een kerkelijk persoon die zich tijdens de Duitse bezetting had onderscheiden in het verzet. Eivind Berggrav was bij leven bisschop en een van de belangrijkste tegenstanders van de Duitse invasie en vurige opponent van de collaborateur Quisling in Noorwegen. In tegenstelling tot Munk overleefde hij de oorlog, weliswaar na geïnterneerd te zijn geweest, en hij speelde een voor-aanstaande rol bij de oprichting van de Wereldraad van Kerken. Berggrav was al tijdens oorlog een zeer bekende internationale verschijning, die zelfs op het omslag van *Time Magazine* verscheen (het kerstnummer van december 1944).

-
- 19 Voor het eerst verschenen in: *Nye Himmerlands Historier* (1904), s. 183-190 en herdrukt in: Jensen, *Himmerlands historier* (1933) bd. II, pp. 50-53.
- 20 Ook een korte film (12 min.), van regisseur Saul Shapiro, zie: <http://www.dfi.dk/faktaomfilm/film/da/37823.aspx?id=37823>.
- 21 Ook herdrukt in: K. Munk, *Egelykke og andre Skuespil* (1968) pp. 275-289 en online te vinden op de webpagina: <http://kajmunk.emergence.dk/pub/downloads/PDF/De-Herrer-Dommere-1942.pdf>.
- 22 De oorspronkelijke Noorse tekst verscheen – onder dezelfde titel – in: E. Berggrav, *Spennings land. Visitas-glimt fra Nord-Norge* (1937) pp. 46-53.

Henk van der Liet

Afb. 2. Eivind Berggrav op het omslag van Time (1944).

Iets dat de Brouwers – en zeker ook hun vermoedelijke informant Erling Stensgård – aangesproken zal hebben, is dat Berggrav ook actief was op het terrein van de taalpolitiek. Hij was namelijk een fervent pleitbezorger van het Samnorsk, een poging om de beide Noorse schrijftalen samen te laten gaan in een nieuwe gemeenschappelijke schrijftaal, die in het midden van de jaren 60 op niets uitliep. Naast de religieuze overeenkomst met Munk is er ook sprake van een zekere stijlistische verwantschap met Johannes V. Jensen.²³ De contouren van de literaire smaak en thematische voorkeuren van de Brouwers beginnen zich al enigszins af te tekenen: het boerenleven, ethiek, religie, taalpolitiek.

Religie is niet het eerste dat je te binnen schiet als je de naam van de auteur van het volgende Noorse verhaal in de bundel van de Brouwers ziet. Jens Bjørneboe (1920-1976) was bepaald geen theoloog, maar daar tegen wél taalpolitiek actief. In de immer gevoelige Noorse taalstrijd was hij een van de pleitbezorgers van het Riksmål (c.q. het Bokmål). Het bijzondere aan de keuze voor Bjørneboe's autobiografisch getinte novelle 'De Broer' is, dat het hier om zijn debuut als literaire auteur gaat. De tekst verscheen voor het eerst in 1950, in *Spektrum* een belangrijk cultuur-literair tijdschrift in Noorwegen, met een duidelijk ethische pro-

23 Zie ook: <http://www.historie-online.dk/pdf/sansevold.pdf>.

fiel dat zich gaandeweg in antroposofische richting ontwikkelde, terwijl Bjørneboe steeds meer een links-libertaire vrijdenker werd.²⁴ Overigens verscheen er al lang voor de publicatie van *Frjemd en dochs eigen* een novelle van Jens Bjørneboe in het Fries, (*Høst*), in een geheel aan de Noorse literatuur gewijd nummer van het tijdschrift *De Tsjerne* in 1956.²⁵ In het geval van Bjørneboe zou het me niet verbazen als uit nader onderzoek zou blijken dat hij de Nederlandse markt heeft bereikt via het Fries. Er is op dat gebied nog veel interessant vergelijkend onderzoek te doen!

De derde Noorse vertegenwoordiger in de bundel van de Brouwers is Nordahl Grieg (1902-1943) met een reportage-achtig verhaal 'De tocht mei it goud'.²⁶ Dit verhaal is gebaseerd op zijn persoonlijke belevenissen tijdens de reis – c.q. vlucht – van de Noorse koninklijke familie naar Engeland. De oversteek werd, net als die van de Nederlandse koninklijke familie, gemaakt met medeneming van een deel van de goudreserves van de nationale bank. Grieg, de kleinzoon van de beroemde componist Edvard Grieg, nam na de oversteek naar Engeland actief deel aan de geallieerde bombardementen op Duitsland, waarbij hij in 1943 in de buurt van Berlijn werd neergeschoten en om het leven kwam. Het lijkt erop, dat het actief deelnemen aan het verzet tegen de Duitse bezetter, een zekere rol heeft gespeeld bij het selecteren van de teksten van *Frjemd en dochs eigen*, want dit gold immers ook voor Munk en Berggrav.

Voor de laatste Noorse tekst in de bundel 'It hynder fan Hogget', geschreven door de modernist Tarjei Vesaas (1897-1970), gold dat niet.²⁷ Vesaas is een van de belangrijkste Noorse schrijvers van de zoste eeuw, die zich vooral van het zogeheten Nynorsk bediende en daarmee een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de 'emancipatie' van deze 'geconstrueerde' taal, die de tweede officiële schrijftaal van Noorwegen is. De vertelling 'Hesten frå Hogget' is in Noorwegen nog altijd zeer geliefd, ook als zgn. 'spoken word'-tekst, d.w.z. een tussenform tussen proza en poëzie, soms

24 *Spektrum* 1950, pp. 383-394. Zie: A. Gulbransen & J.T. Kvadsheim, *Jens Bjørneboe. En bibliografi* (1978) p. 16. Zie ook: T. Rem, *Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe* (2009) pp. 274-275.

25 'Hjerst' (*Høst*) in: *De Tsjerne* jrg. 11 (1956), nr. 1, p. 62.

26 Opvallend genoeg werd dit stuk een jaar eerder apart gepubliceerd met een inleiding van de Brouwers over leven en werk van de auteur: N. Grieg, *De tocht mei it goud. Mei in ynlieding oer libben en wark fan de skriuwer troch J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke* (1960). De inleiding beslaat de eerste negen pagina's en de tekst van Grieg de daaropvolgende 23.

27 Oorspronkelijk verschenen als 'Hesten frå Hogget' in de novellebundel *Ein vakker dag* (1959) pp. 111-121.

met muzikale begeleiding, hetgeen iets zegt over de blijvende populariteit van deze novelle.²⁸

In 1971 bleek hoe goed de Brouwers op de hoogte waren van de actuele Noorse literatuur en ook hoe goed geïnformeerd ze waren over het oeuvre van Tarjei Vesaas, van wie ze ook de roman *Fuglane* (1957) in het Fries vertaalden.²⁹ Twee jaar later verscheen van de hand van de Brouwers tevens een dubbelpoortret, c.q. dubbelbloemlezing van de Noorse auteur Tarjei Vesaas en zijn vrouw Halldis Moren Vesaas enerzijds en het Deense schrijversechtpaar Martin A. Hansen en Vera Hansen anderzijds: *In skriuwersfreonskip: De Vesaas'en en de Hansen's*.³⁰ Waarom er bij het samenstellen van *Frjemd en dochs eigen* voor gekozen is om wél vier teksten van Johs. V. Jensen op te nemen, maar geen enkele van Martin A. Hansen (1909-1955), die qua profiel (deelname aan het verzet tijdens de bezetting en een sterk ethisch-existentieel bepaald oeuvre) heel goed zou hebben gepast, is en blijft een raadsel.

De Zweden

Zoals gezegd, komen de Zweden er wat bekaaid af in *Frjemd en dochs eigen*. De bijdrage van Bengt Anderberg (1920-2008), ‘In moarn, hündert jier lyn’, is een ultrakorte schets van een dramatische gebeurtenis – de dood of het zelfgekozen einde van een man aan boord van een schip – op een prachtige zomerse dag. Een dubbelzinnig, contrastrijk en impressionistisch fragment.

De auteur Bengt Anderberg was een markante figuur, in de eerste plaats vanwege de roman *Kain* waarmee hij in 1948 als romanschrijver debuteerde en die destijds veel stof deed opwaaien. Dit niet alleen omdat Anderberg taboes op het terrein van de seksualiteit aan de kaak stelde, maar ook omdat hij de aanval op benepen religieuze opvattingen niet schuwde. Ook niet onbelangrijk is dat Anderberg altijd nauw verbonden bleef met zijn geboorteplaats Gotenburg en in die zin een belangrijke karaktertrek deelde met Jensen, Vesaas en andere Scandinavische schrijvers waar de Brouwers zich voor interesseerden: het koesteren van de geboortestreek. Een auteur van de statuur van Per (Pär) Lagerkvist, van wie de laatste Zweedse bijdrage afkomstig is, was Anderberg echter zeker niet. Lagerkvist’s ‘De kelder’ is een prachtige novelle, die voor het eerst verscheen in 1924 in de bundel *Onda sagor*, waarin een aantal van de be-

-
- 28 Zie o.a.: http://mp3songpreview.com/tarjei-vesaas-hesten-fra-hogget_mp3-song-download-12154014.
- 29 Herdrukt als: T. Vesaas, *De fügels* (2007).
- 30 Opvallend is dat A.I. Brouwer-Prakke hier als eerste auteur vermeld staat en J.H. Brouwer als de tweede.

kendste verhalen van Lagerkvist (1891-1974) staan, waaronder 'Källarvåningarna'.³¹ Lagerkvist ontving in 1951 de Nobelprijs voor de letterkunde en behoort tot de grote namen uit de zoste-eeuwse Zweedse literatuur. De Nobelprijs heeft hij met name te danken aan het algemeen menselijke, existentiële karakter van zijn oeuvre, waarin de sterk symbolisch-existentialistische romans *De beul* (1933), *De dwerg* (1944) en *Barabbas* (1950) hoofdwerken zijn, maar waartoe ook *Onda sagor* en zeker 'De kelder' gerekend kunnen worden.³²

Tot slot

Ondanks dat ik bij aanvang van dit kleine onderzoekje niet gehinderd werd door enige kennis over de rol van Jelle Brouwer en zijn vrouw als literaire intermediair tussen Scandinavië en Friesland, meen ik – op basis van deze eenvoudige *case study* van *Frjemd en dochs eigen* – een redelijk dakkende indruk te kunnen geven van hun literaire smaak en de keuzes die ze op basis daarvan maakten bij het samenstellen en vertalen van de teksten in deze bloemlezing.

Hoe ziet dat profiel er dan op hoofdlijnen uit? Wat nadrukkelijk in het oog springt, is dat de keuze *niet* gebaseerd is op bestaande Nederlands-talige keuzes en vertalingen. Daardoor kon het gebeuren dat literatuur-historisch gezien belangrijke novelles uit het oeuvre van bijv. Johs. V. Jensen, al wel in het Fries werden vertaald, maar (nog) niet in het Nederlands. Brouwer en zijn vrouw maakten gebruik van directe contacten en daarbij speelde een tussenpersoon als de bibliothecaris, film-enthusiast en voorvechter van taalminderheden, Erling Stensgård een cruciale rol. Wat verder opvalt, is dat veel van de gekozen auteurs een duidelijke positie innamen in het maatschappelijke debat en, vooral wat de Noren betreft, ook in de taalstrijd, die juist in de jaren 60 in Noorwegen een hoogtepunt bereikte. Brouwer laat aan het einde van zijn biografie over hem Erling Stensgård zelf aan het woord. Dan blijkt, dat de verwantschap tussen Scandinavië en Friesland vooral aan het licht komt in de gemeenschappelijke, 'geestelijke' strijd voor culturele en talige autonomie:

It is in geastlike striid, dy't dizze lytse, moedige (en úthåldende)
naesje fierst. In striid, dy't wyne Denemarken eink folgje moasten
mei in sympathy, dy't biantwurdet oan it biwûnderjende sib-

³¹ Gebruikte editie: P. Lagerkvist: *Onda sagor* (1965) pp. 51-63.

³² De Nederlandse vertaling, getiteld 'Het souterrain', verscheen twee jaar voor die van de Brouwers, in: P. Lagerkvist, *De dwerg / Barabbas alsmede Grimmige sproken* (1959) pp. 406-415.

skipstfielen, dat hiel hwat yn 'e Fryske biwegining – ûnder de lieders likegoed as ûnder de gewoane meiwurkers – hawwe foar alles, hwat Skandinavysk is, en net it minst foar it Deenske.
(*Erling Stensgård*, p. 86).

Ook valt bij bijna alle auteurs die de Brouwers kozen, een sterk filosofisch, dan wel religieus getint oeuvre op, waarbij een actieve rol in het verzet tijdens de tweede wereldoorlog ook een positieve betekenis blijkt te hebben bij de selectie. Het duidelijkst is dit bij Kaj Munk, Eivind Berggrav en Nordahl Grieg, maar in feite worden alle auteurs die de Brouwers kozen gekenmerkt door hun betrokkenheid bij maatschappelijk, ethisch-morele vraagstukken, iets dat net zoveel over de literaire smaak van de Brouwers zegt, als over de Scandinavische literatuur van de eerste helft van de zoste eeuw.

Sta mij toe om tot slot nog even terug te keren naar het ‘Wurd foarôf’ van *Frjemd en dochs eigen*, want daarin spreken de Brouwers de hoop uit, dat deze bloemlezing ‘tsjinst dwaen kin as foarlësstof op jongerein- en frouljusgearkomsten’. De vraag is gerechtvaardigd of het boekje die verwachting heeft kunnen waarmaken. De grote maatschappelijke veranderingen die de jaren 60 zouden bepalen, stonden voor de deur en los van de keuze voor de Noor Jens Bjørneboe en de Zweed Bengt Anderberg, waren de overige auteurs vooral vertegenwoordigers van het verleden. Dit niet alleen vanwege de thematische nadruk op het platteland en het boerenbestaan, maar ook vanwege het morele en existentiële karakter van hun oeuvres. Met andere woorden: de Brouwers toonden in *Frjemd en dochs eigen* vooral belangstelling voor een literatuur en een literaire cultuur die in zekere zin over zijn hoogtepunt heen was. Na de generatie die in de jaren 40 en 50 de agenda had bepaald (rond bladen als het invloedrijke Deense *Heretica 1848-1953*), was er nu in Scandinavië een generatie modernisten in opkomst die een geheel andere stijl hanteerde en zich met heel andere – meer politieke en sociale – vragen bezighield.

Het zou heel interessant zijn om eens te onderzoeken of die volgende schrijversgeneratie – vooral ook omdat daarin vrouwelijke auteurs zich steeds nadrukkelijker gingen manifesteren – op even gepassioneerde pleitbezorgers konden rekenen als de Brouwers dat waren geweest voor de schrijvers van de eerste helft van de zoste eeuw. Want het mag dan een ijdele hoop zijn geweest dat hun literaire voorkeuren tot de ‘foarlësstof op jongerein- en frouljusgearkomsten’ zouden gaan behoren, een feit is wel, dat ze dit deden uit pure *lust am lesen*, los van commerciële of carrièreoverwegingen.

In die zin blijft *Frjemd en dochs eigen* een bewonderenswaardig initiatief en een belangrijke bijdrage aan de literaire en culturele betrekkingen

tussen Friesland en Scandinavië, waarvan we nog slechts zicht hebben op een topje van de spreekwoordelijke ijsberg.

Geraadpleegde literatuur

- E. Berggrav, *Spennings land. Visitas-glimt fra Nord-Norge* (Oslo 1937).
- P. Birkelund, 'Erling Stensgård' in: *Dansk Biografisk Leksikon* (København 1979-1984) [Bezocht: 4 januari 2017, <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=297826>].
- A.I. Brouwer-Prakke en J.H. Brouwer, *In skriuwersfreonskip: De Vesaas'en en de Hansen's.* (Ljouwert 1973) [Postscripta nûmer 8].
- J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke, *Frjemd en dochs eigen. Oersettingen út fjouwer skandinavyske talen.* (Drachten 1961).
- J.H. Brouwer, *Erling Stensgård, freon ta Fryslân* (S.l. 1972) [Minsken en Boeken, nr. 9].
- J.H. Brouwer, *Keatsen op Gotlân* (Ljouwert 1968) [Postscripta nûmer 6].
- N. Grieg, *De tocht mei it goud. Mei in ynlieding oer libben en wurk fan de skriuwer troch J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke* (Ljouwert 1960).
- A. Gulbransen & J.T. Kvadsheim, *Jens Bjørneboe. En bibliografi* (Oslo, Bergen, Tromsø 1978) [Norsk bibliografisk bibliotek nr. 53].
- J.V. Jensen, *Himmerlands historie I-II* (København 1933).
- J.V. Jensen, *Myter I-II* (København 1960).
- J.V. Jensen, *Roman / Gedichten / Verhalen. Verner von Heimestam, Erik Axel Karlfeldt; Johannes V. Jensen* (Hasselt/Haarlem, 1964) [Pantheon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur. Ingeleid door Prof. Dr. Staffan Björck, Dr. Martha A. Muuses en Johan Winkler].
- P. Lagerkvist, *Onda sagor* (Stockholm 1965).
- P. Lagerkvist, *De dwerg / Barabbas alsmede Grimmige sproken* (Haarlem 1959) [Pantheon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur. Met een inleiding over auteur en werk door P.M. Boer-den Hoed, vert. Gretha Baars-Jelgersma, (et al.)].
- H.T.J. Miedema, 'Levensbericht Jelle Hendriks Brouwer', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1981 (Leiden 1982) pp. 107-115.
- K. Munk, 'De Herrer Dommere', in: *Juleroser 1942* (København 1942) [Online: <http://kajmunk.emergence.dk/pub/downloads/PDF/De-Herrer-Dommere-1942.pdf>]
- K. Munk, *Egelykke og andre Skuespil.* (København 1968) [Mindeudgave].
- T. Rem, *Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe* (Oslo 2009).
- S.M. Schröder, *Ideale Kommunikation, reale Filmproduktion. Zur Interaktion von Kino und dänischer Literatur 1909-1918* (Berlin 2011) [Berliner Beiträge zur Skandinavistik bd. 18/1-2].
- J. Spoelstra, 'Om de safolle tiid in nije Skandinavyske brêge', in: *ensafh*,

Henk van der Liet

- nr. 2, 2016, pp. 37-47.
- E. Stensgård, *De forbudte Sange. Nordiske Digte i Udvælg ved prøjsiske Domstole, med en Indledning om den danske Sangs Vilkaar i Sønderjylland* (Aarhus 1908).
- T. Vesaas, *Ein vakker dag* (Oslo 1959).
- T. Vesaas, *De fugels* (Oudehaske 2007).

De bydragen yn dit nûmer binne fan:

Piter Boersma (1947) is skriuwer en dichter en skriuwt ek oer literatuer. Hy makket diel út fan 'e redaksje fan it literêre tydskrift *Ensafh*, is as útjouwer aktyf foar útjouwerij Hispel en foarsitter fan 'e redaksje fan 'e Literêre Rigen fan 'e Fryske Akademy. Yn 1998 waard him foar syn roman *It libben sels* de Gysbert Japicx-priis takend. Hy wurke earder op 'e Fryske Akademy as (ein)redakteur fan it *Wurdboek fan de Fryske Taal*.

Piet Gerbrandy (1958) is klassikus, dichter en poëzijkritikus. Hy dosearret Klasyk en Midsiuwsk Latyn aan 'e Universiteit van Amsterdam, skriuwt oer poëzij foar *De Groene Amsterdammer* en makket diel út fan 'e redaksje fan *De Gids*. Koartlyn ferskynde syn dichtbondel *Stencirkels* (Atlas Contact).

Eric Hoekstra (1960) studearre Ingelsk en Algemiene Taalwittenskip oan 'e Ryksuniversiteit te Grins. Hy promovearre yn 1991 oan dyselde universiteit op it proefschrift *Licensing Conditions on Phrase Structure*. Wie ferbûn oan it Meertens Instituut. Is súnt 1999 as taalkundich ûndersiker yn tsjinst fan 'e Fryske Akademy. Wurket dêrnjonken as oersetter.

Alpita de Jong (1962) promovearre yn 2009 op in ûndersyk nei de ynternasjonale kontakten fan Joast Halbertsma. De biografy fan Halbertsma dêr't se súnt mei dwaande is, ferskynt yn april 2018.

Henk A. van der Liet (1956) is heechlearaar Skandinavyske Taal- en Letterkunde oan 'e Universiteit van Amsterdam. Hy hâldt him benammen dwaande mei moderne – foaral Deenske – letterkunde en hat û.o. bydroegen oan it standertwurk *Danske digtere i det 20. Århundrede bd. I-III*. Van der Liet sit yn 'e haadredaksje fan *European Journal of Scandinavian Studies* (EJSS) en is as literêr kritikus ferbûn oan it Deenske tydskrift *Litteraturmagasinet Standart*. Fan him is koartlyn ferskynd: 'From Bard to Brand – Holger Drachmann (1846-1908)', yn: Gaston Franssen & Rick Honings (eds.), *Idolizing Authorship. Literary Celebrity and the Construction of Identity 1800 to the Present*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2017, pp. 105-131. (ISBN: 978 90 8964 963 8).

Marc van Oostendorp (1967) is taalkundige en ûndersiker oan it Meertens Instituut (Keninklike Nederlânske Akademy fan Wittenskippen) yn Amsterdam. Syn ûndersyksyntereses rinne fan ûnnatuerlikens en oarspronklikens yn taal oant dialekt-fonology, en fan syntaktysk-fonologyske konneksjes oant metryske ferbannen.

.....

Friduwih Riemersma is dwaande mei de biografy fan Jelle Hindriks Brouwer. Se is literatuerûndersiker mei in spesjale niget oan it nei-oarlochsk tiidrek, nonfiksjeskriuwer en redakteur fan *Fers2*.

Reinier Salverda (1948) is gastûnderiker oan 'e Fryske Akademy en gastheechlearaar Nederlânske Taal- en Letterkunde oan it University College London. Yn 'e mande mei Eric Hoekstra is er koördinator fan it Fryske Literatuer Netwurk.

Abe de Vries (Winaam, 1965) is dichter, sjoernalist en esseeist. Hy wie fan 2003 oant 2006 haadredakteur fan it literêre tydskrift *Farsk*, is redakteur fan it literêre tydskrift *Fers2* en einredakteur en poëzijresinsint fan it *Friesch Dagblad*. Syn Frysk-literâre publikaasjes omfetsje ûnder mear sân dichtbondels, trije esseebondels en ûnderskate blomlêzingen, ûnder mear *Het goud op de weg* (2008). Yn 2005 waard him de Gysbert Japicxpriis takend foar de dichtbondel *In waarm wek altyd* (2004). Yn tarieding is in publikaasje oer Fryske literatuer, engaazjemint en identiteitsfoarming yn 'e perioade 1840-1915.

(Basearre op fan 'e auteurs sels oanleverde ynformaasje.)

